CROATIA SACRA

ARKIV
ZA
CRKVENU POVIJEST HRVATA

15 i 16

ZAGREB
1938
IZDAJE HRVATSKA BOGOSLOVSKA AKADEMIJA

CROATIA SACRA

COMMENTARII HISTORIAE SACRAE CROATORUM

Izlazi dva puta u godini uz godišnju pretplatu 70 Din. Pojedini broj 40 Dinara
Prodit bis in anno, pretio annuo pro exteris 10 francorum Helveticorum.
Pošt. ček: CROATIA SACRA br. 37.280. Zagreb.

Uprava (administratio): Zagreb, Kaptol 29 (II. kat).
Urednik: Dr. MIHO BARADA, Zagreb, Kaptol 29 (II. kat).

SADRŽAJ 15. I 16. BROJA:

HRVATSKA BOGOSLOVSKA AKADEMIJA

CROATIA SACRA

ARKIV
ZA
CRKVENU POVIJEST HRVATA

GODINA 8

UREDIO
Dr. MIHO BARADA

ZAGREB
1938
TISAK NADBISKUPSKE TISKARE

KAZALO

Dr. DRAGUTIN KNIEWALD:

NAJSTARIJI ZAGREBAČKI RED I ČIN MISE

Najstariji red i čin mise, do koga sam dosad mogao doći u Zagrebu (i uopće u našim krajevima), sačuvan je u beneventanskom misalu MR 166 iz XI. v., koji se čuva u zagrebačkoj metropolitanskoj knjižnici. Ali može se smatrati sigurnim, da se u zagrebačkoj stolnoj crkvi u XI., XII. i XIII. vijeku nije služila sveta misa prema obredu, kako je zabilježen u tom misalu MR 166.

Beneventanski je misal MR 166 došao u Zagreb s juga, odnosno jugozapada,[1] dok su liturgijske knjige, koje sigurno sačinjavaju osnov obreda zagrebačke stolne crkve XI.—XIII. stoljeća: benediktovski sakramentar sv. Margarete MR 126[2] i t. zv. *missale antiquissimum* MR 165[3] (obje iz XI. stoljeća), donesene u Zagreb sa sjevera, a nastale su pod utjecajem sjeverozapada. Osim toga i poredba samog reda i čina mise MR 166 sa zagrebačkim misalom iz prve polovice XIV. v. MR jasno poka-

---

[1] Dr. Viktor Novak nagađa, da je taj misal za vladanja ugarsko-hrvatskog kralja Emerika (1196.—1201.) iz Italije donesen u Dalmaciju. Isp. Scriptura Beneventana 72/3.

[2] Isp. Dr. Franjo Fancev: »O najstarijem bogoslužju u Posavskoj Hrvatskoj«, Zbornik kralja Tomislava, Zagreb 1925, 533/7. (Brevnov — Somogyvar); Dom Germain Morin: Manuscrits Hongrois des XIe et XIIe Siècles, Jahrbuch für Liturgiewissenschaft VI. Münster 1926, 65. (samostan sv. Margarete de Béla); Dr. Dragutin Kniewald: »A hahóti Kódex, zágrábi MR 126. kézirat jelentösége a Magyarországi liturgia szempontjából«, Budapest Magyar Könyvszemle 1938. III. (samostan sv. Margarete de Hahót, po sv. Ladislavu afiliiran opatiji sv. Egidija kod Somogyvara , utemeljenoj 1191.).Za opis i lokalizaciju MR 126 isp. moju raspravu u Zborniku prof. dra Hoffilera, za sanktoral studiju u Jahrbuch für Liturgiewissenschaft 1938., 1938., a o vezama s Francuskom u analima zagrebačkog francuskog instituta 1938. II.

[3] Isp. Dr. Franjo Fancev l. c. 521/31. i: »Liturgijsko-obredne igre u zagrebačkoj stolnoj crkvi«, Zagreb, »Narodna Starina« 1925, IV. 12/3. (Rouen (Nevers) — Zagreb); Dom Germain Morin l. c. 57/60. smatra na osnovu vrlo duhovite kombinacije da je ovaj kodeks pisan potkraj XI. v. za diecezu Györ (Jaurinum, Raab u sjeverozapadnoj Madžarskoj, dok je bio biskup győrski Hartwig (Arduin), koji se spominje fol. 79.: »una zum papa nostro ill. et antistite nostro chart uirgo et gloriosissimo rege nostro ill.« Bit će ispravnije ovaj kodeks lokalizovati u Győr, a ne u Zagreb. Svakako je MR 165 već u XIV. v. bio u Zagrebu i tu se smatrao davnom svojinom, jer inventari XIV. v. vele: »Item unum Missale antiquissimum deletum in prima pagina, et in fine prime pagine secundi folii finit »in viam gencium« et in fine libri »sit semper tecum« (Tkalčić: Monum. hist. Zagr. XI. 133.). Prema Morinu neki tekstovi vode u Normandiju (55.). Predložak je potjecao iz sjeveroistočne Francuske.

zuje, da se zagrebački obred mise, u MR 133 već potpuno razvit, ne osniva na MR 166, niti na predlošku, koji bi mu bio srodan.[4]

Poredimo li nasuprot red i čin mise, kako je zabilježen u pontifikalu zagrebačke metropolitane MR 124 fol. 62—80.' s redom mise u zagrebačkom misalu MR 133 fol. 7'—21.,[5] to ćemo se brzo uvjeriti, da je red i čin mise MR 133, uza sve pojedinačne razlike, nesamo vrlo sličan, nego upravo srodan redu i činu mise, zabilježenom u pontifikalu MR 124 iz XII/XIII. v.[6] fol. 62—80. U drugu opet ruku poredba reda mise MR 124 s fragmentarnim misnim redom, koji je nekaligrafskom kursivom zabilježila druga ruka na razuri fol. 78'/9. u benediktovskom sakramentaru sv. Margarete MR 126 rezultira sigurnim saznanjem, da je fragmenat mise u MR 126 u najbližem srodstvu s misnim redom MR 124. Razumije se samo po sebi, da ne možemo tražiti potpune jednakosti, jedno stoga, jer je ova zabilježba u MR 126 punih 100 godina starija od MR 124, a drugo stoga, jer u MR 126 stoji pred nama samo kratki fragmenat misnih molitava, bez prikazanja i bez kanona, dosta sličan onomu, koji je objelodanjen kod Mignea PL 138, 1335—46, po uzoru mise *Illyrici* (Migne PL 138, 1305/36.), samo znatno kraći. To je zapravo samo priprava i zahvala svećenikova prije i poslije celebracije, koja (znatno skraćena) zajedno s kanonom sačinjava današnji red sv. mise.

---

[4] Isp. Dr. Dragutin Kniewald: Liturgika, Zagreb 1937, 340/6.

[5] Ib. 347—361.

[6] Kodeks MR 124 zagrebačke metropolitane pisan je na pergameni i uvezan u originalni drveni uvez. Pisalo ga je više ruku. Zamolio sam prof. dra Baradu da pregleda ovaj kodeks i da ga datira s paleografijskog gledišta. Po mišljenju prof. dra Barade pismo ovog kodeksa, premda nije jednolično, odaje prijelaz XII. na XIII. vijek, no dr. Barada bi ga radije stavio u početak XIII. nego pod kraj XII. v. Zahvaljujem g. prof. dru. Baradi na ovom datiranju, kao i na pomoći, koju mi je pružio kod čitanja nekih težih mjesta.

Gledom na predložak, prema kojemu je pisan ovaj *Pontificale*, zanimljive su litanije u obredu posvete crkve fol. 36/6.', u kojima dolaze ovi zazivi: »Sancte... Stephane, Line, Clete, Clemens, Sixte, Corneli, Cipriane, Alexander, Dionisi... Maurici... Castule... Adriane, Vite, Felicissime, Agapite, Ipolite, Hylari, Martine, Silvester, Leo... Juliana, Affra, Margareta, Columba.« To je u jednu ruku jasan rimski sloj (Linus, Cletus, Clemens, Sixtus, Cornelius, Agapitus, Ipolitus, Silvester, Leo), ali i jasan, premda manji francuski sloj (Dionisius, Mauritius, Hylarius, Martinus, Columba), a uz to Juliana, Affra (Augsburg) i Margareta. Valja podvući, da u ovim litanijama nema ni jednog ugarskog sveca, pa iz toga treba zaključiti, da su jednostavno prepisane iz predloška, za koji smatramo posebno značajnima sv. Dionizija, Mauricija i Kolumbu, zatim Kastula (rimski mučenik, relikvije u opatiji Moosburg) i naročito Adrijana, nikomedijskog mučenika pod Maksimianom, kome je posvećena opatija reda sv. Benedikta de Zalavár kod Blatnog Jezera u Madžarskoj. Ova je opatija bila osnovana iz Niederalteicha, onda porušena po Madžarima, pa ponovno uspostavljena po sv. Stjepanu, te postoji i danas. Prema tomu možemo nagađati, da je predložak za ovaj pontifikal bio u nekoj vezi s opatijom sv. Hadrijana de Zalavár.

Radi osnovne važnosti ovog fragmenta donosimo ga ovdje u prepisu: Početak je na vrhu fol. 78.' odrezan prigodom uvezivanja, a sadržavao je očito psalme 83., 84., 85., 115., kojima počinje priprava za sv. misu, jer se na desnom vrhu fol. 78.' još jasno razabire donji dio riječi *Credidi*, koja bi se jedva mogla odgonetnuti, da unapred ne znamo, šta bi imalo ovdje stajati. Ali čim se to znade, tada je sasvim jasno, da je tu bilo pisano *Credidi*, a to je ps. 115. Dalje slijedi:

Intret oratio mea in conspectu tuo domine
Ne reminiscaris domine delicta mea
Kyrieleyson
Pater noster. Et ne nos inducas in tentacionem
Repleatur os meum laude
Ut cantem gloriam
Auerte faciem tuam a peccatis meis
Cor mundum crea in me deus
Esto nobis domine turris fortitudinis
Non nobis domine nobis
Exurge domine adiuua nos
Peccauimus domine cum patribus nostris
Si iniquitates obseruaueris
Ne intres in iudicium cum seruo tuo domine
A porta inferi
Domine exaudi orationem meam

Fac me queso omnipotens deus ita iusticia indui (ut) in sanctorum tuorum merear exultacione letari quatenos (!) emundatus ab omnibus sordibus peccatorum consorcium adipiscar tibi placencium sacerdotum meque tua gratia a uiciis omnibus exuat quem reatus proprie consciencie grauat. P.

Aures tue pietatis mitissime deus inclina precibus meis et gracia sancti spiritus illumina cor meum ut tuis misteriis digne ministrare teque eterna caritate diligere merear. P.

Non de meritorum meorum caritate (!) confisus presumo accedere ante sanctorum conspectum tuum domine deus sed pro tua inefabili pietate qui dignatus es peccatores ad tuam misericordiam uocare et ad te uenientibus dignatus es piissimam indulgenciam et sempiternam graciam conferre; tu enim domine a tua pietate nullum repelles sed ad te uenientibus tue pietatis et misericordie dignanter sinum aperis et ad sacramentum piissime reconciliacionis clementer admitis gracie tue participes eficis qui inuocas ea que non sunt tamquam ea que non (!) sunt qui facis de indignis dignos de peccatoribus iustos et inmundis mundos qui uiuificas (dalje fol. 79. na vrhu odrezano prigodom uvezivanja. Bio je očito nastavak: impios et uiuificas mortuos et in infirmitate uirtutem tribuis. Kad se to pretpostavi, onda se još jasno može razabrati iz donjeg dijelka koji je još ostao, da je doista bilo pisano: impios uiuificas mortuos et in infirmitate ... dalje se više ništa ne razabire, jer je knjigoveža sasvim presjekao prvi redak na ovom mjestu). Tu ergo domine fac in me peccatore opus tue magne misericordie tue pietatis immense tue gracie sempiterne non pro meis meritis sed pro tuis miseracionibus multis et magnis. Mitte tuum sanctum spiritum paraclitum de celis illuminatorem et sanctificatorem tue sancte ecclesie quo tu deus illuminasti sanctificasti et confirmasti corda tuorum sanctorum apostolorum et ceterorum tuorum fidelium (ut) ipse tuus spiritus dignanter adueniens cor inflammet et expu(rget) et mundum gracie tue habitaculum eficiat et omnis sensus m(eos) purificet et clarificet et misterium seruitutis mee facia(t) in conspectu tuo acceptabile et nobis salutare tua mi(sericordia) tribuente tua uirtute coperante tua gracia confirmante quia tu es creator hominum et dominus tibi est omnis onor et gloria (per) ihm xpum unigenitum filium tuum dmn nrm qui tecum uiuit et regnat.

*

Exue me domine P.
Lauabo.
Kyrieleison.
Largire sensibus meis omnipotens deus.
Da domine urtutem.
Obumbra domine.

Humeros meos et pectus meum spiritus sancti gracia protege domine renes meos uiciis cordis et corporis omnibus expulsis precinge ad sacrificandum tibi d(eo) uiuenti et regnanti.

Omnipotens sempiterne deus te (sup)pliciter exoro ut frude (!) omnium fuscatur (!) exuatus albaque ueste indutus te sequi merear ad regna ubi uera sunt

Circumcide domine ma(ni)pulum

Stola usti(cie) (!) indue me domine deus (dalje nečitljivo).

Placeat tibi sancta trinitas obsequium seruitutis mee et presta ut sacrificium oculis tue maiestatis indignus obtuli sit tibi placens mihi quoque et omnibus pro quibus illud obtuli sit te miserante (propiciabile qui uiuis).

Pozorni će posmatrač opaziti na prvi pogled, da u MR 126 ima pred sobom *jezgru priprave* (i zahvale) svećenikove za svetu misu, kako je zabilježena sto godina kasnije u pontifikalu MR 124. Priprava je za sv. misu u MR 126 znatno kraća od one u MR 124, a to je i razumljivo, jer se tijekom XII. vijeka u svom opsegu dalje razvijala. Ali jezgra je ostala ista i MR 124 sadržaje pripravu za svetu misu, kako se ona tijekom XII. v. dalje razvila na osnovu one, koja je zabilježena u MR 126.

Glavna je razlika u tomu, što MR 126 nema ps. *De profundis* ni litanija, te što su paramenti i prema tomu i odnosne molitve malobrojnije. Na pisarske pogreške i variante ne možemo se pri tom obazirati, tim više, što ni u kom slučaju nije priprava u MR 126 služila kao predložak pisaru MR 124, nego je u MR 126 sadržana samo prvotna jezgra priprave za svetu misu, kako je bila zabilježena negdje na prelazu XI. u XII. v. u Zagrebu, kad je sakramentar MR 126, prvotno odreden za benediktovsku opatiju sv. Margarete de Hahót, donesen u Zagreb i ovdje preudešen za potrebe nove zagrebačke stolne crkve.

Tako je sakramentar sv. Margarete MR 126 nesamo osnov sanktorala u zagrebačkom kalendaru, nego sadržaje i jezgru priprave za celebraciju mise, pisanu u samom Zagrebu. Pontifikal MR 124, pisan sto godina kasnije, sadržaje potpuno razviti obred reda i čina mise, u pripravi potpuno sličan MR 126. Zagrebački misal MR 133, pisan u prvoj polovici XIV. v., obuhvaća kao *missale plenarium* uz kalendar, pripravu, zahvalu, red i čin mise, te čitav sanktoral i temporal. Poredbom ovih triju liturgijskih kodeksa zagrebačke stolne crkve možemo pratiti razvitak reda i čina svete mise u Zagrebu od XI/XII. do prve polovice XIV. vijeka. Nas ovdje zanima red i čin mise, kako je zabilježen u MR 124 fol. 62—80.', jer tu imamo pred sobom najstariji potpuni red i čin mise zagrebačke stolne crkve.

Najprije donosimo potpuni tekst ovog reda i čina mise s kritičkim i poredbenim bilješkama. Tada ćemo se osvrnuti na pitanje predloška, prema kojem je pisan red i čin mise MR 124 i na utjecaj,

koji je MR 124, odnosno jedan njemu srodan kodeks, vršio na dalji razvitak zagrebačkog obreda sv. mise u XIII. i XIV. vijeku.

Red mise počinje u MR 124 fol. 62. s pripravnim molitvama: »Oracio dum domnus pontifex preparat se ad Missam«. Fol. 65.' slijede molitve kod oblačenja misnih paramenata, fol. 68.' »Dum domnus episcopus preparat se ad missam« apologija »Summe sacerdos«. Fol. 71. počinje sam red mise: »Paratus autem presbyter intrat ad altare dicens. Introibo ad altare dei...«. Iza uzlaska k oltaru svećenik priređuje kalež i prikazuje ga (nakon molitava i čitanja, koja su označena u drugim liturgijskim knjigama, a ovdje je fol. 71.' naknadno zabilježen blagoslov dakona prije pjevanja evanđelja), kadi tamjanom kalež i oltar, okreće se vjernom puku s pozivom »Orate fratres« i pjeva predslovlje. Fol. 72/4.' zabilježena su predslovlja s odnosnim umecima u »Communicantes« i »Hanc igitur« za Božić, Bogojavljenje, korizmu, Uskrs, Uzašašće, Duhove, o presv. Trojstvu, svetkovine bl. Djevice (»...exultantibus animis conlaudare...«), zatim fol. 74.' o sv. križu (»qui salutem humani generis in ligno crucis constituisti...«).

Ovdje se iznenada prekida dosadašnji poredak i iznova je ispisan red mise samo crnilom, a da rubrike nisu ispisane, premda je za njih ostalo prazno mjesto. Slijedi dakle red mise počevši od »Introibo ad altare dei« pa do »Orate fratres« i odnosnog odgovora fol. 75.' Konac incenzacije kaleža i žrtvenika, te molitve »Suscipe sancta trinitas hanc oblationem«, »Orate fratres« s odgovorom precrtani su s dvije široke okomite pruge u crvenoj, žutoj i crnoj boji, samo je sredina ostala neprecrtana, te se može čitati. Fol. 74.' do dna fol. 75 korektor je — prije no što je rubricista upisao rubrike — crveno označio da to treba sve ispustiti i dodao na početku *ua*, a na svršetku (fol. 75.) *cat* = *uacat*.

Nakon toga slijedi na donjoj polovici fol. 75.' predslovlje o apostolima i s naročitim inicialom ukrašeno svagdašnje predslovlje, koje se nastavlja fol. 76. Iza svagdašnjeg predslovlja sa *Sanctus* dolazi »Te igitur« s osobito ukrašenim T i dalje redom čin mise do fol. 80., gdje iza molitve »Domine Iesu Christe filii dei uiui...« nalazimo oveću razuru.

Iza razure nastavlja se red pričesti s molitvom »Percepcio« i završuje fol. 80.' molitvama »Quod ore sumpsimus« i »Corpus tuum domine quod sumpsi«. Na današnjem fol. 81. do konca slijede ***benedictiones episcopales*** za velike blagdane i na kraju fol. 84.' ***missa in dedicatione ecclesie.*** Bit će, da nedostaje jedan kvaternio između današnjeg fol. 80.'/81., gdje je bio zabilježen završetak mise i zahvala.

Tekst reda mise fol. 74'/5.' praktički je jednak onomu fol. 71/2. ali je ovaj ipak potpuniji, jer navodi i rubrike, dok su rubrike fol. 74'/5.' izostale, premda je ostavljeno mjesto za njih. Toga radi mi ovdje donosimo tekst prema fol. 71/2. s pojedinim bilješkama o variantama fol. 74'/.5'

Oratio dum domnus pontifex preparat se ad Missam [7]

Non de meritorum meorum...[8]

Psalmi dicantur[9]

---

[7] *Micrologus* I. Pray-Kodex (PK) 313: »Presbyter cum se parat ad missam iuxta romanam consuetudinem«; *Micrologus* XXIII. PL 151. 979. jednostavno: »Presbyter cum se parat ad missam«. PK fol. 17.: »Incipit ordo quomodo presbyter se ad missam debeat preparare«.

[8] PK: »Quisquis preclare cupies missam celebrare: Sic prius orabis, post hec missam celebrabis. Non de meritorum meorum...«. Ovu molitvu donosi i zagrebački misal XIV. v. MR 133, kao i zagrebački štampani misal 1511. neposredno prije pranja ruku i odijevanja misnih paramenata. Isp. D. Kniewald: Liturgika, Zagreb 1937, 352/3.

[9] *Micrologus* I. PK 313: »...decantet hos psalmos: Quam dilecta. Benedixisti domine. Inclina domine. Credidi propter. Laudate dominum

Quam dilecta
Benedixisti domine
Inclina domine
Credidi propter quod
De profundis[10]

Intret in conspectu tuo oratio mea. inclina aurem tuam ad precem meam domine.[11]

Ne reminiscaris domine delicta mea uel parentum meorum neque uindictam sumas de peccatis nostris.[12]

Kyrieleyson[13]
Xpeleyson
Kyrieleyson
Xpe audi nos
Pater de celis deus misere(re)[14]
Filij dei redemptor mundi deus miserere nobis
Spiritus sancte et illuminator mundi deus miserere nobis
Sancta trinitas unus deus miserere nobis.
Sancte sanctorum deus miserere
Sancta dei genitrix uirgo Maria ora pro nobis
Omnes sancti superni ciues orate pro nobis
Omnes sancti patriarche orate
Omnes sancti prophete orate
Omnes sancti apostoli orate
Omnes sancti evangeliste orate
Omnes sancti discipuli domini orate
Omnes sancti innocentes orate
Omnes sancti martires orate

---

omnes gentes«; Micrologus XXIII. PL 151, 992: »in primis cantat psalmos...« (navode se isti psalmi). MR 133 i MZ 1511 isp. Dr. Kniewald: Liturgika, 350. *Missa Illyrici*, PL 138, 1307.: »Hos psalmos interim dum paratur episcopus, circumstantes Clerici cantent«.

[10] Psalam 129. Ovog psalma nema u pripravi ni MR 166, ni 133, ni MZ 1511, ali ga spominje Inocent III. u svom djelu »De sacro altaris mysterio« I. 28. PL 217, 791.

[11] PK 18.'; MR 133 8.; MZ 1511.

[12] MR 133 i MZ 1511 iza litanija sviju svetih.

[13] *Micrologus* I. PK 313: »Kyrieleison. Pater noster. Cum precibus et oracionibus pro peccatis, uidelicet ut intus et exterius summo sacerdoti placere ualeat, quem cum sacratissima oblacione sibi omnibusque christianis placare desiderat.« U poglavlju XXIII. navodi *Micrologus* ove molitve, ali samo: »Deinde Kyrieleison. Pater noster. Ego dixi Domine. Convertere Domine. Fiat misericordia. Sacerdotes. Protector noster aspice. Domine exaudi. Oratio: Aufer a nobs. Alia: Actiones nostras.«

[14] Litanije sviju svetih s malim razlikama nalazimo i u PK 18.' Zagrebački misal MR 133 fol. 8. i MZ 1511 donose ove litanije u redakciji MR 124 (Isp. Dr. Kniewald: Liturgika, 351.). *Missa Illyrica* PL 138, 1305. veli samo: »... *Mox antequam sacerdotalibus induatur vestibus, si locus acciderit. vel tempus permiserit, flexis genibus coram Altare cantet VII. Psalmos poenitentiae, cum litania, qua finita dicat.* Pater noster. Credo in Deum Patrem omnipotentem.«

Omnes sancti sacerdotes orate
Omnes sancti leuite orate
Omnes sancti Anachorite orate
Omnes sancti monachi orate
Omnes sancti confessores orate
Omnes sancte virgines orate
Omnes sancte vidue orate
Omnes sancte coniugate orate
Omnes sancte penitentes orate
Omnes sancti continentes orate
Omnes sancte iustorum anime orate
Omnes sancti electi dei orate
Filij dei te rogamus audi nos
Mediator dei et hominum te rogamus audi nos
Agnus dei qui tollis peccata mundi parce nobis domine
Agnus dei qui tolis peccata mundi exaudi nos domine
Agnus dei qui tollis peccata mundi miserere nobis
Xpe audi nos
Kyrieleyson
Xpeleyson
Kyrieleyson
Pater noster
Et ne nos inducas
Secuntur preces[15]
Et ueniat super nos misericordia tua domine
Salutare tuum secundum eloquium tuum
Peccauimus domine cum patribus nostris
Iniuste egimus iniquitatem fecimus
Adiuua nos deus salutaris noster
Et propter gloriam nominis tui domine libera nos et pro.
Repleatur os meum laude
Ut cantem tibi gloriam tuam tota die magnitudinem tuam
Domine auerte faciem tuam a peccatis meis
Et omnes iniquitates meas dele.
Cor mundum crea in me deus.
Et spiritum rectum innoua in uisceribus meis.
Ne proiicias me a facie tua
Et spiritum sanctum sanctum tuum ne auferas a me.
Redde mihi leticiam salutaris tui.
Et spiritu principali confirma me.
Ostende nobis domine misericordiam tuam.
Et salutare tuum da nobis.

---

[15] Naredne stihove s malim variantama nalazimo iza litanija sviju svetih u PK 18.', kao i u MR 133 fol. 8. i MZ 1511. *Missa Illyrici* PL 138, 1305: »*post (litaniam) has preces*«; slijede psalamski stihovi, slično kao u PK i MR 124, tek mnogobrojniji.

Fiat misericordia tua domine super nos.
Quemadmodum sperauimus in te.
Sacerdotes tui induantur iusticia.
Et sancti tui exultent.
Esto nobis domine turris fortitudinis
A facie inimici.
Propicius esto peccatis nostris propter nomen tuum
Exurge Xpe adiuua nos
Et libera nos propter nomen tuum.
Domine exaudi orationem meam
Et clamor.
Fac me queso...[16]
Aures tue pietatis...[17]
Oramus te sancta trinitas...[18]
Clementissime deus...
Deus qui de indignis...[19]
Exue me domine ueterem[20] (kasnije dodano: cum actibus suis et indue me nouum hominem qui secundum deum creatus est in iusticia et sanctitate ueritatis).

Ad sandalia dum calciat pedes suos domnus episcopus dicat hanc oracionem:

Calcia domine[21] pedes meos in preparacionem euangelii pacis et protege me in uelamento alarum tuarum. P.

---

[16] PK 19. Isp. misal sv. Pavla u Verdunu iz prve polovice XI. v., sada u gradskoj knjižnici u Laonu ms. 266/*bis* (Leroquais: Les sacramentaires et les missels... I. 231.). U Zagrebačkim misalima MR 133 i MZ 1511 dolazi ova molitva na prvom mjestu (a ne na drugom, kao u PK), i to u redakciji MR 124. Isp. i *Missa Illyrici* PL 138, 1309.

[17] PK 19. Ovu molitvu nalazimo u sakramentaru iz Arrasa XI. v., sada u gradskoj knjižnici u Arrasu ms. 721. (»cor nostrum... mereamur«), te u zagrebačkim misalima MR 133 i MZ 1511, u *Missa Illyrici* PL 138, 1309. (i u *Ordo Romanus Sagiensis ecclesiae* PL 78, 245.), ali u stilizaciji: »cor meum... mereatur«, koja je vlastita i PK.

[18] PK 19.; Zagrebački misal MZ 1511: »Oro te sancta trinitas«.

[19] Isp. Sakramentar XI. v. ms. 721. u Arrasu (Leroquais o. c. I. 163.); sakramentar XII. v. ms. 5 u Albi (Ib. I. 211.): »*oratio ante altare dicenda;* sakramentar XII. v. ms. 178. u Avignonu (Ib. I. 255.): »*orationes... dicende ante altare*«; sakramentar XII. v. ms. lat. 1102. u Parizu (Vilabertran, dieceza Girone): »ad introitum« (Ib. I. 330.); *Missa Illyrici* PL 138, 1322.: »... *quam diu offertorium. et versus canuntur has dicat orationes:* ... Deus qui de indignis...«

[20] PK 22.: »*Cum exuit nestes dicatur hec oratio:* Exue me...«. MZ 1511 propisuje da svećenik iza pripravnih molitava »*antequam induatur vestibus sacris deponat mitram propriam aut pallium suum vel aliam vestem superfluam dicendo ut sequitur:* Exue me domine...«. *Missa Illyrici* PL 138, 1307.: »*Cum se exuerit quotidianis vestibus, dicat:* Conscinde Domine...«. MR 133: »*Pro deponenda ueste quam portabat oratio:* Exue me...« Durandus, Rationale divinorum officiorum II. 1. 3.: »Sane Pontifex celebraturus exuit vestes quotidianas, et induit mundas et sacras«.

[21] *Ordo Romanus ecclesiae Sagiensis*, PL 78, 245.: »Postea se incipit episcopus sandalia calciare. et dicit Orationem hanc: Calcia, Domine...«

Dum pectit[22] *caput suum episcopus dicat* Rogo te pater sabaoth altissime...

Dum lauat manus[23] *suas episcopus dicat.* Lauabo inter innocentes manus meas et circuibo altare tuum domine. *Alia oratio.* Amplius laua me domine ab iniusticia mea et a delicto meo munda me.

Alia. Largire sensibus nostris omnipotens pater, ut sicut exterius abluuntur inquinamenta manuum nostrarum, sic a te mundentur interius polluciones mencium et crescat in nobis augmentum sanctarum uirtutum. P.

Ad manutergium dum extergit[24] *manus suas episcopos dicat:* Da domine uirtutem manibus meis ad abstergendam omnem maculam inmundam ut sine pollutione mentis et corporis ualeam tibi seruire.

Ad humerale a diacono dum inponitur[25] *domnus episcopus dicat hanc orationem:* Obumbra domine caput meum umbraculo sancte fidei et expelle a me nebulam ignorancie, P.

Dum inuoluit se humerali[26] *dicat:* Humeros meos et pectus meum spiritus sancti gratia protege domine renesque meos uiciis cordis et corporis mei omnibus expulsis precinge tibi ad sacrificandum deo uiuenti et regnanti in secula seculorum. Amen.

Alia: Munda me domine a omni inmundicia cordis et corporis mei, ut mundo corde[27] et corpore et omnibus sensibus meis per tuam graciam purificatus possim perficere opus tuum ad promerendam tuam magnam misericordiam et sempiternam graciam.

Prema *Missale Ratoldi* (Corbie), PL 78, 239. moli biskup *ad sandalia:* »Indue me, Domine. calceamentis iustitiae...«.

[22] PK 22.: »*Ad pectinem.* Aufer domine a corde meo et corpore meo omnia superflua atque nociua, et reple me septiformi gracia spiritus sancti. P.« Molitvu »Rogo te« ima PK na prvom mjestu iza litanija, prije »Fac me queso«. *Missale Ratoldi* (Corbie) PL 78, 241.: »Deinde ministretur ei aqua ad manus et pecten ad caput... respondet episcopus: Omnipotens et misericors deus, precor clementiam tuam, ut me audaciter accedentem non sinas perire, sed dignare lavare, ornare et leniter suscipere«. O liturgijskom češlju isp. Leclercq: Peigne, Dictionnaire d'Archéologie et Liturgie XIII/2. Paris 1938. 2934/5. O kršćanskom češlju, nađenom u Solinu: Frammento di pettine..., Bulletino di archeologia e storia dalmata, 1901, 204/7; Nuovo bulletino di archeologia cristiana 1902. 4115; Leclercq l. c. 2952.

[23] PK 22.: »*Dum lauat manus suas dicat.* Lauabo... Ut audiam... Amplius... Largire...«. MR 133. fol. 9.: »*Dum sacerdos abluit manus dicat:* Lauabo... Ut audiam... Largire...«

[24] PK 22.: »*Dum tergit manus.* Da Domine uirtutem...« MR 133: »*Pro extensione manuum dicat:* Da Domine virtutem...«

[25] PK 22. najprije molitva »*dum induitur tunica:* Indue me domine tunica iusticie...«, a zatim: »*Dum humerale inponit dicat.* Obumbra domine...« MR 133: »*Pro apponendo humerali:* Obumbra domine...«

[26] PK 22.: »*Dum induuit humerali dicat.* Humeros meos...«.

[27] *Missale Ratoldi* PL 78, 240.: »...ut servire tibi valeamus corde pudico«.

Ad lineam tunicam. Indue me domine[28] uestimento salutis et circumda lorica fortitudinis tue. P. xpm.

Alia. Omnipotens sempiterne deus[29] te suppliciter exoro, ut fraude omnium fuscatorum exutus albaque ueste indutus, te sequi merear ad regna, ubi uera sunt gaudia in secula seculorum. Amen.

Ad cingulum dum precingit se dicat. Circumcinge[30] lumbos meos zona iusticie et circumcide uicia cordis et corporis mei.

Alia. Precingo lumbos[31] corporis mei, ut tu deus digneris precingere renes mentis mee in custodia et obseruatione tuorum sanctorum mandatorum.

Ad balteum.[32] Accinge gladium tuum domine super femur meum potentissime, ut uiriliter possim contra inimicos meos dimicare spe firma caritatis eterne. P xpm.

Ad stolam dum imponit ceruici[33] *dicat.* Stola iusticie circumda domine ceruicem meam et ab omni corruptione peccati purifica mentem meam.

Item alia. Tollite iugum meum[34] super uos, quia mitis sum et humilis corde, et inuenietis requiem animabus uestris. Iugum tuum domine suaue est, honusque leue omnibus inuocantibus te in ueritate. Me per hoc iugum queso ab omni protege iniquitate, qui uiuis et regnas.

Ad stolam dum innectit cingulo dicat. Disrumbe[35] domine uincula peccatorum meorum, ut iugo tue seruitutis innexus, ualeam tibi cum timore et reuerencia famulari. P. xpm.

Ad ciriothecas.[36] Indue domine deus omnipotens manus meas iusticia et innocencia, ut mente purificatus digne tractare possim tua misteria.

---

[28] PK 22.: »*Ad albam.* Indue me domine... fortitudinis tue. Amen.« MZ 1511 ima molitvu, koja počinje kao gore, ali je završetak drugačiji. *Ordo Romanus Ecclesiae Sagiensis.* PL 78, 245. kao PK i MR 124. Sličnu ima *fragmentum missae* PL 138, 1335/6. *Missa Illyrici* PL 138, 1307. donosi ovu molitvu *ad Subtile (tunicella).*

[29] PK 22.: »*Alia oracio ad albam. Omnipotens*... gaudia... P. x.« *Missa Illyrici* PL 138, 1307. donosi ovu molitvu na drugom mjestu *ad albam.* MR 133 kao MR 124.

[30] *Missa Illyrici* PL 138, 1307. Isp. variantu u MR 133.

[31] *Missale Ratoldi* PL 78. 240: »Scrutator cordis... tu lumbos precinge meos... mortificans pravos in casto corpore gestus«.

[32] PK 22.: »*Dum appendit balteum cingulo.* Accinge...« *Missale Ratoldi* PL 78, 240.: »Rogo te altissime deus Sabaoth...«.

[33] PK 22.': »*Dum ponit stolam ceruici.* Stola iusticie...« MR 133: »*Pro apponenda stola:* Stola iusticie...« Istu molitvu donosi ad *stolam Missa Illyrici* PL 78, 1307.. *Ordo Romanus ecclesiae Sagiensis* PL 138, 245., *fragmentum missae* PL 138, 1336. MR 166, MR 133, MZ 1511.

[34] *Missale Ratoldi,* PL 78, 240.: »Colla iugo subdenda tuo...«.

[35] PK 22.': »*Dum innectit stolam cingulo.* Disrumpe...«. *Missa Illyrici* PL 138, 1307. donosi ovu molitvu kao drugu *ad stolam.*

[36] PK 22.': »*Oratio ad cyrothecam:* Innectione istarum cyrothecarum...«. *Missale Ratoldi,* PL 78, 241.: »*tunc ministrentur ei manicae...*

Ad anulum.[37] Anulum domine tue subarracionis infer digito meo pro signaculo tue sanctissime defensionis.

Dalmatica[38] *dum induitur dicat.* Domine deus indue me queso uestimento salutis et indumento iusticie atque leticie sempiterne circumda me semper. Amen.

Alia oratio. Largire michi domine deus caritatem tuam que cunctis uirtutibus supereminet, quia tu es uera et perfecta caritas, qui dicis sine me nichil potestis facere boni.

Ad casulam dum induit se dicat. Indue me[39] domine ornamento humilitatis et pacis, ut undique munitus virtutibus possim resistere uiciis hostibus mentis et corporis mei. Amen.

Alia. Creator tocius creature deus, dignare me indignum famulum tuum indumentis iusticie et leticie induere, ut pura mente ante conspectum tuum astare merear, qui uiuis.

Ad fanonem. S'(tolam) innocencie pone domine super manum meam et appone iusticiam pro iniquitate mea. Amen.

Alia oratio. Da michi domine sensum rectum[40] et uocem puram, ut implere possim laudem tuam ad promerendam tuam magnam misericordiam et sempiternam gratiam, quod ipse prestare digneris, qui cum patre et spiritu sancto uiuis et regnas deus per omnia secula seculorum. Amen.

Ad cindarim. Pone domine[41] galeam salutis in capite meo, ad expugnandas omnes hostiles cateruas. Amen.

Dum domnus episcopus preparat se ad missam. Summe sacerdos et uere pontifex ...[42]

Digna manus nostras custodia servet, ut tractare queant nostrae monumenta salutis«. *Missa Illyrici:* »*Ad induendas manus.* Creator totius creaturae ...«

[37] PK 22.': »*Oratio ad annulum.* Annulum domine... defensionis«. *Missale Ratoldi* PL 78, 241.: »Pignore me fidei signatum pacis et arrha, custodi dextra, rex benedicte, tua«.

[38] PK 22.': »*Dum induit se dalmatica.* Domine deus... semper. P.«

[39] PK 22.': »Ad *casulam.* Indue me domine uestimento humilitatis et caritatis... laudare nomen sanctum tuum in s. s. A.«. MR 166 ima istu molitvu kao MR 124 (bez *mei*). MR 133 i MZ 1511 donose variantu PK 22', *(ornamento humilitatis)*, prema *Missa Illyrici* PL 138 1308. *Fragmentum Missae* Ib. 1336. i *Ordo Romanus Sagiensis ecclesiae* PL 78, 246 uglavnom kao MR 124.

[40] Isp. variantu u MR 166: »Da mihi ... ut implere possim laudem tuam. Amen«.

[41] PK 22.': »Ad cydram: Pone domine... cateruas. Amen«. Durandus, Rationale div. off. III. 13, 1.: »Postquam episcopus planetam induit, mitra loco cidaris seu tiare, seu infule capiti eius imponitur«. »Septimum et supremum capitis ornamentum (in veteri testamento) erat cidaris vel tiara ...« (Ib. III. 19, 15.); Isp. Exod. 39, 30.

[42] Molitvu »Summe sacerdos« nalazimo u mnogim francuskim sakramentarima XII. v., i to ili kao *oratio specialis a sacerdote ante canonem dicenda* (Leroquais o. c. I. 194. 302.), ili opet kao molitvu prije mise (ib. I. 221., 350. Anchin-Douai; 358. Marchiennes). U jednom cistercitskom sakramentaru XII. v., koji je kasnije bio preuređen za Reims, čitamo: »*Oratio sacerdotis ad Christum in missae celebratione vel ante.* Summe sacerdos

Paratus autem presbiter intret ad altare[43] *dicens.*
Introibo ad altare dei.
Ad deum qui letificat.
Iudica me deus per totum
Deinde repetatur. Introibo ad altare dei. Ad deum qui letificat.
Adiutorium nostrum. Qui fecit celum.
Deinde facit confessionem[44] *ex hinc dicat*

---

et vere pontifex...« (ib. I. 339.). U drugom cistercitskom sakramentaru XII. v. ex., danas u Dijonu, čitamo: »*Hec oratio correcta est ad xemplar missalis domini pape. Oratio sancti Ambrosii Mediolanensis ep.* Summe sacerdos et vere pontifex... (Ib. I. 334.). Ebner, Quellen und Forschungen, Freiburg 1896., navodi dva sakramentara XI. v. s ovom pripravnom molitvom, jedan str. 272. prema Valentinelliu iz nekog samostana u Galiji, a prema Ebneru iz Freisinga, i drugi str. 300. (51.) iz srednje Italije.

MR 133 fol. 20.': »*Quando missa fit cum sollempnitate tunc maxime infra cantus diuersus (!) per clerum sacerdos bene facit si cum deuotione perlegat infra scripta incipiens sic:* Summe sacerdos et uere pontifex...«

Uvod MR 124: »*Dum domnus pontifex preparat se ad missam*« svjedoči, da se redaktor misnog reda MR 124 možda služio raznim predlošcima, iz kojih je izabrao ono, što mu se činilo prikladnim, pak je iz jednog predloška preuzeo ovu apologiju, i umetnuo je u pripravu zajedno s njezinim uvodom, koji je bio nepotreban, jer priprava MR 124 počinje: »*Oratio dum domnus pontifex preparat se ad missam*«. Moguće je uostalom da je ovakav poredak preuzeo već iz svog jednog predloška, koji je bio ovako eklektički sastavljen. Svakako potječe uvod u apologiju »Non de meritorum meorum« i u apologiju »Summe sacerdos« iz iste ruke, jer jednako glasi: »*Dum domnus pontifex (episcopus) preparat se ad missam...*«.

[43] *Micrologus* I. PK Fol. 313.: »Paratus autem intret ad altare et faciat confessionem... Interim cantatur antiphona ad introitum...« U poglavlju XXIII., PL 151, 992.: »*Paratus autem venit ad altare dicens:* Antiph. Introibo ad altare Dei. Psalmus. Judica me, Deus, et discerue«. PK 23.: »Dum uadit ad altare dicat. Vias tuas domine... Adsit nobis domine... Et introibo ad altare dei... Judica me deus... salutare (uultus mei et deus meus). Gloria Patri... Et introibo...«.

[44] Micrologus XXIII. PL 151, 992: »Et facit confessionem: Confiteor Deo omnipotenti, istis sanctis et tibi, frater, quia peccavi in cogitatione, in locutione, in opere, in pollutione mentis et corporis. Ideo precor te, ora pro me«. PK fol. 23.: »Ego reus et indignus, Confiteor deo omnipotenti, et sancte Marie, et omnibus sanctis eius, et tibi pater uel frater: quia peccaui nimis in uita mea, in cogitacione, in locucione, in superbia, in gula, in obrietate in detractione, in uana gloria, in pollucione mentis et corporis, et in quinque sensibus meis, uidelicet in uisu, auditu, gustu, odoratu et tactu, et in omnibus octo uiciis principalibus, quibuscumque humana fragilitas contaminari ac sordidari pollui uel peccare potest. Propterea deprecor beatam dei genitricem Mariam, et omnes sanctos et electos dei, et te patrem uel fratrem, ut ores pro me misero peccatore ad dominum patrem omnipotentem. Amen.« Inocent III. u svom djelu »De sacro altaris mysterio« II. 13., PL 217. 806. ističe nasuprot ovakvim i sličnim formulama: »Illud autem in hac confessione notandum est, quia non (ut quidam minus provide faciunt) in specie, sed in genere confitenda sunt peccata quoniam ista confessio non est occulta, sed manifesta. Percutimus autem pectus...«. Sličnu opomenu opetuje i Durandus: Rationale div. off. IV. 7, 2. ed. Venetiis 1589, fol. 68. Vjerojatno je ovo upozorenje Inocenta III. bilo povodom, da je u PK fol. 33 naknadno upisana jednostavnija formula: »... quia ego reus et indignus peccator, peccaui nimis in cogitacione locucione, consensu, uerbo,

Deus tu conuersus uiui.
Et plebs tua.
Ostende nobis domine.
Et salutare tuum.
Domine exaudi orationem.

Dominus uobiscum. *Sequitur oratio.* Aufer a nobis[45] domine iniquitates nostras, ut ad sancta sanctorum puris mereamur mentibus introire (Fol. 74': puris mentibus mereamur introire. P.)

Postea inclinatus dicat hanc orationem. Omnipotens sempiterne deus,[46] qui me peccatorem et indignissimum sanctis altaribus (Fol 74': tuis) astare fecisti et sancti nominis tui laudare potenciam, concede queso, per tuam magnam misericordiam, michi ueniam peccatorum meorum, ut mundo corde et corpore merear laudare nomen sanctum tuum. Per Xm.

---

et opere. Ideoque precor...«. Isp. formulu MR 133 i MZ 1511: Liturgika 1937, 353/4; MR 133 ima jednostavniju, a MZ 1511 više proširenu od naknadne u PK, no jednostavniju od prvotne u PK.

U zagrebački sakramentar sv. Margarete MR 126 fol. 111.' ubilježena je posve na kraju kasnijom rukom goticom početka XIII. vijeka ova stilizacija: »Confiteor deo omnipotenti, patri et filio et spiritui sancto et omnibus sanctis eius et tibi frater uobis fratribus quia... peccaui nimis cogitacione delectacione consensu... Ideo precor gloriosissimam et beatissimam mariam semper uirgine(m) et omnes sanctos et sanctas dei (et te) frater uos fratres ut dignemini orare pro me misero peccatore dnm nrm ihm xpm ...Misereatur tui uobis omnipotens deus et dimittat tibi uobis omnia peccata tua uestra preterita presencia et futura (dalje nečitljivo, ali se može razabrati, da je bilo pisano: »liberet uos ab omni malo, saluet et confirmet uos in omni opere bono et perducat te uos in uitam... eternam. amen. Indulgentiam et absolucionem et remissionem omnium peccatorum nostrorum uestrorum cor mundum fructu... penitencie spacium per graciam sci spiritus intercessione omnium sanctorum tuorum (!) uobis tibi pius et misericors dns.« Slično u kasnijem zapisu MR 89 fol. 114.' i u MR 133.

[45] Isp. Grisar S. J.: Das Missale im Lichte römischer Stadtgeschichte, Freiburg 1925, 95.

[46] PK 24.': »*Post confessionem.* Omnipotens sempiterne... corpore, et omnibus sensibus meis per tuam graciam purificatus tue sancte maiestati digne ministrare merear.« Ovu molitvu, i to u redakciji PK, donosi *Ordo Sagiensis* PL 78, 246. kao drugu iza »Aufer a nobis«, a *fragmentum missae* PL 138, 1340. kao molitvu svećenika prije incezacije žrtvenika kod *Kyrie eleison*, a iza apologije »Ad te Plasmator meus«. Stvarno je to dakle molitva *post confessionem*, kako veli PK, a molila se dok je kor pjevao Kyrie eleison, kako to izrijekom veli rečeni *fragmentum missae:* »Cum vero inceperint in choro *Kyrie eleison* acolythi deponaut candelabra in pavimento. Diaconus vero accipiat thuribulum de manu acolythi et accedens osculetur altare quem subsequitur sacerdos, et inclinatur oret prius huiusmodi: *Ad te Plasmator...* Deinde surgat et osculetur altare dicens. *Omnipotens* sempiterne... Finitis in choro *Kyrie eleison*...«. U sakramentaru XI. v. u Arrasu ms. 720. dolazi ova molitva kao *alia oratio ante altare* (Leroquais o. c. I. 163.).

Fol. 71.' *marginalno kasnijom rukom:* Jube domine benedicere. Dominus sit in corde meo et in labijs meis ut conpetenter pronunciem sanctum evangelium pacis.

Benediccio evangelij Fol 74'. Jube domine. Dominus sit in corde tuo et in labiis tuis ut digne et conpetenter annunties sanctum evangelium suum.[47]

Quando sacerdos mittit aquam in calicem dicat.[48]

Deus qui humane...[49] da nobis per huius uini et aque mysterium eius diuinitatis esse consortes, qui humanitatis... particeps, Ihs xps filius tuus.

Ostende nobis[50] domine. Et salutare.

Ex latere domini[51] exiuit sanguis et aqua, sic et nos hec pariter commiscentes passionis eiusdem obtineamus salutem. P.

Dominus uobiscum. Et cum spu. t.

Conmixtio uini et aque.[52] Fiat conmixtio et consecracio uini et aque pariter, in nomine patris et filij et spiritus sancti.

Quando ponit calicem in altari dicat. Offerimus tibi domine calicem[53] salutaris, tuam deprecantes clemenciam, ut in conspectu

---

[47] Korektor je brisao »suum« i napisao »pacis«. PK 24.': »*Super diaconum Benedictio.* Jube... Dominus... ut competenter pronuncies sanctum evangelium pacis«. *Missale Ratoldi* PL 78, 247.: »Dominus in corde tuo, et in labiis tuis, ut annunties competenter Evangelium pacis«. MR 166.: »*Alia benedictio,* Dnus... ut competenter nunties...«.

O čitanju poslanice i evanđelja propisuje *Micrologus* PK fol. 319/20.: »Solis subdiaconibus inter inferiores gradus romana auctoritas concedit ut sacris uestibus induti epistolam legant ad missam... Vnde et racionabilius esse uidetur, ut et ipse sacerdos sibi epistolam legat. quam ut aliquem nondum ordinatum accipiat sibi ad legendum... Diaconi quoque officium in missa nichilominus et ipse conuenienti(u)s explebit, quam alius qui sacris uestibus non fuerit indutus. Nam et diaconus tempore oblacionis et leccionis alba indutus esse debet...«

[48] PK 25.: »*Ad miscendum uinum cum aqua*«. *Ordo Sagiensis* PL 78, 249.: »Ad miscendum uinum cum aqua«. *Misa Illyrici* PL 138, 1327.: »Deinde Diaconus accipiat a Subdiacono vinum, et misceat cum aqua in calice, dicens«. MR 166: »Ad miscendum uinum cum aqua«.

Prema MZ 1511 može celebrans »si ei placuerit« uliti vino i vodu u kalež prije introita. To isto može učiniti neposredno prije evanđelja, a u zimsko doba neposredno iza ofertorija.

[49] PK 25.: »*Alia (ad miscendum uinum cum aqua).* Deus... nobis quesumus... aque et uini mysterium xpi filii tui esse consortes, qui...« To je stilizacija *Missae Illyrici* PL 138, 1327. (»mysteria«) i *Ordo Sagiensis* PL 78, 249. MR 133: »Deus qui humane substantie... et mirabiliter... et mirabilius...«. MZ 1511: »Deus... quesumus«.

[50] MZ 1511. iza molitve »Deus qui humanae...«

[51] PK 25. prva molitva *ad miscendum uinum cum aqua.* Isp. misal od Soissonsa XI. v. Leroquais I. 161., gironski sakramentar XII. v. Leroquais I. 330., sakramentar od Clermonta XIII. v. Leroquais II. 24. *(»Quando miscetur aqua«).* MZ 1511 ima drugu redakciju ove molitve, gironski sakramentar opet drugu.

[52] MZ 1511: »*Continuet.* Oremus. Fiat hec commixtio...«.

[53] *Missa Illyrici* PL 138. 1328.: »*Et Sacerdos calicem offerens dicat offertorium istud.* Offerimus... et deprecamur clementiam tuam... tue cum odore....«.

diuine maiestatis tue, pro nostra et pro tocius mundi salute cum odore suauitatis ascendat. P.

Deinde a(ntiphona). In spiritu humilitatis[54] et in animo contrito susscipiamur domine a te, et sic fiat sacrificium nostrum in conspectu tuo hodie ut placeat tibi domine deus.

Oratio. In nomine domini nostri ihu xpi[55] sit signatum ordinatum et sanctificatum hoc sacrificium. P.

Sequitur super hostiam et calicem cum signo crucis. Veni sanctificator[56] omnipotens eterne deus et benedic hoc sacrificium tuo sancto nomini preparatum.

Cum ponit incensum in turibulum dicat. Per intercessionem beati Michaelis archangeli[57] stantis ad dextris altaris incensi, et omnium electorum suorum, incensum istud dignetur dominus benedicere et in odorem suauitatis accipere. P. xm.

Cum incensat calicem. Incensum istud[58] a te benedictum ascendat ad te domine, et descendat super nos misericordia tua. Dirigatur

---

[54] PK fol. 25.' »Tunc coram altari oret inclinatus sacerdos solus, postulando ut dignus possit accedere ad altare et insistere cultibus divinis« Ivan od Avranches, kasnije nadbiskup Rouenski 1068/79, De officiis ecclesiasticis, PL 147, 35. i PL 78, 253. MR 166 ima na ovom mjestu apologiju »Suscipe confessionem meam...«. Za molitvu »In spiritu humilitatis« isp. Leroquais o. c. I. 126. 164, 183, 211. Donosi je i MR 133 i MZ 1511., kao i PK 25.' *post incensum.*

[55] PK 25.: »*Benedictio super calicem.* In nomine patris et filii et spiritus sancti, Amen. In nomine d. n.... sacrificium«. MR 166 ima drugu redakciju. Isp. *Missa Illyrici* PL 138, 1328.: »*Tunc benedicat utrosque elevata manu, et dicat.* In nomine d. n....« *Ordo Sagiensis:* »*Tunc elevata manu benedicat utrumque.* In nomine d. n. I. Chr. sit sacrificium istud immaculatum, et a te Deo vivo et vero adunatum et benedictum«.

[56] PK 25'/6.: »*Hic cooperiat calicem cum corporali et signet.* Veni sanctificator...« *Missa Illyrici* PL 138, 1328.: »*Adiungat.* Veni sanctificator...«. Isp. reimski misal XII. v. (sada u Troyes ms. 1951.): »*Post hoc signum crucis faciat.* Veni, queso, sanctificator, omnipotens eterne Deus, benedic hoc sacrificium tibi paratum« (Leroquais o. c. I. 283.). MR 133 i MZ 1511 donose drugu redakciju ove molitve.

Micrologus XI., PK 322. veli: Composita autem oblacione in altari dicit sacerdos hanc oracionem *iuxta gallicanum ordinem.* Veni sanctificator omnipotens eterne deus, et benedic hoc sacrificium tuo nomini preparatum. P. xm. dnm. n.«. Uza sve to donosi *Micrologus* XXIII. PL 151, 992. ovu molitvu. Zanimljivo je, da i *Ordo Romanus* VII. 10. propisuje: »Tunc episcopus benedicens Hostias et dicens Veni sanctificator omnipotens aeterne Deus, benedic hoc sacrificium tibi praeparatum qui vivis...« (PL 78, 993.).

[57] Isp. PK 23.': »*Tunc inponas incensum in turibulum.* Per intercessionem...«. *Missa Illyrici* PL 138, 1328.; *Ordo Sagiensis* PL 78, 249. MR 166.: »Per intercessionem sci Gabrielis...« MR 133 i MZ 1511: »Deinde quando expedit ponens incensum in turibulum dicit: Per intercessionem... accipere«.

[58] PK 24.: »*Postea uadas per circuitum altaris cum incenso.* Incensum istud...« *Missa Illyrici* PL 138, 1328.: »*circumiens altare*«. *Ordo Sagiensis* PL 78, 249.: »*Tunc ponat incensum super sacrificium, et in circuitu altaris dicat.* Incensum istud...«. MR 166: »*Tunc imponit incensum super sacrificium et in circuitu altaris dicendo:* Incensum istud...« MR 133 i MZ 1511 pc

domine oracio mea, sicut incensum in conspectu tuo, eleuacio manuum mearum sacrificium uespertinum. Pone custodiam ori meo et hostium circumstancie labiis meis. Vt non declinet cor meum in uerba malitie ad excusandas excusaciones in peccatis.

Tunc inclinet se ante altare et dicat.[59] Suscipe sancta trinitas hanc oblacionem quam tibi offerimus ob memoriam natiuitatis, passionis, resurrectionis, ascensionis ihu xpi dni nri, et in honore beate marie semper uirginis, et beati Iohannis baptiste, et sanctorum apostolorum tuorum petri, et pauli, et istorum, et omnium sanctorum, ut illis proficiat ad honorem, nobis autem ad salutem, et illi pro nobis intercedere dignentur in celis quorum memoriam facimus in terris. P. dnm.

Erigens et uertat se ad populum dicens.[60] Orate fratres, ut meum ac uestrum sacrificium, acceptabile fiat apud deum omnipotentem.

---

primjeru MR 124: »*Cum autem incensat panem cum uino in calice et altare dicat:* Incensum istud ... peccatis«.

Micrologus XXIII. PL 151, 992. uopće nema incenzacije, ali IX. PL 151, 983., PK 321. upozoruje: »Item romanus ordo precipit ut incensum semper precedat evangelium, cum ad altare sive in ambonem portatur, non autem concedit, ut oblatio in altari thurificetur ... Quamvis modo a pluribus, imo pene ab omnibus usurpetur«. Durandus, Rationale div. off. III. 31. 1. 4.: »oblatione mystica ... suscepta, statim adoletur incensum ... altare et crucifixus turificantur ...«.

[59] PK 26.: »*Inclinato capite dicat.* Suscipe ... in memoriam natiuitatis, passionis ... uirginis, et quorum reliquie hic continentur, uel quorum festiuitas hodie celebratur, et omnium sanctorum tuorum qui tibi placuerunt ab inicio mundi, ut illis omnibus sit ad honorem, nobis autem (proficiat) ad salutem, et ut illi omnes pro nobis ...« MR 133 fol. 9. i MZ 1511: »*Tunc inclinet se ante altare dicens:* »Suscipe sancta trinitas ... ob memoriam passionis ...«

Micrologus XXIII. PL 151, 992: »in memoriam passionis ...« Isto i XI. PL 151, 984., PK fol. 322: »in memoriam passionis, resurreccionis, ascensionis ...« uz primjedbu: »Demum ante altare inclinatus dicit hanc oracionem non ex aliquo ordine, sed ex ecclesiastica consuetudine: Suscipe ... que utique oracio a diligencioribus ordinis et comprobate consuetudinis obseruatoribus tam pro defunctis quam pro uiuis sola frequentatur«. *Missa Illyrici* ima nasuprot 12 molitava »Suscipe sancta Trinitas« za različite intencije. MR 166 samo 3.

[60] PK 26.: »*Post hec uerte te ad populum et dic.* Orate fratres pro me misero peccatore ut meum et uestrum sacrificium acceptum sit deo omnipotenti ante sanctum conspectum suum. P. dm.« Slično imadu i *Missa Illyrici* PL 138, 1329. i *Ordo Sagiensis* PL 78, 249. MR 133 slijedi MR 124: »*Deinde se erigens conuertat ad populum dicens:* Orate fratres ad dominum deum omnipotentem ut meum ac uestrum sacrificium sit acceptabile deo omnipotenti«. MZ 1511: »Orate pro me indigno fratres et sorores ad Dominum Deum Patrem omnipotentem: ut meum ac uestrum sacrificium acceptabile sit omnipotenti Deo«. MR 166 jednostavno: »Orate pro me fratres«.

Circumstantes respondeant.[61] Susscipiat dominus sacrificium de manibus tuis, ad laudem et gloriam nominis sui, ad utilitatem quoque nostram, tociusque ecclesie sue sancte. Amen.

Prefacio[62] de natiuitate dni.
Prefacio de epiphania dni.
Prefacio in quadragesima.
Prefacio in cena dni.
Prefacio de pascha dni.
Prefacio in ascensione dni.
Prefacio de sancto spiritu.
Prefacio de sancta trinitate.
Prefacio in omnibus sollempnitatibus sancte marie.
Prefacio de sancta cruce.
Prefacio de omnibus apostolis.
Prefacio cottidiana.

Hic inclinet se ante altare cum omni humilitate et dicat.

Te igitur clementissime pater per ihm xpm filium tuum dominum nostrum supplices rogamus et petimus, uti accepta habeas et

---

[61] PK 26': »*E contra omnes unanimiter ex intimo corde respondent:* Orent pro te omnes sancti dei. Mittat tibi auxilium de sancto. Memor sit omnis sacrificii tui et holocaustum. Tribuat tibi dominus secundum cor tuum. Exaudiat te dominus pro nobis orantem et deprecantem.« Slično *Missa Illyrici* PL 138, 1329. i *Ordo Sagiensis* PL 78 249., vjerojatno i MR 166 sa svojom kratkom oznakom: »Orent pro te omnes sancti dei«. MR 133: »Circumstantes uero respondeant: »Suscipiat dominus«, kao u MR 124. Prema MZ 1511 oni, koji okolo stoje, ako ih ima takvih, koji razumiju, odgovaraju: »Suscipiat . . .«

[62] Po običaju hadrianskih Gregorianuma donosi PK fol. 26.' samo *praefatio communis*, a MR 124 donosi najprije navedena predslovlja, a onda fol. 75.' *prefacio cottidiana* s naročito istaknutim inicijalima **P**(er omnia), **VD**(vere dignum) i **T**(e igitur). P je veoma sličan onomu u PK, samo je jednostavniji. Iza svagdašnjeg predslovlja donosi i MR 124 fol. 76. *Sanctus*, kao i PK fol. 26.' i uopće hadrijanski Gregorianum, jer je svagdašnje predslovlje zapravo okvir i shema za sva ostala predslovlja. O *Sanctus* veli *Micrologus* XI. PL 151, 984., PK fol. 322.: ». . . angelicus ymnus Sanctus, Sanctus, Sanctus subsequitur . . . Hunc autem ymnum et ipse sacerdos cum aliis necessario dicere debet, ne seipsum sua prece uideatur priuasse et qui suas et aliorum uoces angelicis laudibus admitti deprecatus est in prefacione«. Tu Mikrolog ustaje protiv običaja, koji se bio uvukao, da svećenik, dok se pjeva *Sanctus*, moli izvjesnu apologiju. Vrlo je omiljela bila apologija: »Domine deus, qui non mortem«. *Missa Illyrici* PL 138, 1329. veli: ». . . quando alii *Sanctus, Sanctus, Sanctus* decantant, haec oratio cursim dicenda est a sacerdote: Domine Deus, qui non mortem . . . Domine adiunge voces nostras . . .« Takva je molitva bila zabilježena u prvotnom tekstu PK fol. 27. između predslovlja i *Te igitur*, ali je kasnije izbrisana i mjesto nje umetnuta jedna poslanica i jedno evanđelje. No čini se, da je ova izbrisana apologija, na koju su bili navikli, svećenicima, koji su se služili PK, nedostajala, pa je kasnija ruka fol. 27. prije *Te igitur* zabilježila jednu sličnu kratku molitvu, od koje je ostao još samo završetak: ». . . (benedicendum) nomen tuum, munda cor meum ab omnibus variis et nequissimus cogitacionibus ut a te merear exaudiri deprecans pro populo tuo quem elegisti«. MR 124 nema ovakve molitve.

benedicas hec *hic ter signet tam super hostiam quam super calicem*[63]
† † †
dona, hec munera, hec sancta sacrificia illibata. Inprimis que tibi offerimus pro ecclesia tua sancta katholica, quam pacificare custodire et adunare digneris toto orbe terrarum, una cum famulo tuo papa nostro N. et antistite nostro N. et rege nostro N. et omnibus orthodoxis atque catholice et apostolice fidei cultoribus.[64]

Pro uiuis. Memento[65] domine famulorum famularumque tuarum et omnium circumstancium quorum tibi fides cognita est et nota deuocio, qui tibi offerunt[66] hoc sacrificium laudis, pro se suisque omnibus, pro redemptione animarum suarum, pro spe salutis et incolumitatis sue tibi reddunt uota sua eterno deo uiuo et uero.

---

[63] *Micrologus* XI. PL 151, 986. PK 318.: »...ubi dicitur: Hec dona... tres cruces tantum super uinum et panem communiter faciamus, nec umquam panem a calice separamus in consignacione, nisi ubi separatim nominantur in canone.« Isp. *Microl.* XXIII.: »*hic signat sacerdos oblationem et calicem tribus vicibus, sub una cruce*« (PL 151, 993).

[64] PK 27.' u prvotnom tekstu završuje: »...et rege nostro N.« Dodatak »et omnibus... cultoribus« dodan je kasnije. *Micrologus* XIII. PL 151, 985., PK 317. protivi se ovom umetku: »Item post nomen dni pape, siue proprii episcopi adiciunt: et omnibus orthodoxis catholice et apostolice fidei, sed superfluo. Nam ordo statim in sequenti uersu ubi dicitur: Memento domine famulorum famularumque tuarum nobis concedit, ut omnium uiuorum commemoremus quoscumque uoluerimus...« Sakramentar XI. v. u opatiji Kremsmünster ms 28 fol. 78. ima samo: »toto orbe terrarum. una cum famulo tuo papa nostro N«. Očito su pasavski biskup Altmann i Ditrich iz Gorze proveli reformu 1082. u Kremsmünsteru, o kojoj govori Bernardus Noricus Cremifarensis (Monum. Germ. SS. XXV. 629., 670.), što se liturgije tiče, na osnovu rimskih kodeksa, jer se ne spominje ni biskup.

MR 166 ne zadovoljuje se ni sa samim umetkom »et omnibus . . . cultoribus«, nego dodaje još Fol. 210/1.: »qui nobis beneficium prestiterunt et super omnes hristianos misericordiam tuam impende quibus (!) (in?) nostras se commendauerunt orationes«.

[65] PK 27.' uvodi *Memento vivorum* s rubrikom: »Hic recitantur nomina familiarium uiuorum si uolueris. Sed non in die dominica«. Ova je rubrika preuzeta iz Mikrologa XXIII. PL 151, 993.: »Memento... tuarum *(hic nomina vivorum memorentur, si volueris, sed non Dominica)*, et omnium...«

MR 166 Fol. 211: »Memento domine famulorum famularumque tuarum quorum uel quarum nomina apud nos scripta retinentur. Et omnium circumstantium...«

MR 133: »*Hic recitantur nomina uiuorum.* Memento... tuarum. *Hic commemorat uiuos et mortuos propinquos amicos et inimicos pro libite uoluntatis*, et omnium circumstantium...«

[66] Prvotni tekst PK 27.' ima samo: »...deuocio, qui tibi offerunt«, kako je uopće glasila prvotna stilizacija *Memento vivorum. Micrologus* XXIII. PL 151, 993. također ispušta »pro quibus tibi offerimus vel«, a XIII. PL 151, 985. veli, da je ovaj umetak suvišan i da ga nema »in antiquioribus et veracioribus sacramentariis«. Začudo je ovaj stavak u PK fol. 317/8. izostavljen. Cistercite ispuštaju ovaj umetak. U PK je kasnije umetnut. MR 133 fol. 15. ima već sasvim današnji tekst: »deuocio pro quibus tibi offerimus uel qui tibi offerunt...«

MR 166: »...famularumque tuarum, quorum uel quarum nomina apud nos scripta retinentur. Et omnium circumstantium...«

Infra actionem. Communicantes et memoriam uenerantes, Inprimis gloriose semper uirginis Marie, genitricis dei et dni nri ihu xpi, sed et beatorum apostolorum et martirum tuorum, Petri, Pauli, Andree, Iacobi, Iohannis, Thome, Iacobi, Philippi, Bartholomei, Mathei, Symonis et Thadei, Lini, Cleti, Clementis, Sixti, Cornelii, Cypriani, Laurentii, Grisogoni, Iohannis et Pauli, Cosme et Damiani.[67] Et omnium sanctorum tuorum, quorum meritis precibusque concedas, ut in omnibus protectionis tue muniamur auxilio. Per eundem xpm dnm nrm.

Hanc igitur[68] oblacionem seruitutis nostre, sed et cuncte familie tue, quesumus domine ut placatus accipias.[69] diesque nostros in tua pace disponas, atque ab eterna damnapcione nos eripi, et in electorum tuorum iubeas grege numerari. P. dnm nrm.

Hic communiter signet ter tam super hostiam quam calicem:[70]

†
Quam oblacionem tu deus in omnibus quesumus benedictam,
† †
ascriptam, ratam, rationabilem acceptabilemque facere digneris, ut nobis.

Hic seperatim semel signet[71] *super hostiam et postea super calicem.*

† †
corpus et sanguis fiat dilectissimi filij tui domini dei nostri ihu xpi.

Hic accipiens hostiam reuerenter eleuet eam iunctis manibus ita dicendo:[72]

---

[67] Poslije sv. Kuzme i Damjana često su se spominjali i drugi sveci, osobito zaštitnici odnosne crkve. Tako je to bilo i u MR 166. ali su kasnije izbrisani. *Micrologus* XIII. PL 151, 985., PK 317 ističe: »Aliorum uero sanctorum nomina annumerare non debemus, nisi quos antiquitus in canone distinguuntur«.

[68] PK 28.: »*Hic inclinatur usque ad altare*«; PK 318, *Micrologus* XIV. PL 151, 986.: »Cum dicimus: Hanc igitur oblationem usque ad altare inclinamur«; *Micrologus* XXIII PL 151, 993: »*Hic inclinatur usque ad altare dicens:* Hanc igitur...«

[69] PK 28.: »*Hic erigit se*«.

[70] PK 28.: »*Erectus ambo cum tribus crucibus benedicat*«: *Micrologus* XIV. PL 151, 986.. PK 318.: »Erecti autem cum dicimus: Benedictam, Asscriptam, Ratam, tres cruces super utrumque simil faciamus.«

[71] PK 28.: »*Hic separatim signa oblatam et calicem*«; *Micrologus* XIV. PL 151, 986., PK 318: »Nam sequitur: »ut nobis (319.) corpus et sanguis, subauditur oblatio. Et hoc cum dicitur quarta crux super panem, et quinta super calicem separatim imponitur«.

MR 133: »*hic separatim ponat signum crucis semel super panem et semel super uinum in calice*«.

[72] PK 28.: »*Hic accipit corpus in manus:* Qui pridie quam pateretur, *Eleua ablatam,* Accepit... manducate ex hoc omnes. *Depone.* Hoc est enim corpus meum. *Hic uere fit corpus xpi.*«

MR 133: »*Hic modicum tergat digitos principales quatuor ad corporale et accipiat panem cum ipsis eleuetque aliquantulum se inclinans...*«

*

Qui pridie quam pateretur accepit panem in sanctas ac uenerabiles manus suas, eleuatis oculis in celum ad te deum patrem suum omnipotentem tibi gratias agens † benedixit, fregit, deditque discipulis suis dicens, Accipite et manducate ex hoc omnes, hoc est enim corpus meum.

Hic reponat hostiam, et leuet calicem dicendo.[73]

Simili modo posteaquam cenatum est accipiens et hunc preclarum calicem in sanctas ac uenerabiles manus suas *hic deponat calicem in altare,*[74] *et tenens eum sinistra manu, dextera benedicat et* † *benedictione facta iterum eleuet et teneat* item gratias agens benedixit dedit discipulis suis dicens, accipite et bibite ex eo omnes.

Hic est enim calix sanguinis mei, noui et eterni testamenti, misterium fidei, qui pro uobis et pro multis effundetur in remissionem peccatorum.

Hec quocienscumque[75] feceritis in mei *Hic reponat calicem.* memoriam facietis.

Vnde et memores domine nos tui serui, sed et plebs tua sancta xpi filij tui dni nri tam beate passionis,[76] nec non et ab inferis resurrectionis, sed et in celos gloriose ascensionis offerimus preclare maiestati tue de tuis donis, ac datis.

Prije konsekracije dodaje MR 133 (i po njemu MZ 1511): »*Verbis sequentibus panis transsubstantiatur in corpus christi uerum*«.

[73] *Micrologus* XV. PL 151, 987., PK 319.: »Deinde panis in manus accipitur. et antequam reponatur in altare benedicitur«. Nema dakle ni podizanja ni genufleksije, nego se posvećena hostija položi na oltar, a posvećuje se prema MR 124 držeći je u rukama: »reuerenter eleuet eam (hostiam) iunctis manibus ita dicendo...« U MR 133 fol. 16. propisano je već podizanje: »*Hoc est enim corpus meum. Hic eleuet supra corpus domini quo demum reposito accipiat calicem*...« Isto vrijedi i za kalež poslije pretvorbe: »*Hic eleuet supra calicem cum sanguine Christi quo demum reposito dicat:* Hec quotiescumque...«

[74] PK 28.': Simili modo... »*Hic accipit calicem,* accipiens et hunc... ex eo omnes. *Depone. Hic summa manu tange.* Hic est enim calix sanguinis mei, *Hic cooperit calicem,* Novi et eterni... peccatorem. *Hic uere fit sanguis xpi*«. *Micrologus* XV. PL 151, 987., PK 319.: »Item et calix eleuatur, et ante deposicionem benedicitur...« U MR 133 fol. 16. propisano je i podizanje posvećenog kaleža: »*Hic eleuet supra calicem cum sanguine Christi quo demum reposito dicat:* Hec quotiescumque...« Prije konsekracije kaleža dodaje MR 133 (i po njemu MZ 1511): Uerbis sequentibus uinum transsubstantiatur in sanguinem Christi uerum«.

[75] PK 28.': »Hec quocienscumque...« *Micrologus* XVI. PK 319.: »Hec inquit quocienscumque feceritis . . . Quocienscumque inquit hec . . .«; »... quocienscumque...« PK 317.

[76] Neki sakramentari spominju ovdje i rođenje Spasiteljevo, ali se tomu protivi *Micrologus* XIII. PL 151, 985., PK 317.: »Item ibi: Vnde et memores domine nos tui serui, (interponere solent): natiuitatis domini... Quapropter nos ibi tantum (dvije riječi izbrisane) passionis, resurreccionis, et ascensionis commemoramus«. Zato i PK fol. 28.' ima samo: »... tam beate passionis, nec non et ab inferis resurrectionis, sed et...«

Hic tres primas cruces faciat[77] *super panem et calicem, quartam super panem, et quintam super calicem dicendo* † hostiam puram, † hostiam sanctam, † hostiam inmaculatam, † panem sanctum uite eterne et † calicem salutis perpetue. Supra que propicio ac sereno uultu respicere digneris, et accepta habere sicuti accepta habere dignatus es munera pueri tui iusti abel, et sacrificium patriarche nostri abrahe, et quod tibi obtulit summus sacerdos tuus melchisedech, sanctum sacrificium, inmaculatam hostiam.

Hic inclinet cancellando[78] *manus.*

Supplices te rogamus omnipotens deus, iube hec perferri per manus sancti angeli tui in sublime altare tuum in conspectu diuine maiestatis tue.

Hic erigat[79] *se et osculetur altare dicendo*

ut quotquot ex hac altaris participacione sacrosanctum filij tui *hic ponat crucem super hostiam deinde super calicem* † corpus et

---

[77] PK 28.': *Hic iii cruces super utrumque facit, iiii super oblatam. et V^am super calicem*«. Micrologus XXIII. PL 151, 994.: »*Hic tres cruces super utrumque simul facit, et quartam super oblationem, et quintam super calicem*«; XV. PL 151. 987. PK fol. 319.: »Item ubi dicitur: † Hostiam puram, † Hostiam sanctam, † Hostiam immaculatam, tres cruces super utrumque simul faciamus..., quartam autem super panem, et quintam super calicem separatim insignimus...«

MR 133: »*Hic ponat ter signum crucis simul super corpus Xi et sanguinem in calice. Item semel ponat super corpus et semel super sanguinem in calice dicens:* Hostiam puram...«

[78] *Cancellatio manuum*, danas još samo kod Kartuzijanaca, i to upravo kod molitve *Supplices* uobičajena, prodrla je po svojj prilici s istoka u Carigrad, a odavle se proširila i na zapad. Tako se molila osobito molitva *Supplices:* ruke su se prekrstile na prsima, a gornje se tijelo sagnulo.

Prema Mikrologu XXIII. PL 151, 994. svećenik se kod molitve »Supplices« sagne: »*Hic inclinat se iuxta altare dicens: Supplices...*« Tako propisuje i PK 28.': »*Hic sacerdos inclinat se ante altare usque ad genua xpm in cruce inclinato capite spiritum tradidisse significat.* Supplices...« Ovo je u red mise PK preuzeto iz Mikrologa XVI PK 323.: »Presbyter autem humiliacione domini usque ad crucem... nobis indicat, cum se ad altare inclinet, Hanc ergo oblacionem dicendo. Statim autem in sequentibus narracionem de dominica passione orditur, cuius typus usque ad supplices te rogamus obseruatur. Ibi tu dilecte *sacerdos se iuxta altare inclinans, xm in cruce inclinato capite spiritum tradidisse significat*«.

MR 133 fol. 16.': »*Hic inclinet se sacerdos ante altare ponendo manus in modum crucis dicens: Supplices...*« Jednako ima i MZ 1511.

[79] I u redu mise MR 124 svećenik se dakle sagne kod »Supplices«, a uspravi se nakon cjelova oltara. PK 29.: »... maiestatis tue. *Hic erigit se.* Ut quotquot ... celesti, *Hic osculatur altare muniens se signo crucis*, et gracia repleamur«.

MR 133 fol. 16.': »*Hic se erigat et osculetur altare dicens:* ut quotquot ... filij tui *Hic primo ponat signum crucis super corpus Xi deinde supra sanguinem in calice dicens:* cor†pus et san†guinem sumpserimus *hic signet seipsum dicens:* omni bene†dictione...«

† †
sanguinem sumpserimus *hic signet seipsum dicendo* omni benedictione celesti et gracia repleamur.

Commemoracio pro defunctis.[80]

Memento etiam domine famulorum famularumque tuarum, qui nos precesserunt cum signo fidei et dormiunt in somno pacis. Ipsis et omnibus in xpo quiescentibus locum refrigerii, lucis, et pacis, ut indulgeas deprecamur per eundem xpm dominum nrm.

Hic percuciat pectus suum aliquantulum dicens.[81]

Nobis quoque peccatoribus famulis tuis de multitudine miseracionum tuarum sperantibus, partem aliquam et societatem donare digneris cum tuis sanctis apostolis ac martiribus, cum Iohanne, Stephano, Mathia, Barnaba, Ignacio, Alexandro, Marcelino, Petro, Felicitate, Perpetua, Agatha, Lucia, Agna, Cecilia, Anastasia.[82] Et cum omnibus sanctis tuis. Intra quorum nos consorcium non estimator meriti sed uenie quesumus largitor admitte, per xpm dominum nrm.

Hic ter simul signet tam super hostiam quam super calicem[83]

†
Per quem hec omnia domine semper bona creas, sanctificas,
† †
uiuificas, benedicis et prestas nobis

---

[80] PK 29.: »*Hic recitantur nomina catholicorum defunctorum.* Memento... pacis, (hic nominantur quos uolueris). Ipsis...« *Micrologus* XXIII. PL 151, 994.: »Memento etiam Domine, et eorum nomina qui nos ...pacis. *Et recitantur nomina.* Ipsis, Domine, et...«

MR 133 fol. 16.': »famularum tuarum. *Hic. faciat memoriam specialem in quantum plus potest pro defunctis propinquis amicis et inimicis dicens: qui nos precesserunt*...« Isto ima i MZ 1511 (mjesto *dicens*: »et deinde prosequatur sic.«

MR 166 dodaje: »...tuarum quorum elemosynas recepimus et quorum nomina scripta habemus et quorum corpora in cunctis cymiteriis hristianorum requiescunt et eorum nomina qui nos precesserunt...«

[81] PK 29.: »Hic exaltat uocem dicens«, prema Mikrologu XVII. PK 323.: »Cum autem sacerdos uocem exaltat dicens: Nobis quoque peccatoribus...«

MR 133 fol. 17.: »*Hic percutiat pectus suum eleuando uocem dicens:* Nobis quoque...« (MZ 1511: »*et aliquantulum altius dicat*«). Vjerojatno je i u predlošku za MR 124. stajalo: »*aliquantulum altius dicens*«, ali je pisar riječ »aliquantulum« doveo u odnos s »percutiat pectus«, pa mu se riječ »altius« činila suvišnom i nerazumljivom, te ju je jednostavno izostavio. Predložak za MZ 1511 bio je (premda znatno kasniji) očito srodan s MR 124.

[82] PK 29.: »Agnete«... *Micrologus* XIII. PL 151, 985. dozvoljava da se ovdje umetnu pojedini sveci, ali ih ne umeće ni PK ni MR 124., a ovaj je stavak i u *Mikrologu* PK fol. 317/8. izostao. Nasuprot beneventanski sakramentar MR 166 ima 218/9. dva retka istrugana iza sv. Anastazije; tu su bila navedena imena raznih svetaca u izvornom tekstu.

[83] PK 29.: »*Hic iii cruces super utrumque facit*«. *Micrologus* XVII. PL 151, 988., PK 323.: »Tres cruces uero super corpus et sanguinem com-
†
muniter facit cum dicit: Sanctificas...«; XXIII. PL 151, 994.: »hic tres cruces super utrumque simul facit«.

Hic discooperiat calicem, et accepta hostia ter cum ea signet super calicem dicendo:[84]

† † †

Per ipsum et cum ipso et in ipso est *hic cum hostia bis*[85] *inter*

†

se et calicem signet dicendo tibi deo patri omnipotenti in unitate spiritus sancti, omnis honor et gloria

Hic cum dextera manu tenens hostiam super calicem eleuet et dicat:[86]

per omnia secula seculorum

Hic reponat calicem et cooperiat[87] *dicens:*

Oremus. Preceptis... Pater noster... Et ne nos inducas in temptacionem. Sed libera nos a malo. Amen.

Libera nos quesumus domine... et intercedente beata et gloriosa semper uirgine dei genitrice maria et beatis apostolis tuis Petro et Paulo atque Andrea[88] cum omnibus sanctis

---

MR 133 fol. 17.: »...creas *hic ter faciat signum crucis simul super corpus Xi et sanguinem in calice dicens:* Sancti†ficas... prestas nobis«.

[84] PK 29.: »*Postea cum dominico corpore iiii. (quatuor) cruces super calicem facimus dicendo. et quintam in latere calicis:* Per ipsum...« Ovu

†

je rubriku redaktor PK preuzeo iz Mikrologa XVII. PL 151, 988., PK 323.: »Postea cum dominico corpore iiii (quatuor) cruces super calicem facimus

†

dicendo: Per ipsum..., et quintam in latere calicis...« I red mise kod Mikrologa XXIII. PL 151, 994. ima rubriku: »...praestas nobis (hic cum oblata quatuor cruces facit super calicem, et quintam in latere ipsius), per

†

ipsum...«

MR 133 fol. 17.: »...nobis. *Hic discoperiat calicem et accipiat corpus Xi cum manu dextra, signet in modum crucis ter sanguinem Xi in calice dicens:* per ip†sum...«

[85] MR 133 fol. 17.: »...ipso *hic cum corpore Xi bis ponat signum crucis intra calicem quodam modo super sanguinem Xi dicens:* est tibi... in † unitate spi†ritus sancti... gloria«.

MZ 1511: »*faciatque tres cruces super sanguinem Christi in calice*«; prvi križ seže do preko ruba kaleža, drugi je manji, te seže od ruba do ruba, a treći je još manji i ne dosiže samoga ruba.

[86] PK 29.': »...et gloria. *Hic eleuet oblatam cum calice.* Per omnia s. s. Amen«. *Micrologus* XVII. PK 323.: »Cum dicimus: per omnia secula seculorum, corpus cum calice leuamus...«; XXIII. PL 151, 994: »...et gloria. *Hic elevat oblatam cum calice dicens:* Per omnia s. s. Amen«.

MR 133 fol. 17.' »Hic dextera manu corpus Xi tenens calicem cum sanguine Xi parum erigat cum utraque manu et hic reponat ad sua loca corpus et sanguinem Xi cum calice et dicat supra: Per omnia s. s.«

[87] *Micrologus* XXIII. PL 151, 994.: »*Et deponat oblatam dicens:* Oremus. Praeceptis salutaribus ...« PK 29.': »*Statim in altari depositum cooperimus.* Oremus. Praeceptis salutaribus...« Ovu je rubriku redaktor PK preuzeo iz Mikrologa XVII. PK 320.: »...statim in altari depositum cooperimus . . .«

[88] *Micrologus* XXIII. P. L. 151, 994.: »...Andrea *(hic nominat quotquot sanctos uoluerit).* cum omnibus sanctis...« PK fol. 29.' uza sve to ne umeće nijednog sveca. Začudo izostavlja i ovdje *Micrologus* PK fol. 317. koncesiju Mikrologa XIII. PL 151, 985.: »Aliorum vero sanctorum nomina annumerare non debemus, nisi quos in canone invenimus antiquitus de-

Hic accipiat patenam[89] *et signet se cum ipsa et submittens eam hostie ponat hostiam in patena:*

Da propicius... securi.

Hic discooperiat calicem et cum reuerencia frangat hostiam[90] *per medium super patenam, et mediam que est in dextra manu ponat in patena, et de illa que est in sinistra manu accipiat particulam, et que remanet in sinistra adiungatur particule que est in patena.*

Per eundem dnm nrm ihm xpm filium tuum.

Hic frangat hostiam

qui tecum uiuit et regnat in unitate spiritus sancti deus

Hic cum ipsa particula tercia signet super sanguinem[91]

---

scriptos, excepto post Pater noster in illa oratione, ubi iuxta ordinem quorumlibet sanctorum nomina internumerare possumus«. *Ordo*, na koji se ovdje poziva *Micrologus*, jest OR IV. PL 78, 984.: »...Andrea. Hic nominatim quales voluerit sanctos vel quantos commemorat. Deinde infert, Cum omnibus sanctis...« Mikrolog u PK fol. 317. veli samo: »Aliorum uero sanctorum nomina annumerare non debemus, nisi quos antiquitus in canone distinguuntur«.

MR 166 ima ovaj umetak: »...Maria et beato Michaele archangelo tuo et scis apostolis tuis Petro et Paulo atque Andrea Et beatis confessoribus tuis Martino, Germano, Gregorio et Benedicto cum omnibus sanctis...«

[89] PK 29.': »...sanctis tuis, *Hic accipit patenam*... securi, *Hic ponit pathenam ante calicem*...« *Micrologus* XVII. PL 151, 988., PK 324.: »Iuxta romanum ordinem cum dicitur: et ab omni perturbacione securi, accipit archidiaconus a subdiacono pathenam nudam, quam acolitus tenuit inuolutam, datque uni ex diaconibus tenendam ad confractionem in ea faciendam. Vnde et sacerdos sine ministro sanctificans ad eundem locum eam de sub corporali resumit, et osculatam in altari deponit, ut hostiam in ea confringat«.

MR 133 fol. 18.: »Deinde submittat patenam et ponat corpus Xi supra«. Isto i MZ 1511.

[90] PK 29.': »P. d. n. I. X. f. t. *Hic rumpit hostiam dein maiorem in duo confrangit dicens:* Qui tecum«. *Micrologus* XVII. PL 151, 988., PK 324: »Et cum dixit p. dnm. nrm. rumpit hostiam ex dextero latere iuxta ordinem... Deinde maiorem in duo confringat, ut tres porciones de corpore dominico efficere possit.« *Micrologus* XXIII. PL 151, 995.: »Hic corpus super patena in tria dividat, dicens: P. d. n.«

MR 133 fol. 18.': »...et discoperto calice corpus Xi frangat per medium reuerenter et illam medietatem quam in manu tenet dextra reponat supra patenam et aliam medietatem in manu sinistra tenentem iterum diuidat et que pars maior remanet in sinistra adiungat eam in patena primo reposite dicens: Per eundem...« Isto i MZ 1511, ali: »discopertoque calice ... sinistra existentem ... et partem que remanet in sinistra ... parti prius reposite dicendo sic«.

[91] PK 30.: »*Hic faciat tres cruces super calicem cum superioribus uerbis, et mittat in calicem dicens:* Pax dni...« *Micrologus* XVII. PL 151. 988. PK 324.: »Nam unam (particulam) in calicem faciendo crucem mittere debet cum dicit: Pax dni sit ... Alteram uero ipse presbyter necessario sumit ante calicis participacionem ... terciam autem communicaturus (communicaturis) siue infirmis necessario dimittit...«

MR 133 fol. 18.': »*Hic ponat ter signum crucis super sanguinem Xi cum parte retenta corporis domini dicens sic supra:* Pax ...« Isto i MZ 1511, ali: »... *sanguinem Christi*«.

Per omnia secula seculorum.
Pax domini sit semper uobiscum.
Et cum spiritu tuo.
Hic mittat particulam in sanguinem[92] *dicens:*
Fiat commixtio et consecracio corporis et sanguinis domini nostri ihu xpi omnibus accipientibus nobis in uitam eternam. Amen.
Agnus dei qui t. p. m. miserere nobis. Agnus dei q. t. p. m. m. n. Agnus dei q. t. p. m. dona nobis pacem.
Antequam osculetur altare[93] *dicat:*
Domine ihu xpe ... et coadunare digneris. Qui uiuis.
Hic dat pacem[94] *ministro osculando corpus domini, et altare:*
Pax tecum. Et cum spiritu tuo.

---

[92] *Micrologus* XXIII. PL 151, 995.: »*Et subiungit orationem istam.* Fiat commistio...« *Micrologus* XVIII. PL 151, 989., PK 324.: »Post immissionem autem panis in calicem iuxta romanum ordinem dicit sacerdos sub silencio: Fiat commixtio ...«

MR 133 fol. 18.': »*Hic mittat partem corporis Xi quam tenebat in sanguinem dicens:* Hec sacrosancta commixtio ... fiat michi et omnibus sumentibus salus mentis et corporis ad uitam eternam promerendam et capescendam preparatio salutaris. Per eundem.« MZ 1511 nasuprot ima kombinaciju MR 124 i MR 133: »Fiat commixtio ... omnibus nobis accipientibus salus anime et corporis in vitam eternam. Amen.« MR 166, 224. donosi dvije molitve, jednu u varianti »Hec sacrosancta commixtio«, a drugu u varianti »Fiat hec commixtio«.

[93] PK 30.: »*Tunc osculatur altare dicens:* Domine I. X. ...« *Micrologus* XXIII, PL 151, 995.: »Inclinatus autem dicit antequam communicet: D. I. Chr. qui uoluntate patris...« *Micrologus* XVIII., PK 325. dozvoljava samo ovu molitvu prije pričesti, a i nju »non ex ordine, sed ex religiosorum tradicione«, pa nastavlja: »Sunt et alie multe oraciones, quas quidam ad pacem, et communionem priuatim frequentant, sed diligenciores antiquarum tradicionum obseruatores nos in huiusmodi priuatis oracionibus breuita(ti) studuere docuerunt, pociusque publicis precibus in officio misse occupari uoluerunt...« PK 30 i MR 124 donose najprije molitvu »D. I. Chr. qui dixisti« i onda «D. I. Chr. qui ex uoluntate patris«. PK je ostao bliži Mikrologu, jer *ante communicacionem* ima samo molitvu »qui ex uoluntate patris«, dok MR 124 na ovom mjestu *(antequam communicet)* donosi molitvu »Percepcio«.

MR 133 fol. 18.': »*Deinde dicat hanc orationem:* D. I. Chr. qui dixisti ... regere et adunare ...« MZ 1511 isto, ali: »... adunare et regere«. MR 166: »D. Ihu Xpe qui dixisti ... ne queso respitias ad peccata mea sed ad ... adunare digneris ...« MR 166 donosi tri molitve iza »Domine ... qui dixisti« i *Pax:* »Domine sancte pater omnipotens...«. »Domine ... propitius esto ...«, »Perceptio«. Molitvu »D. I. Xpe ... fili dei uiui« donosi MR 166 *post perceptionem eucharistie* na prvom mjestu.

[94] *Micrologus* XXIII. PL 151, 995.: »*Et osculato altari dat pacem astanti ita dicens:* Pax tecum«. *Micrologus* XVIII. PL 151, 989., PK 324.: »Cum pacem damus, dicere solemus: Pax tecum ...«

MR 133 fol. 18.': »*Hic osculatur altare dans pacem*... MZ 1511: » . *deosculetur ... et dicat*«.

[95] PK 30.: »Habete... mysteriis. P. x. d. n. *Alia.* Pax xpi et ecclesie habundet in cordibus nostris (kasnije ispravljeno: uestris)«.

MR 133 fol. 18'/9.: »*Item dicat sacerdos:* Habete ...« Isto i MZ 1511. MR 166 po običaju donosi samo tekst »Habete« bez ceremonija. *Micrologus* XXIII. PL 151, 995. nema ove molitve.

Habete uinculum pacis et caritatis ut apti sitis sacrosanctis misteriis. Amen.[95]

Antequam sumat corpus domini dicat hanc orationem:[96]

Domine ihu xpe filij dei uiui . . . libera me queso per hoc sacrosanctum corpus et sanguinem tuum a cunctis iniquitatibus et ab uniuersis malis meis et fac me tuis semper obedire mandatis et a te nunquam separari permittas. Amen.

Antequam communicet dicat hanc orationem:

Percepcio[97] corporis tui dne ihu xpe quam indignus sumere presumo, non michi ueniat in iudicium et condempnacionem, sed pro tua pietate prosit mihi ad tutamentum mentis et ad medelam percipiendam. Qui uiuis.

Hic remota palla super calice accipiat patenam et cum dextra manu accipiat corpus domini et teneat super patenam cum reuerencia dicens:

Panem celestem accipiam, et nomen domini inuocabo[98]

Hic dicat tribus uicibus hanc orationem:

Domine non sum dignus[99] ut intres sub tectum meum, sed tantum dic uerbo et sanabitur puer meus.

Hic signet se cum ipso corpore et reuerenter sumat.[100]

Si quid remanserit in patena cum digito ponat in calicem, et sic percepto corpore dicat:

Corpus domini nostri ihu xpi custodiat animam meam in uitam eternam. Amen.

---

[96] MR 133 fol. 19.: »*Inclinans autem se sacerdos antequam communicet dicat hanc orationem:* D. I. X. filij dei uiui ... libera me per ... ab omnibus iniquitatibus meis ... Qui cum ...« MZ 1511: »*Deinde se inclinans sacerdos dicat orationem* ...«

[97] MR 133 fol. 19.: »*Item dicat hanc orationem:* Perceptio... ego indignus ... proueniat ... tutamentum ...« Isto i MZ 1511.

[98] PK 30.: »*Dum accipit corpus in manus:* Panem celestem ... inuoco. Sanctum corpus tuum domine ihu xpe prosit mihi in remissionem omnium peccatorum meorum. et conseruet me in uitam eternam. Amen.« Kasnije je sitnim slovima između redaka umetnuta i ova molitva: »Corpus dni nri ihu x conseruet animam meam in uitam eternam.«

MR 133 fol. 19.: »*Hic erigat se et accipiens patenam cum corpore Xi cum reuerentia et humilitate dicat:* Panem celestem ...« MZ 1511 isto, ali: »... humiliter et cum reuerentia«. MR 166: »*Quando corpus dni in manibus accipit dicat III uicibus* (!): Panem«.

[99] PK fol. 30. nema »Domine non sum dignus«. MR 166: »*Antequam sumas dicat:* Domine ... Dicitur III uicibus«. MR 133 fol. 19.: »Iterum dicat tribus uicibus ...« MZ 1511: »Deinde percutiens pectus suum dicat ter ...«

[100] PK 30.': »*Dum sumit corpus* Corpus domini nostri ihu xpi proficiat mihi in uitam eternam. Amen.«

MR 133 fol. 19.': »*Tunc signet se cum ipso corpore domini et illud sumat et si quod remanserit in patena cum digito reponat in calicem dicens:* Corpus d. n. I. X. conseruet animam meam in uitam (eternam. Amen).« Isto i MZ 1511.

Hic accipiat calicem et dicat cum reuerencia:

Quid retribuam domino[101] . . . salutaris accipiam . . . ero.

Hic sumat sanguinem xi et dicat: Sanguis dni nri ihu xpi custodiat animam meam in uitam eternam Amen.

Postquam communicauerit[102] *dicat hanc orationem.*

Quod ore sumpsimus domine . . . sempiternum.

Alia oracio. Corpus tuum[103] domine quod sumpsi et sanguis quem potaui adhereat uisceribus meis et presta ut in me non remaneat scelerum macula, quem pura et sancta refecerunt sacramenta. Qui uiuis.

Red i čin mise prema pontifikalu MR 124 bio je dakle ovaj:

I. Priprava se sastojala od apologije *Non de meritorum meorum,* ps. 83.—75., 115. 129, litanija sviju svetih s pripadnim molitvama, te apologijama: *Fac me queso; Aures tue pietatis; Oramus te sancta Trinitas; Clementissime Deus; Deus qui de indignis.* Zatim celebrans skine svagdašnje odijelo i uz propisane molitve oblači misno odijelo. Na kraju moli apologiju: *Summe sacerdos.*

Jezgra je ove priprave, znatno jednostavnija, zabilježena na razuri fol. 78'/9. u zagrebačkom sakramentaru samostana sv. Margarete MR 126, kad je ovaj sakramentar pod kraj XI. v. bio preudešen za potrebe stolne crkve zagrebačke.

Sličnu, ali bujniju pripravu imade t. zv. Pray-Kodeks iz posljednjeg lustra XII. v., odreden za opatiju sv. Ivana Krstitelja kod Bulduе u Madžarskoj, a obje su priprave vrlo slične onoj u *Missa Illyrici.*

Pontifikalno se misno odijelo prema MR 124 sastoji od slijedećih predmeta: sandale, (češalj, ubrus za ruke), humerale, tunika, pojas, balteus, stola, rukavice, prsten, dalmatika, kazula, fano, cindaris (mitra).

---

[101] PK 30.': »*Dum sumit sanguinem dicat* Quid retribuam . . . ero. *Item alia* Scs sanguis tuus domine . . . prosit michi in remissionem omnium peccatorum meorum et conseruet animam meam in uitam eternam. Amen.«

MR 133 fol. 19.': »*Deinde accipiens calicem cum sanguine Xpi dicat sic:* Quid retribuam . . . *Hys dictis sumat sanguinem Xi dicens*: Sanguis d. n. I. X. custodiat animam meam in uitam eternam. Amen.« MZ 1511 isto, tek: ». . . *accipiat . . . et dicat sic*«.

MR 166: »*Quando accipit calicem:* Quid retribuam . . . *Quando sanguinem sumens dicat:* Sanguis d. n. I. X. prosit mihi in remissionem omnium peccatorum et ad uitam eternam. Amen.«

[102] PK 30.': »*Post communicationem* Quod ore sumpsimus . . . *Alia* Corpus tuum domine ihu xpe quod ego miser accepi et sanguinem (!) quem indignus sumpsi, adhereant in uisceribus meis et presta, ut ibi non sit ulla macula peccati, ubi intrauerunt tua sancta sacramenta, Qui cum deo p.« *Micrologus* XXIII. PL 151. 995. pozna *postquam* omnes communicaverunt samo jednu molitvu, i to: Quod ore sumpsimus«.

MR 133 fol. 19.': »*Postquam autem communicauerit dicat hanc orationem:* Quod ore sumpsimus«. MZ 154 ispušta »hanc orationem« kao i MR 124.

MR 165 donosi »Quod ore sumpsimus« na drugom mjestu kao molitvu *post perceptionem eucharistie* (isp. bilj. 93.).

[103] MR 133 fol. 19.': »*Et iterum dicat hanc orationem: Corpus tuum...*« MZ 1511 samo: »*Et iterum*«.

II. Tako odjeven prilazi celebrans k žrtveniku moleći ps. 42. s antifonom »Introibo« i nakon *Confiteor* moli »Aufer a nobis« i sagnut »Omnipotens sempiterne Deus«.

Formula za *Confiteor* nije označena u MR 124, no bit će slična onoj u zagrebačkom misalu MR 133, odnosno u PK.

III. Nakon introita, kolekte, poslanice i evanđelja slijedi prikazanje, koje počinje s miješanjem vina i vode, a završuje se incenzacijom, pozivom »Orate fratres« i tihom molitvom nad žrtvenim darovima.

Miješanje vina s vodom sasvim je analogno onomu, koje je zabilježeno u PK, MR 133 i MZ 1511. Samo se prikazanje vrši tako, da celebrans postavi kalež na žrtvenik. Tada moli: »Offerimus tibi domine...«, »In spiritu humilitatis« i blagosilje hostiju i kalež: »In nomine domini... Veni sanctificator«. Poslije incenzacije kaleža sagne se nad žrtvenik i moli: »Suscipe sancta trinitas... ob memoriam natiuitatis, passionis, resurrectionis, ascensionis...« Tada se o' rene vjernicima: »Orate fratres«, ovi odgovaraju »Suscipiat dominus« a svećenik moli tada tihu molitvu nad žrtvenim darovima.

IV. Završne riječi tihe molitve prelaze, kao uvijek, u predslovlje. MR 124 bilježi 12 predslovlja, a kao posljednje *prefacio cottidiana,* posebno istaknuto naročitim inicialom.

Kanon se MR 124 više ne obazire na zahtjeve Mikrologa, koji je inače po sinodalnom zaključku ugarskih biskupa oko 1100. bio obvezatan za ugarske biskupije, te na nekim mjestima uvrštava ono, što Mikrolog ne želi da bude uvršteno, a na drugim mjestima ne uvrštava onoga, što Mikrolog dopušta da se uvrsti u kanon.

Tako n. pr. molitva »Te igitur« usprkos protivljenja sa strane Mikrologa završuje: »...et omnibus catholice et apostolice fidei cultoribus«. Nasuprot u molitvi »Libera nos« iza Očenaš (dakle nakon kanona) ne uvrštava nijednog sveca nadovezujući na sv. Andriju, premda to Mikrolog izrijekom dozvoljava. Inače su molitve: *Memento vivorum, Communicantes, Nobis quoque peccatoribus* posve prilagođene zahtjevima Mikrologa, ali ne zato, jer bi redaktor osjećao obvezu da se drži Mikrologa, nego jednostavno zato, jer je ove molitve tako razvijene primio od predloška.

Kod pretvorbe nema podizanja u današnjem smislu, a dakako ni genufleksije.

Konsekracija se vrši tako, da celebrans s počitanjem obim rukama uzdigne hostiju govoreći: »Qui pridie...«. Držeći tada lijevom rukom hostiju blagoslovi je (»benedixit«) i nakon riječi konsekracije postavi na žrtvenik. Tada uzdigne kalež govoreći: »Simili modo...« stavi ga opet na žrtvenik i držeći ga lijevom rukom blagoslovi (»benedixit«), opet obim rukama uzdigne i izvrši konsekraciju, nakon koje opet postavi kalež na žrtvenik.

V. Iza Očenaša slijedi molitva »Libera nos«, lomljenje posvećene hostije, spuštanje male partikule u kalež, *Agnus Dei, Pax* i pričest.

Prije pričesti moli celebrans »Domine... qui ex uoluntate patris...« i »Percepcio«, premda Mikrolog dopušta samo prvu molitvu. Pričešćuje se tako, da se najprije prekriži posvećenom hostijom i onda je blaguje nad patenom. Ostane li što na pateni, pobere to prstom i stavi u kalež, pa moli: »Corpus d. n. I. Chr. custodiat animam meam in uitam eternam. Amen«.

Tada se pričesti kaležem i moli: »Sanguis d. n. I. Chr. custodiat animam meam in uitam eternam. Amen.« Nakon pričesti moli: »Quod ore sumpsimus« ili »Corpus tuum domine quod sumpsi«.

VI. Time završuje red i čin mise MR 124. Slijedila je dakako pričesna antifona i popričesna molitva, te blagoslov na kraju mise i konačno zahvala.

Micrologus XXI. PK fol. 326. ističe, da se na kraju mise dijeli blagoslov: »Prius tamen ab episcopo benedicitur si adest, sin autem a presbytero qui missas celebrauit...« Inocent III. veli u svom djelu »De sacro altaris mysterio« (1191/6.), da biskup ovaj blagoslov dijeli »in nomine Trinitatis« (PL 217, VI/14.914.). MR 124 fol. 81. iza *benedictio episcopalis* za Božić, nakon uobičajenog završetka »Quod ipse prestare dignetur...« slijedi uz zabilježbu: »*Et Hec* (dalje je ostalo slobodno i neispisano) Benediccio dei patris omnipotentis, et filii, et spiritus sancti d(escendat) et ma(neat) s(uper) u(os) s(emper). Amen.«

Zahvale nema u MR 124, jer je vjerojatno istrgnut jedan kvaternio između današnjeg fol. 80.' i 81. Zahvala je bila očito sastavljena slično kao u PK 30'/1.: »Finitis omnibus osculatur altare presbiter dicens: »Placeat tibi sancta trinitas...«. Ueniat sacerdos ante altare et eo osculante dicat: Exultabunt sancti in gloria. Letabunur in cubilibus suis. Preciosa in conspectu domini. Mors sanctorum eius. Sancta Maria, mater domini... Meritis et intercessionibus omnium sanctorum... Deinde sacerdos sacris uestibus se exuens cantet ymnum trium puerorum«. Teško je reći, da li je i prema MR 124 bila izrečena ekskomunikacija nad svećenikom, koji ne bi molio *Benedicite omnia opera Domini domino*, kako to vidimo u PK fol. 31.: »Quicumque sacerdos eundem ymnum post missam dicere neglexerit, excommunicacioni subiaceat«. To je redaktor PK preuzeo iz Mikrologa PK fol. 327.: »Finitis omnibus osculatur altare presbiter dicens: Placeat tibi sancta trinitas deus. Dein sacris uestibus se exuens cantat ymnum trium puerorum iuxta quod sancti patres in iiii to toletano concillo decreuerunt Capitulo VIIII. uidelicet ut excommunicacioni subiaceat quicumque sacerdos eundem ymnum post missam dicere neglexerit«. Ova je ekskomunikacija bila stvarno izrečena protiv onih, koji u galikanskom obredu nisu molili uobičajenog himna između čitanja i evanđelja (kako je to i danas još običaj i u rimskom obredu u kvatrne subote). Kad je međutim Karlo Veliki dokinuo galikanski obred i uveo rimski, nisu više pravo shvaćali prvotnog smisla ove disciplinske mjere toletanskog crkvenog sabora, pa su ovo izopćenje prenijeli na onoga, koji ne bi i z a mise molio ovaj himan. MR 133 ne pozna više ovog izopćenja.

Pomišljajući na predloške zagrebačkog reda i čine mise prvih decenija XIII. vijeka MR 124 valja ponajprije isključiti nesamo red i čin mise beneventanskog sakramentara MR 166, nego i onaj, koji je zabilježen u najstarijem sakramentu u Mađžarskoj, t. zv. Pray-kodeksu iz posljednjeg lustra XII. vijeka. Budući naime da je zagrebačka biskupija potpadala najprije pod ostrogonsku, a onda pod kaločku metropoliju, mogao bi tko pomisliti da je red i čin mise MR 124 pisan prema najstarijem sačuvanom redu i činu mise u Madžarskoj. Međutim je to već u osnovu nemoguće, jer je Pray-Kodeks (PK) pisan u posljednjem lustru XII. vijeka za benediktovsku opatiju sv. Ivana Krstitelja kod Buldue u sjevernoj Madžarskoj, a Zagreb je u to doba već punih 100 godina imao svoj red i čin mise, koji nam se nažalost nije u cijelosti sačuvao, nego imamo

samo gore navedeni fragmenat u sakramentaru sv. Margarete. Red i čin mise u Pray-Kodeksu predstavlja jedan *novum*, koji je izrađen u Madžarskoj na osnovu predloška iz dieceze Arras (Cambrai) ili neposredne blizine, vjerojatno iz opatije Corbie, prerađenog prema uputama Mikrologa, a u smislu sinodalne odredbe ugarskih biskupa oko 1100., zabilježene u Pray-Kodeksu: »Ordo diuinorum officiorum et ieiuniorum secundum libellum quem conlaudabimus ab omnibus teneatur.«

Time je *Libellus in romano ordine*, nazvan *Micrologus*, što ga je napisao pobornik reformatorskih ideja Grgura VII., Bernold od Konstanza (umro 1.100.), proglašen obvezatnim za sve biskupije tadašnjeg ugarskog područja, dakle i za Zagreb. Pray-Kodeks sadržaje i tekst Mikrologa, ponešto poremećen i bez XXIII. poglavlja, koje donosi čitav red i čin mise. Redaktor je reda i čina mise u PK ozbiljno nastojao, kako bi svoj predložak preudesio prema zahtjevima Mikrologa, pa stoga često navodi citate iz Mikrologa, da pokaže, da se njime služio i da je red i čin mise prilagođivao njegovim uputama. Ali on se nije htio odreći predloška, koji se razilazio od Mikrologa XXIII., pa je zato u PK izostavljeno ovo poglavlje, da ne bi u istom kodeksu bila dva različita reda mise. Uza sve razlike između reda i čina mise u PK i u MR 124 ipak je PK važan za zagrebački red i čin mise zato, jer ako i nijesu oba reda mise pisana prema istom predlošku, ipak su u mnogim pojedinostima i u cijelom sastavu slična. Ova se sličnost osniva u jednu ruku na relativnoj sličnosti predložaka,[104] a u drugu na okolnosti, što je i na PK i na MR 124, ako i ne u istoj mjeri i na isti način, utjecao *Micrologus*. Ipak valja odmah istaći, da niti MR 124 nije potpuno proveo onoga, što traži *Micrologus*. PK je u mnogim pojedinostima ostao još kod onoga, kako je to bilo pisano u predlošku, a MR 124 se nije više mnogo obazirao na Mikrologa, jer je međutim razvitak liturgijskih oblika u Rimu došao do stanja, kako ga prikazuje Inocent III. u svom djelu »De sacro altaris mysterio« (1191-6.) i sve se više približavao onom stanju, što ga prikazuje Durandus u svom *Rationale divinorum officiorum*. Premda je dakle Mikrolog još u doba, kad je nastao PK, imao obvezatnu moć u ugarskim biskupijama, samih dvadesetak godina kasnije MR 124, uopće se više ne obazire na Mikrologa.

Time ne mislimo reći, da u redu i činu mise MR 124 uopće nije ništa provedeno, što traži Mikrolog. Imade takvih pojedinosti, koje su u MR 124 možda u većoj mjeri provele upute Mikrologa nego i sam PK, ali motiv, zašto je to učinjeno, nije više obvezatnost

---

[104] Zagrebački je sakramentar sv. Margarete MR 126, kako ćemo odmah potanje vidjeti, pisan prema predlošku iz opatije Fontenelle (St-Wandrille) u diecezi Rouen, a PK prema predlošku iz dieceze Arras (Cambrai) ili neposredne blizine (Amiens?), možda iz opatije Corbie, u sjeveroistočnoj Francuskoj.

Mikrologa, koji je već bio zastario, nego živi razvitak liturgije. Liturgija se u nekim stvarima razvila onako, kako je to želio Bernold, a u drugim je stvarima išla drugim putem.

Glavna je razlika između PK i MR 124 u ovome: pripravne su molitve u PK više razvijene. Prema PK biskup prije humerala i albe uzima tuniku, dok MR 124 ima ovaj redoslijed: humeral, *linea tunica* (alba), pojas. Prema PK uzima biskup prije rukavica križ, dok MR 124 nema molitve za uzimanje križa. Isto tako nema MR 124 ni molitve za pastirski štap dok je PK donosi fol. 22.' iza cidre (mitre).

I u redu mise donosi PK više različitih molitava nego MR 124, koji daje jedinstveniji dojam. U samom kanonu PK izostavlja u prvotnom tekstu molitve *Te igitur* »et omnibus orthodoxis atque catholice et apostolice fidei cultoribus«, očito slijedeći Mikrologa, dok MR 124 donosi ovaj umetak u prvotnom tekstu. Kasnije je (možda sam redaktor) u PK doduše umetnuo ovaj dodatak, kao i »pro quibus tibi offerimus uel« u spomenu živih, ali MR 124 nema ovog dodatka, nego donosi prvotnu stilizaciju: »... deuocio, qui tibi offerunt...«. Najvažnija će razlika biti u samoj pretvorbi, gdje PK donosi rubriku: »*Hic uere fit corpus xpi... Hic uere fit sanguis xpi*«, koja se u ponešto promijenjenom obliku vraća u MR 133 i MZ 1511, ali je nema u MR 124.

U poredbi s Mikrologom glavna je razlika između MR 124 i Mikrologa ta, što MR usprkos opomene Mikrologa uvrštava u *Te igitur* »et omnibus orthodoxis atque catholice et apostolice fidei cultoribus«, te što prije pričesti donosi osim molitve »Dne I. Chr. qui ex uoluntate patris...« i molitvu »Percepcio«. Između ovih je molitava bila prvotno u MR 124 još jedna molitva, ali je kasnije izbrisana. Uostalom ne dodaje MR 124, kao ni PK, u molitvi *Communicantes* iza sv. Kuzme i Damjana nijednog sveca, isto tako ni u *Nobis quoque peccatoribus* iza sv. Anastazije, ali niti iza sv. Andrije u *Libera nos*, premda bi ovo posljednje prema Mikrologu bilo dopušteno.

Završetak molitve *Te igitur:* »et omnibus orthodoxis...« što ga otklanja *Micrologus*, može se doduše prema Durandu smatrati kao »nova traditio« poput molitve za kralja, ali već uobičajena i ustaljena, jer Durand IV. 36, 18. ed. Venetiis 1589. fol. 103. veli jednostavno: »Post utranque potestatem orandum est pro omnibus orthodoxis...«

Zagrebački je sakramentar sv. Margarete XI. v. MR 126 sadržavao nesamo sanktoral i jedan dio temporala, nego i čitav temporal, a po svoj prilici i red i čin mise, koji je onda u Zagrebu nadopunjen pripravom za sv. misu, o kojoj smo govorili na početku ove rasprave. Budući dakle da predložak za MR 126 potječe iz opatije Fontenelle (St-Wandrille) u diecezi Rouen,[105] te budući da i *missale*

---

[105] Fol. 57.' ima MR 126 molitve za blagdan sv. Audoina, biskupa u Rouenu (umro 24. VIII. 684.), utemeljitelja opatije Fontenelle, koja se kasnije po prvom opatu sv. Wandregisiliu, prozvala St-Wandrille. Tiha molitva glasi: »Oblata quesumus domine munera fidelis populi beatissimi patris nostri Audoini...« Ova je molitva mogla biti preuzeta samo iz predloška, koji je potjecao iz opatije Fontenelle, koju je osnovao sv. Audoin. Da je tome tako svjedoči i svetkovina sv. Wandregisilia fol. 48.': »Deus qui hodierna die sacratissimam nobis beati Wandregisilii confessoris tui atque abbatis sollempnitate tribuisti...«

[106] Isp. Franjo Fancev: Obredne igre u zagrebačkoj stolnoj crkvi, Narodna Starina, Zagreb 1925. IV. 12/3; Dom Germain Morin: Manuscrits liturgiques Hongroises des XIe et Xe siècles, Jahrbuch für Liturgiewissenschaft. Münster 1926, 55/7.

antiquissimum MR 165 vodi u Rouen,[106] ne ćemo pogriješiti, ako i predložak za red i čin mise, kako ga je sadržavao sakramentar MR 126, potražimo u opatiji Fontenelle (St-Wandrille), odnosno u nadbiskupiji Rouen u sjeverno-istočnoj Francuskoj. Trebat će još ispitati, ima li predložak za red i čin mise neku vezu s opatijom sv. Adrijana de Zalavár.[107]

U velikoj Leroquaisovoj zbirci francuskih sakramentara i misala, izdanoj u Parizu 1924., nalazimo iz opatije Fontenelle (St-Wandrille) u svemu 1 sakramentar iz XI. v., sada u gradskoj knjižnici u Rouenu ms. 272. (I. 135/6.) i 2 misala, jedan iz XIII. v., sada u gradskoj knjižnici u Rouenu ms. 291 (II. 118/9.) i jedan iz XIII. v., sada u gradskoj knjižnici u u Hâvreu (II. 212/3.). Nažalost nema danas u sakramentaru ms 272 iz XI. v., koji bi nas u vezi sa zagrebačkim sakramentarom MR 126 najviše zanimao, misnog kanona. Inače je ovaj sakramentar veoma važan i u svom sanktoralu potvrđuje moju već na drugom mjestu iznesenu tezu, da je zagrebački sakramentar sv. Margarete MR 126 pisan prema predlošku iz opatije St-Wandrille u diecezi Rouen.[108]

U istoj zbirci nalazimo 13 misala XIII.—XVI. v., određenih za Rouen. Iz XI./XII. v. nije naveden ni jedan sakramentar ili misal određen za Rouen. Poredba opet misala XIII. vijeka s redom i činom mise u zagrebačkom pontifikalu MR 124 već unapred ne obećaje mnogo, s jednostavnog razloga, jer se u međuvremenu od preko 100 godina razvijao nesamo obred mise u Rouenu, nego i onaj u Zagrebu, koji je doduše izgrađen na osnovici Rouen—St-Wandrille, ali je u XII. i XIII. vijeku živio vlastitim životom i razvijao se u onom pravcu, koji su mu davale crkvene prilike same biskupije i crkvene pokrajine, kojoj je tada pripadao Zagreb. Više bi izgleda na uspjeh imala poredba PK i rouenskih misala iz XIII. v., jer je PK nastao pod kraj XII. v. prema predlošku iz dieceze Arras (Cambrai) ili Amiens, te je prema tomu lako moguće, da sadrži izvjesne analogije. I doista: poredimo li red mise PK i onaj rouenskog misala iz prve polovice XIII. v., sada u narodnoj knjižnici u Parizu ms. lat. n. a. 541 (Leroquais o. c. II. 55/7.), vidimo na prvi pogled izvjesnu sličnost. Tako n. pr. glasi fol. 88. molitva kod prikazanja u tom misalu iz Rouena: »Suscipe, sancta Trinitas, hanc oblationem quam tibi offero in memoriam incarnationis, nativitatis, passionis et ad celos ascensionis D. n.«. U PK fol. 26. glasi ova molitva: »Suscipe sancta trinitas hanc oblacionem quam tibi offero (kasnije gore pripisano »imus«) in memoriam incarnacionis, (brisano i na razuri): apparicionis, passionis, resurreccionis et ascensionis domini n.«. Ali i u MR 124 fol. 72. ima ova molitva ovaj tekst: »Suscipe sancta trinitas hanc oblacionem quam tibi offerimus ob memoriam natiuitatis, passionis, resurrectionis, ascensionis ihu xpi d. n.«. Isti tekst donosi MR 124 i fol. 75.', tek je ovdje precrtan. *Orate fratres* glasi u rouenskom misalu: »... pro me miserrimo peccatore ...«, slično kao u PK: »... pro me misero peccatore ...« MR 124. fol. 72. i fol. 75'. (precrtano) sasvim jednostavno: »Orate fratres, ut meum ac uestrum sacrificium ...«. Ali prema MZ 1511 kaže svećenik: »Orate pro me indigno fratres et sorores ...«. To znači da se u Zagrebu nesamo u XIII. v., kad je pisan MR 124, nego i početkom XVI. v. još nije sasvim izgubila predaja na nekadašnje molitve kod mise, koje su očito bile zabilježene u tadašnjim liturgijskim knjigama, prema kojima je bio štampan MZ 1511. Ali ove pojedinosti već daleko prelaze granice, koje su povučene ovoj raspravi.

---

[107] Isp. bilješku pod br. 6.

[108] Isp. moju raspravu: »Das *Sanctorale* des Zagreber Sakramentars MR 126«, Jahrbuch für Liturgiewissenschaft, Münster 1938.

Želim samo još zamoliti braću svećenike u Zagrebu, koja su verzirana u ceremonijama prvostolne crkve zagrebačke, kako su se još do nedavna vršile »po diecezanskom obredu«, a ne po rimskom, da bi sakupili i objelodanili podatke o ceremonijama, kako se po tom domaćem zagrebačkom obredu služila svečana i pontifikalna sveta misa uopće i onda u izvjesne naročite dane. Nakon što je biskup Vrhovac konačno dokinuo stari zagrebački obred i zamijenio ga rimskim, ostali su naime ovi posljednji izdanci tog obreda u svečanim funkcijama zagrebačke prvostolne crkve kao *reliquae reliquiarum* prvotnog zagrebačkog obreda, koji zagrebačku stolnu crkvu preko opatije sv. Margarete i sv. Wandregisilija povezuje s redom sv. Benedikta i s diecezom Rouen. Tada bismo mogli sve to dovesti u vezu s izlaganjima Ivana, biskupa od Avranchesa, kasnije nadbiskupa u Rouenu (1068/79.), u njegovu djelu: »De officiis ecclesiasticis, Migne PL 147, koje nam može osvijetliti početke zagrebačkog obreda.

Valja da se još konačno obazremo i na utjecaj, koji je red i čin mise, zabilježen u zagrebačkom pontifikalu MR 124 u početku XIII. v., vršio na dalji razvitak zagrebačkog obreda, posebice na zagrebački misal prve polovice XIV. v. MR 133 i na zagrebački misal, štampan 1511. u Veneciji.

Da je takav utjecaj postojao, dokazuju mnoge analogije i sličnosti između reda i čina mise MR 124 s jedne i MR 133 i MZ 1511 s druge strane. Ne upuštajući se ovdje u pojedinosti upućujemo na zagrebački red i čin mise XIV. v. prema MR 133 i XVI. v. prema MZ 1511, koji smo objelodanili u Liturgici, Zagreb 1937, 346/61. Pozorni će čitatelj u velikom kritičkom aparatu ispod crte lako pronaći ove analogije i sličnosti, ali i razlike MR 124 prama MR 133 i MZ 1511.

Uostalom, kad govorimo o utjecaju reda i čina mise MR 124 na kasniji razvitak zagrebačkog obreda, tada nipošto ne mislimo, da je upravo sam kodeks MR 124 vršio neposredni utjecaj i služio kao predložak. To se nije moglo dogoditi već toga radi, jer su razlike između reda i čina mise, n. pr. u pretvorbi, tako značajne, da se mora pomišljati na sasvim druge predloške, koji su (govoreći o pretvorbi) stajali pod utjecajem kodeksa, sličnih PK. Ove su razlike to razumljivije, što između MR 133 i MR 124 postoji razmak vremena od preko 100 godina. U tom su se razdoblju zagrebački biskup i kaptol služili drugim, kasnije nastalim redom i činom mise, koji je imao isto vrelo, kao i MR 124 ali se dalje razvijao. Osim toga sam kodeks MR 124 nije nimalo prikladan za predložak kod pisanja drugih kodeksa. Nesamo zato, jer je međutim došlo u običaj gotičko pismo, a MR 124 je pisan još uvijek prelaznom karolinom, nego osobito zato, jer MR 124 nije — pisarski uzevši — kodeks prvoga reda, već je rađen od više ruku, ali nekako nemarno ili na brzu ruku. To je skrivilo, da je n. pr. već red posvećenja crkve, koji se nalazi na početku fol. 1—24.', tako pobrkan, te se redaktor našao ponukanim, da fol. 2. dade napisati ovo upozorenje: »Oraciones consecracionis ecclesie qui(a) ualde sunt confuse transposite sic debent ordinari...« Slijedi fol. 2. i 2.' pravilni poredak. Isto je tako poremećen i red i čin mise, kako smo to već spomenuli. Ovakav ne odviše uredno pisani kodeks nije bio osobito prikladan ni za redovno služenje svete mise, a kamo li da služi kao predložak za drugi kodeks. Time ipak ne želimo reći, da se ovaj kodeks nije upotrebljavao. Brojne bilješke u tekstu pokazuju, da je MR 124 bio upotrebljavan, ali njegov red i čin mise nije izravno utjecao na dalji razvitak misnog obreda u Zagrebu, jer izvjesnom poremećenošću pokazuje i stvara nesigurnost.

Naša su nas dakle istraživanja o najstarijem zagrebačkom redu i činu mise dovela do ovih zaključaka:

1. Zagrebački je sakramentar sv. Margarete XI. v. MR 126 sadržavao po svoj prilici i red i čin mise, ali je već u XIV. v. bio oštećen, kako je i danas, bez jednog dijela temporala i bez reda i čina mise. U Zagrebu je na prelazu XI/XII. v. ovaj sakramentar preudešen od monastičkog sakramentara za katedralne potrebe i tom je prilikom na razuri fol. 78'/9. na brzu ruku zabilježena priprava za svetu misu. Ova je priprava kraća od one, koju nalazimo u pontifikalu zagrebačke metropolitanske knjižice MR 124 fol. 62—70', ali joj je uglavnom srodna, premda je jednostavnija. Stoga se smije zaključivati, da je i red i čin mise, zabilježen u pontifikalu MR 124 fol. 71/80.' bio uglavnom sličan onomu, koji se nalazio u sakramentaru sv. Margarete MR 126, ali je svakako uveo i neke promjene. Tako je benediktovski sakramentar opatije sv. Margarete osnov nesamo sanktorala u zagrebačkom kalendaru, nego i osnov kasnijeg zagrebačkog obreda svete mise.

2. Budući da je sakramentar sv. Margarete MR 126 pisan prema predlošku, koji potječe iz benediktovske opatije Fontenelle (St-Wandrille) u nadbiskupiji Rouen, to je i red i čin mise u tom sakramentaru preuzet iz iste opatije i dieceze. Red i čin mise MR 126 nije ipak bio ni jedini ni neposredni predložak za red i čin mise MR 124. Obred sv. mise, kako ga bilježi MR 124, imao je pred sobom jedan kasniji predložak (možda i više njih) gdje je u različitim pojedinostima nesumnjivo bio proveden sinodalni zaključak ugarskih biskupa oko 1100. da se služba Božja ima vršiti prema uputama Mikrologa. No za MR 124 nije više *Micrologus* formalno mjerodavan, te se red i čin mise MR 124 u nekim pojedinostima razlikuje od Mikrologa. Najstariji danas poznati madžarski red i čin mise, sačuvan u t. zv. Pray-Kodeksu iz posljednjeg lustra XII. v., nešto je stariji od reda i čina mise MR 124, ali nije na nj ni u kom pogledu utjecao. Možda je izvjesni utjecaj vršio jedan predložak iz opatije sv. Adrijana de Zalavár, na koju upućuju litanije MR 124 fol. 36.

3. Po jednom kasnijem kodeksu, koji je bio bolje uređen i urednije pisan, utjecao je red i čin mise, kakav je zabilježen u MR 124, na dalji razvitak misnog obreda u Zagrebu, kako se ovaj razvio u zagrebačkom misalu prve polovice XIV. v. MR 133 i u zagrebačkom misalu, štampanom 1511. u Veneciji. Vjerojatno je već u taj predložak unesena rubrika, kojom se ističe zbiljska prisutnost, odnosno transsubstanciacija iza konsekracije kruha i vina, kako to vidimo već u Pray-Kodeksu i kasnije — u nešto drugačijem obliku — u zagrebačkim misalima MR 133 i MZ 1511. Ova se rubrika ne nalazi u sakramentarima i misalima drugih naroda, koliko mi je dosad poznato, te sačinjava naročitu značajku PK, MR 133 (s analognim misalima zagrebačkim) i MZ 1511.

4. Kad je nakon bule Urbana VIII. »Exponi nobis« od 28. IX. 1635., koju je konačno proveo tek biskup Vrhovac 1794., odnosno 1800., stari zagrebački obred i u zagrebačkoj stolnoj crkvi zamijenjen rimskim, ostali su ipak još mali ostanci ovog zagrebačkog obreda. U gdjekojoj se župskoj crkvi o većim svetkovinama još uvijek znade pjevati tropizirani *Ite missa est* (»Ite benedicti et electi... hostia missa est«), a u Zagrebu se u prvostolnoj crkvi sve do prije nekoliko godina kod svečane, odnosno pontifikalne mise znalo asistirati po starom zagrebačkom obredu, a ne po rimskom. Danas je i taj posljednji ostatak starog zagrebačkog obreda uklonjen iz prvostolne crkve. Bilo bi poželjno, da se ovaj način asistencije i sve ono, što se još pred nekoliko godina vršilo u zagrebačkoj prvostolnoj crkvi po starom zagrebačkom obredu, sustavno sabere i prikaže, te se uzmogne porediti s rouenskim obredom i s djelom Ivana, biskupa od Avranches, kasnije nadbiskupa rouenskog: »De officiis ecclesiasticis«, koje je nastalo nešto malo prije, nego je pisan MR 126, a približno u istom kraju, otkale potječe i predložak za MR 126, dakle osnov starog zagrebačkog obreda.

Antiquissimus Ordo et Canon Missae Zagrebiensis.

Sacramentarium XI. s. MR 126 bibliothecae metropolitanae Zagrebiensis cum omni probabilitate etiam Ordinem et Canonem Missae continebat, attamen iam saeculo XIV. tam Ordo et Canon Missae, quam etiam magna pars proprii de tempore deerat. Sacramentrium istud sub finem s. XI. vel initio s. XII. Zagrebiam de abbatia s. Margaretae de Hahót asportatum hic ad usum ecclesiae cathedralis adaptatum est. Hac occasione fol. 78'/9. textus originalis deletus est et supra rasuram praeparatio pro celebratione missae scripta est. Praeparatio ista brevior quidem est illa preparatione, quae in Pontificali ecclesiae cathedralis Zagrebiensis s. XIII. in. MR 124 fol. 62/70.' legitur, ast illi omnino similis, licet simplicior. Fas est ergo concludere etiam Ordinem et Canonem Missae in eodem Pontificali (fol. 71/80.') similem fuisse Ordini Missae in Sacramentario MR 126. Hoc modo coniicere possumus, Sacramentarium MR 126 fundamenta non solum proprii sanctorum, sed etiam Ordinis et Canonis Missae secundum ritum almae ecclesiae Zagrebiensis iecisse.

Fontes Sacramentarii MR 126 ex abbatia S. Wandregisilii (Fontenelle) in archidioecesi Rothomagensi originem ducunt. Ergo etiam Ordo et Canon Missae in hoc Sacramentario eiusdem originis erit. Attamen Ordo et Canon Missae MR 126 nec unicus, nec immediatus fons pro Ordine et Canone Missae in Pontificali MR 124 erat. Fons immediatus pro MR 124 certo iam decretum synodale episcoporum Hungariae cca 1100. prae oculis habebat, quo Libellus in Ordine Romano, dictus Micrologus, auctore Bernoldo de Constantia, in officiis divinis praescriptus et obligatorius erat, licet non pauca in Ordine et Canone Missae MR 124 cum Micrologo non concordent.

Influxum Ordinis et Canonis Missae MR 124 in evolutionem Ordinis et Canonis Missae Zagrebiensis, prout saeculo XIV. in Missali Zagrebiensi MR 133 et in Missali almae ecclesiae cathedralis Zagrebiensis, typis edito Venetiis 1511. extat, Ordo et Canon Missae MR 124 solum mediante alio codice exercuit. Probabiliter iam in isto codice rubrica de praesentia reali et de transsubstantiatione inveniebatur, quae tam in s. d. Pray-Codice s. XII. ex. Budapestini, quam etiam in memorato missali Zagrebiensi MR 133

et in missali anno 1511. Venetiis typis edito extat, quae tamen in Pontificali MR 124 desideratur, quaeque notam caracteristicam Ordinis Missae Zagrebiensis, respective Codicis Prayensis constituit.

Ritus Zagrebiensis secundum bullam Urbani VIII. »Exponi nobis« 28. Septembris anni 1635. ritui romano etiam in ecclesia cathedrali zagrebiensi cedere debuisset, ast solum anno 1794., respective 1800. episcopus Zagrebiensis Vrhovac ritum romanum in ecclesiam cathedralem Zagrebiensem introduxit. Hoc non obstante parvae reliquiae antiqui ritus zagrebiensis usque hodie in aliquibus ecclesiis ruralibus conservatae sunt; sic e. gr. canitur quandoque tropus ad *Ite Missa est* »Ite benedicti et electi in viam pacis... hostia missa est«. In ecclesia etiam cathedrali usque ad annos mox praeteritos caeremoniae aliquae, praesertim in missa pontificali, secundum ritum zagrebiensem in usu erant. Post bellum illud nefaustum etiam ultimae haec reliquiae ritus antiqui zagrebiensis in ecclesia cathedrali disparuerunt. Auctor desiderium exprimit ut aliquis peritus et in istis caeremoniis versatus illas describat, quo illae cum caeremoniis ecclesiae Zagrebiensis saeculi XIV./XVI. nec non cum caeremoniis, quas Iohannes, postmodum archiepiscopus Rothomagensis, in suo libro *De officiis ecclesiasticis* describit, comparari possint.

Pontifikal MR 124 fol. 75'./6.

Sakramentar MR 126 fol. 78'./9.

O. VLADISLAV BRUSIĆ:

SAMOSTAN SV. MARIJE NA KOŠLJUNU

I.

1. Samostanska zgrada.

Košljunski je samostan prostrana trokrilna zgrada. Ima prizemlje i jedan kat, a u sjevernom krilu podzemnu pivnicu. Kroz vijekove se mnogo toga promijenilo u nutrini ove zgrade, koja nije bila na jedanput sagrađena. Najstariji je dio njezino sjeverno krilo. U njemu se bez onih dogradnja uz sjeverni zid sačuvao jedan dio starog benediktinskog samostana. Uz ovo krilo u pravcu prama jugo-zapadu bilo je najprije dograđeno u doba, kad su samostan i otočić dobili Franjevci Observantes, današnje srednje samostansko krilo, a najnovije je zapadno krilo. Postepeno su dograđivanje diktirale potrebe ukonačenja članova redovničke obitelji i novaka provincije, koji su u ovom samostanu obavljali svoju godinu novačtva ili kušnje.

U knjizi samostanskih računa 11. srpnja god. 1615 nalazimo ubilježen ovaj potrošak: »za cokole (per zocoli, za obuću) za redovnike 10 para po solda 12 izlazi lira 6.[1] Godinu dana prije, a to je na 6. lipnja bili su obučeni na Košljunu novaci (novitii) za provinciju: fra Ivan iz Bergama, fra Antun iz Mletaka, fra Kristofor iz Krka, fra Franjo iz Krka i fra Rafael iz Krka dakle u sve pet njih. Godine 1636. platio je *samostanski skrbnik* (sindicus apostolicus) vestiarij za 16 redovnika, koji su pripadali redovničkoj obitelji košljunskog samostana. Kad je g. 1646. na 15. lipnja provincijal fra Egidije iz Hvara održao definitorijalni sastanak na Košljunu bila je za košljunski samostan određena ova redovnička obitelj: Krištofor otac provincije, gvardijan, fra Franjo ispovijednik i učitelj novaka, o. Danijel, o. Petar, o. Bernard propovijednik, o Kerubin, o. Silvestar propovijednik, svi iz Krka; o. Faustin iz Kotora, propovijednik; đaci novaci: fra Mihovil iz Šibenika, fra Benedik iz Osora, fra Marin iz Krka, fra Josip iz Rovinja, fra Ljudevit i fra Ivan-Aloiz iz Mletaka; braća lajci: fra Kvirin, koji je umro 10. septembra 1646., fra Pavao, fr. Martin, fra Juraj brat novak svi iz

---

[1] 1615. luglio 11.: per zocoli da Frati para 10 a s. 12 monta L 6. — Vidi: Knjiga samostanskih računa od 1611—1637.

Krka.[2] Čitava redovnička obitelj brojila je dakle god. 1646. 18 člačlanova.

Da se u košljunskom samostanu dobije dovoljan broj redovničkih ćelija, za ovako brojne redovničke obitelji, odlučila je uprava na pododorinama jednog dijela starog benediktinskog samostana, sagraditi potpuno od samostana odijeljenu zgradu za novicijat. Ovu je namisao odobrila i uprava provincije. Još god. 1612. bila je na spomenutom mjestu podignuta zgrada, a trošak za njezinu gradnju pokriven pozajmljenim novcem od glavnica za vječne mise, kako to doznajemo iz Knjige druge samostanskih zadužbina (Libro II. de legati),[3] i iz kamenog natpisa, koji je u vrijeme gradnje bio uzidan u njezinom južnom zidu.[4] U ovoj zgradi dobio je novicijat na Košljunu za sebe potpuno odijeljenu zgradu od samostana. U njoj su od onda dalje stanovala samo zavjetovana braća. Novicijat je ostao sve do god. 1787. kad je duždevska vlada u Mlecima preko svoga vijeća za redovnike, kojemu je bilo naređeno, da posebnim uredbama regulira stanje redovničkih družba i njihovih provincija na teritoriju republike, izdala uredbu za provinciju Franjevaca Observanata sv. Jerolima u Dalmaciji, kojom je bio ustanovljen broj redovnika za pojedine samostane i čitavu provinciju te kojom je bio jako ograničen broj novaka, što ga je provincija mogla godišnje da primi kao redovnički podmladak.[5] Nakon ove uredbe vratio se novicijat opet pod zajednički krov s profesorijem, a zgrada podignuta g. 1612. baš za novicijat, bila je određena za gostinjac. Novicijat je ostao na Košljunu sve do god. 1874., kad je bio premješten u Kopar (Capodistria).[6] U samostanskom arhivu na Košljunu nalaze se i danas dvije tvrdo uvezane knjige, koje nose na sebi ovaj naslov: »*Liber Novitorum*« (Knjiga novaka). Stariju je uredio god. 1706. otac fra Ivan Marija Leonoro Baldigara, onda učitelj novaka i bivši kustos provincije. Prvi dio sadrži prepis iz starije knjige, koja je bila izjedena od grizica. U njoj se sadržavaju popisi oblačenja i profesija novaka od god. 1645. do god. 1750. Na koncu su još dva dodatka, u kojima su popisana oblačenja i profesije

---

[2] Ib.

[3] Vidi knjigu drugu legata (Libro II de legati).

[4] Natpis na zidu ispod velikog prozora tako zvanog starog samostana, koji je danas ruševina: MDCXII - QVESTA || FABRICA · FV · FA || CTA COLLE EL^{E}MO || SINE CON OBLIGO.

[5] U samostanskom arhivu tiskana brošura: Determinatione degli Illustrissimi et Eccelentissimi Signori Proveditori ed Aggionti sopra monasteri ... per li padri Minori Asservanti della provincia di s. Gerolamo in Dalmazia.

[6] Per disposizione della intermedia Congregazione provinciale tenutasi a Zara nel giorno 7 settembre an. o. approvata dal R^{mo} P. Generale in data 17. dello stesso mese ed anno il noviziato venne traslocato da questo convento a quello d' S. Anna a Capodistria (1874). Vidi: Libro II. dei novizi. Do gornjeg zaključka došlo je najviše nastojanjem oca fra Pelegrina Marki, koji je onda bio učitelj novaka.

nekih novaka iz 16. i 17. stoljeća. Druga knjiga obuhvaća razdoblje od god. 1750 do god. 1874.

Ni gradnjom novog novicijata nije još bilo riješeno pitanje ukonačenja brojne redovničke obitelji u košljunskom samostanu. Već je godine 1629. gvardijan o. Lovre Žutinić (Zottinis) htio da dobije bar nekoliko ćelija i zato je uz sjeverni zid sjevernoga krila prislonio novu zgradu. U njoj je u prizemlju uredio novu veliku kuhinju s velikim ognjištem (cominado), gdje se moglo za jakih zimskih studeni posjesti i topliti dosta redovnika; dogradio je i druge nuzprostorije, kao i veliku krušnu peć, a na katu dobio je nekoliko sobica za braću lajike.[7] Za ovom dogradnjom, koja je samo donekle pomogla u velikoj tjesnoći u samostanu, slijedile su druge veće radnje. Sve su bile izvedene pod gvardijanatom vrijednog i zaslužnog redovnika oca fra Leonora B a l d i g i r a iz Krka. Prva njegova radnja, bila je da je na novo preuredio i povećao samostansko blagovalište. Tim je ono dobilo onaj izgled što ga i danas ima. Istom prigodom produljio je i srednje samostansko krilo. U prizemlju zapadno od blagovališta uredio je također nove veoma prostrane i zdrave spreme. Zatim je na katu na novo popločao opekama spavalište, hodnike i ćelije.[8] Starješinstvo provincije počastilo je zaslužnog gvardijana tako, da mu je za drugo trogodište (1657—60) povjerilo ponovno upravu samostana. U ovom drugom trogodištu nije otac Leonoro nikakve veće radnje izveo, već je sve svoje brige posvetio ojačanju samostanske ekonomije. U ovom su ga nastojanju naslijedili o. fra Daniel, fra Marin Lepre (Zec), fra Anđelik Zuttis (Žutinić) i fra Bernard Caloce (Kaloče), svi rodom iz Krka. I zbilja pod mudrom i štedljivom upravom onih gvardijana košljunski se samostan toliko ekonomski podigao, da se napokom moglo započeti sa v e l i k o m g r a d n j o m (fabrica magna) koju je otac Leonoro zamislio, i nakon koje je samostan postao jedan od najprostranijih samostana franjevačke dalmatinske provincije sv. Jerolima. U njemu je poslije toga mogla naći mjesta za stanovanje i veća redovnička obitelj, kao što je bila ona god. 1763, koja je brojila 20 članova.

Nakon ove velike gradnje košljunski je samostan imao tri krila. Dva starija sjeverno i srednje i novo jugo-zapadno. Dok se ovo novo krilo gradilo otac Leonoro bio je provincijal. Za tu veliku gradnju. skopčanu sa velikim troškovima, samostan je dobio dozvolu od vlasti u Mlecima, da može u općinskim šumama na Prnibi sagraditi vapnenicu za pečenje vapna, i da ondje potom može sjeći potrebito drvo. Vapnenica je bila sagrađena i upaljena u mjesecu lipnju godine 1675. Trošak je iznosio lira 516.[9] Kad je vapno bilo

[7] 1629 novembre e decembre: per la cucina nova Lire 109 soldi 16. Vidi: Knjiga samostanskih računa II.

[8] U knjizi samostanskih računa III. ubilježeni izdaci.

[9] Ib.

pripravljeno trebalo je pripraviti i građevno kamenje. Taj je posao bio povjeren nekom majstoru Petru kamenaru, koji je bio ujedno i kamenar i zidar. Njemu platiše za 550 stopa (piedi) klesanog kamna lira 55, a to je saldina 2 po stopi. Sa gradnjom se započelo u svibnju 1676. Napredovalo se dosta sporo. U travnju god. 1677. polagali su tekar pragove od prozora na katu. Za njih je dao izraditi balkonade na svoj trošak sam krčki biskup otac fra Teodor Gennari, franjevac iz Vicence, poznat kao vrstan govornik i plodan pisac mnogih knjiga crkvenog sadržaja.

Uz Petra majstora radila su na novoj zgradi još dva zidara iz Hrvatske (doi mistri dil Croatia), onda neki Mihovil kamenar, neki Blaž iz Baške, neki Juraj i Jakov Goleta. Kao radnici (manuali) spominju se: neki neimenovani radnik iz Trsata, neki Fronić, Jure, Vid, Juran iz Baške i Petar, Antun i Filip Gorinci.

Poduzetnik gradnje bio je Ivan Krstitelj Tartono. Tek g. 1682. bila je gradnja dovršena, i potom likvidirani zidarski računi s poduzetnikom, koji je prema obvezi bio postavio i podove od opeka. Sad je još ostalo da se u zgradi dovrše stolarske radnje i da se za pojedine sobe nabavi potrebito pokućstvo. Za 11 prozora na sobama, jedan manji prozor sa strane i dva velika prozora na hodniku, bilo je isplaćeno u svibnju god. 1683. lira 195.10. God. 1684. u listopadu bilo je nabavljeno pokućstvo: 60 stolaca s naslonjačima, 14 stolova, 14 kreveta, t. j. 14 para konjića (cavaletti) i 14 slamnjača i još neke finije stvari, među kojima zavjese za provincijalat. Za sve su platili lira 830.11.[10] Tekar nakon ove »velike gradnje« kako ju nazivaju samostanski godišnjaci, mogla je pod krovom košljunskog samostana, da nađe sebi udoban stan ona brojna redovnička obitelj koja je god. 1763. bez samostanskih slugu brojila ravno 20 članova. I vanjsko lice i nutrašnji raspored košljunskog samostana održaše se nepromjenjeni sve do konca 19. stoljeća. Kad su prijatelji, među kojima i otac Leonardo Matković, gvardijan samostana, g. 1890. nagovorili učitelja Antuna Impaštari, da napiše mali prikaz o Košljunu, on je prije izdanja svoje brošurice u Trstu: »Isoletta di Cassione descrizione illustrata« (Otočić Košljun opisan i ilustriran), pohodio Košljun. Pregledavši unutrašnjost crkve i samostanske zgrade ovako ju je opisao: »H i c c e s s a t p r o p r i a v o l u n t a s (ovdje prestaje svoja volja). To je skromni i tajinstveni natpis, što se čita na gornjem pragu vrata, što vode u klauzuru. Kad si ih prekoračio opaziti ćeš pred sobom dva ulaza: prvi vodi u blagovalište, u pivnicu ili podrume, u kuhinju, u drugo samostansko dvorište i odavle u samostanske vrtove, a drugi po strani vodi kroz dugi i vlažni hodnik, koji je i slabo rasvijetljen u sakristiju. Kad si došao na prvi ugao ovoga hodnika, ugledati ćeš stepenice, što se penju na prvi i jedini kat, na kojem se nalazi trokrilni hodnik rasvijetljen velikim prozorima s ćelijama za redovnike. Obilazeći ovu prostranu

[10] Ib.

zgradu, pod čijim se krovom udiše vazduh srednjega vijeka, zapaža se po svuda dosta kruta stvarnost redovničkog života.

U samostanu se nalazi dosta masivnog i vrijednog pokućstva, koje je djelomično ukrašeno umecima (intarsijama) od skupocijenjenoga drva, ili urešeno lijepim rezbarijama. Ovo je pokućstvo izrađeno iz orahovine ili čempresovine prema ukusu 16. st. Tu se vide velike sjedalice s naslonjačima prevučene kožom, koja je rastegnuta i pričvršćena mjedenim klincima. Na ručicama i nožicama se vide mali lavići. Okolo na stijenama i na hodniku i u redovničkim ćelijama vise razne uokvirene slike. Među svima ističe se jedan uljani portret na platnu. Prikazuje starog Patricija iz Krka, iz obitelji de Nave. Obučen je u odijelo prema ukusu 16. stoljeća. Druge su slike najviše nabožne. Među ovima se ističu neki bakrorezi, koji i ako su dosta oštećeni od moljaca, ipak krase zidove na hodniku i u ćelijama. Oni, koji su ih pomno pregledali, rekli su, da su veoma uspjele radnje njemačke škole. Sve slike, što se ovdje nalaze nadilazi svojom ljepotom jedna, koja na drvu prikazuje Isusa na Križu ili Kalvariju. Potječe od nama nepoznatog, ali veoma valjanog slikara. Zamjerna finoća crteža i divni sklad boja dali bi nam u njoj pripoznati jedno od mnogobrojnih djela besmrtnog Perugina (r. 1446. t. 1523.). Ali vjerojatnije je, da pripada učenicima glasovitoga Giorgiona (r. 1478. † 1510.) učenika Ticianova.«

Novije radnje od god. 1900. ovamo potpuno su izmijenile unutrašnjost, a donekle i vanjštinu košljunskog samostana. Od svega ostalo je netaknuto jedino staro samostansko blagovalište. U njemu se i danas nalazi Zadnja Isusova Večera s ovim nadpisom: B. V: VE... FECIT. I. ANN. 15. 58. Tavanice su poduprte dvijema debelim gredama, za koje samostanska predaja kaže, da su posiječene na Prnibi. Sve ostalo je izmijenjeno. Nema dakle više na prizemlju starih kuhinja s prostranim kominadama, nema prostrane, zračne i zdrave spreme, što ju je bio uredio otac Baldigara. Preuredbe u jugo-zapadnom krilu zbrisale su ondje u prizemlju svaki trag prostranim pivnicama. Na katu nema više onih prostranih i dugih hodnika. I provincijalat, u čijem se prostranom predsoblju nalazilo najviše od onog namještaja, o kome piše g. Impaštari žrtvovan je. Sve se u samostanu žrtvovalo ideji da treba ovdje sada sve udesiti tako, da se dobiju prostorije što udobnije za smještenje jednog modernog zavoda. Je li se postigao cilj? I jesu li sve radnje poduzete, da se do njega dođe bile sretno zamišljene i sretno izvedene? Nama se čini, da je bilo bolje da se u samostan, kad je Košljun bio odabran za kolegij provincije, nije ticalo, nego da se na ruševinama starog novicijata za zavod podigla odijelita zgrada.

2. Samostansko dvorište.

Pred crkvom sv. Marije prostire se dosta prostrani kvadrat. To je ujedno samostansko dvorište i predvorje (atrium) crkve. U

njegovoj sredini se nalazi samostanska cisterna s kamenim pločama popločanim naplovom (impluvium), ispod kojega stoje velika sabirališta za vodu napunjena pijeskom za čišćenje. Oko toga otvorenog prostora, na četiri su strane podignuti trijemovi (porticus), pokriti unakrsnim svodovima, nad kojima se nalazi samostanska terasa. Svodovi počivaju na mensolama učvršćenim u zidovima, što okružuju dvorište i na zidu, što okružuje naplov, te na njemu podignutim četverostranim pilovima ili stubovima.

Ovo je građevno djelo dao izvesti u vrijeme svoga gvardijanata otac fra Augustin Bizanti rodom iz Kotora god. 1594. Do onda je Košljun jako oskudijevao zdravom pitkom vodom. Starija manja cisterna nije mogla namiriti ni potrebe redovničke obitelji, a kamo li tolikih proštenjara, koji su više puta godišnje hodočastili na Košljun. Atac Agustin, nije imao potrebitog novca, pak se zato morao obratiti na crkvene i svjetovne vlasti i na sam narod. Našao je svagdje za svoj posao i moralnu i materijalnu pripomoć. Najveću je primio od biskupa Ivana de Torre u Krku (Johannes comes Turrionus). On mu je dao lijepu svotu od lira 90 i 8 soldina. Drugu po veličini svotu dao je generalat mletačke ratne mornarice još g. 1593. u mjesecu ožujku lira 48 i osam soldina. Neka gospođa Jerolima posjednica otočića Plavnika ispred grada Krka dala je lire 3; a druga neka neimenovana gospođa na ruke oca Serafina, lire 3 i 1 soldin. Otac Agustin sakupio je u Vrbniku, gdje je g. 1593. propovijedao u adventu lira 7 i 3 soldina, a neimenovani otac lektor, koji je propovijedao u adventu u gradu Krku, skupio je ondje lira 5 i 16 soldina. Neki samostanski sluga, imenom Mate bio je poslan da skuplja milostinju u Dobrinju, Omišlju, Baški i Dubašnici, pa je skupio u svemu lira 18 i 14 soldina. Župnik u Poljicima, jer narod nije imao novaca, skupljao je proso, i od prodanog prosa poslao je samostanu liru 1 i 14 soldina. Fra Pavao iz sela Ponjake predao je soldina 10, što mu ih je dala njegova sestra za gradnju cisterne.

Kad je cisterna bila dogotovljena, otac Agustin je u knjizi ondodobnih samostanskih računa napisao jednu svoju »Pro memoria« (na zapamćenje). Bila je napisana na dva zadnja lista u knjizi. Danas se još može čitati samo njezin početak, koji glasi: »Isus i Marija 1594. na 25. ožujka: Neka znade svaki časni gvardijan, koji bude poslije mene — da sam ja brat Agustin Bizanti iz Kotora, budući gvardijan gori spomenute godine u ovom samostanu sv. Marije na Košljunu želio, da nešto korisna učinim za spomenuti samostan; pa pošto sam razumio, da mnogoputa, a osobito ljeti, ponestane vode u našoj cisterni, htio sam i požurio sam se, da najprije sagradimo drugu veću cisternu...« Dalje se rukopis ne može čitati, jer je vremenom istrošen. Izgleda, da je otac Bizanti htio svojim

[1] Vidi savremenu Knjigu računa u samostanskom arhivu, gdje su svi ovi detalji ubilježeni.

»na zapamćenje« dati svojim nasljednicima pred oči neke upute gledom na ovu cisternu: poimence gledom na njezino čišćenje, uzdržavanje i popravljanje. Velika je potom šteta, da nam se ona nije čitava uscuvala. Iz knjige samostanskih računa, koja obuhvaća razdoblje od g. 1585. do g. 1607. saznajemo i za imena majstora, koji su radili kod gradnje ove cisterne i klaustra. Ondje se spominju samo ovi domaći ljudi: majstor Zan-piero iz Cresa, dva neimenovana majstora iz Vrbnika i neki takoder neimenovan iz hrvatskog primorja (de terra ferma).

U dvorištu se radilo i poslije više puta na raznim popravcima. Neki veći i važniji su bili izvedeni god. 1685. i 1686. Poduzetniku (protomaestro) Jakovu isplatilo se onoga puta za samo klesano kamenje lira 81 i soldina 8.

Držimo da se onoga puta na cisterni izmjenio i prsten ili kruna, i da su se popravci izveli pod gvardijanom ocem Danijelom (Lepre = Zec), koji se spominje u natpisu. Još su se neki važni popravci izveli g. 1694. i g. 1700. U najnovije se doba radilo u dvorištu g. 1893. i g. 1912. Prvi put izvela se radnja u cementu, ali s dosta malo uspjeha, jer je vlaga i dalje prodirala u zidove i svodove, te sve pomalo rastvarala. Godine 1912. pokušalo se ponovno, ali vjerojatno s većom sigurnošću, upotrebljavajući asfalt; ni ovoga puta nije bilo uspjeha. Vlaga je prodirala još jače, a žbuka je redom odpadala. Pred par godina došlo se do srećnije namisli. Otukli su svu žbuku na zidovima ispod trijemova i otvorili su sve raspore između kamenja, a tako isto između sadrenih blokova na svodovima. Raspori su također već djelomično zamazani cementom. Preostaje još na terasi, koju valja tako popločati, da voda ne probija kroz svodove na trijemovima, nego da otiče i da kroz smještene žljebove pada na naplov.

Dvorište se košljunskog samostana ne može po svojoj građevnoj ljepoti usporediti ni s dvorištem »Male Braće« u Dubrovniku, ni s onim na Otoku kod Korčule. Do god. 1594. trijemove je pokrivao jednostavni krov (tettoja), kao što imamo još slučaj u samostanu sv. Jerolima na Ugljanu i u samostanu sv. Marije u Poljudu kod Splita.

II. KAPELICE.

1. Kapela sv. Bernardina.

Ulaz u kapelu sv. Bernardina nalazi se u klaustru ispod trijemova u istočnom krilu. Do god. 1912. imala je ova kapela svoje malo predvorje, kojega stijene resilo je sedam sadrenih ploča, na

---

[2] 1685. aprile: spesi per contadi al mistro Giocomo et Proto per piere lavorate cioé una colona et altro per acconciar il claustro lire 81 : 8. U savremenoj knjizi samostanskih računa — vidi i 1686 kolovoz.

[3] Natpis na kruni: INCEP.TA CONS.TA QAE | DEI OPE | DANI ELIS OPERA.

kojima su bili urezani veliki zrakasti diskovi, koji su nosili na sebi »Ime Isusovo«. Ime Isusovo bio je emblem sv. Bernardina, kojemu je kapela posvećena.

Iz malog predvorja ili narteksa ulazilo se u kapelu. Ovo je bio prezbiterij stare benediktinske crkve, koja je bila posvećena Velikoj Gospi (s. Maria Gloriosa). Pod žbukom na zidu iznad vrata nalaze se još tragovi velikoga luka, koji je dijelio kapelu glavnog oltara od crkvene lađe. Nije nam poznato, kad se je u ovoj crkvi prestalo služiti, a također, ni kada je njezina glavna kapela bila pregrađena i posvećena sv. Bernardinu. U jednom pismu pape Leona X. iz g. 1519. spominje se neka nadarbina crkve sv. Bogorodice od Uznešenja (s. Maria Gloriosa), za koju se kaže, da pripada Natalu a Turre krčkom biskupu. Nama se čini, da je ondje govor o staroj benediktinskoj crkvi na Košljunu. Da je crkva benediktinska na Košljunu ostala netaknuta bar za neko vrijeme i nakon gradnje nove franjevačke crkve, i da su se i nadalje u njoj obavljale bar neke službe, to bi nam mogao donekle da potvrdi njezin naziv: stara crkva (chiesa vecchia), po kojem ju je razlikovalo od nove crkve (chiesa nuova), što su ju veću i prostraniju (chiesa grande) podignuli Franjevci.

U knjigama samostanskih računa susrećemo se prvi put s imenom kapela sv. Bernardina g. 1591. Onda su se u njoj izvodili neki popravci.[1]

Od god. 1718. postala je kapela sv. Bernardina na Košljunu frankopanski mauzolej. One godine bio je dozvolom mletačkog providitura Ivana Antuna Trevizan u Krku ovamo iz kapele glavnog oltara u velikoj crkvi prenešen grob Katarine Frankopan.[2] Mi držimo, da je one iste godine ova kapela dobila i svoj svod, jer se na njegovom zaključnom kamenu nalazi izklesan isti grb, koji je izklesan i na nadgrobnoj ploči na sarkofagu Katarinom, a to je valjda grb patricijske mletačke obitelji Fuskulo, u koju je Katarina drugi put bila udata.

U ovoj kapeli nalazi se samo jedan oltar, koji je god. 1718. dobio menzu iz mramora. Do g. 1864. nalazilo se na ovom oltaru i krasno mramorno svetohranište. Služilo je svake godine za Božji Grob u velikoj sedmici. Spomenute pak godine bilo je prodano crkovinarstvu crkve sv. Kvirina u Krku, te danas resi glavni žrtvenik u ovoj crkvi. Oltarnu sliku zamijenjuju tri po izradbi veoma arhaistična kipa iz drva. Srednji prikazuje sv. Bernardina sijenskog velikog propovijednika 15. stoljeća, kojemu je ova kapela posvećena, a dva po stranama dva evanđelista. Neki drže, da su ovi kipovi bili izrađeni u radionicama poznate kuće della Robbia u Firenci. Kad je god. 1893. bila kapela temeljito popravljena, bili su ovi kipovi kao i čitavi oltar grdno izmazani bojama.

---

[1] Ib.

[2] Izvornik na papiru u samostanskom arhivu.

Kapela sv. Bernardina je, kako smo već prije rekli, presvođena unakrsnim svodom bez rebara. Na zaključnom kamenu (clavis) nalazi se izklesan grb sličan onom, koji je i na ploči grobnice Katarine Frankopan. Ova grobnica, kako smo već videli, prenešena je g. 1718. u ovu kapelu, gdje je dobila svoje mjesto u jugozapadnom kutu. Položena je na visini od preko dva metra na dva rožnika (modiglioni) iz kamena, koji su ukrašeni klesarijom. Na dolnjoj ploči uz grb nalazi se i kratki natpis: MCCCCC. XXIX || DIE. X. || FEBRVARII. Ovaj natpis sigurno je u odnošaju sa prenosom Katarininih ostanaka iz Mletaka na Košljun. A ovaj je dakle uslijedio, tek nakon što je košljunski samostan dobio 1000 zlatnih dukata, koje mu je Katarina u oporuci ostavila, i nakon što je bila potpuno dovršena nova crkva, za čiji je dovršetak Katarina spomenutu svotu samostanu ostavila; i to je bilo godine 1529. na 10. veljače.

Nad kapelom sv. Bernardina diže se danas samostanska kula s jednim tavanom i terasom. U nju se ulazi kroz vrata, koja se nalaze na terasi iznad klaustra, a na njezinu terasu se uzlazi unutarnjim stubama. Izgled, koji danas ima, dobila je god. 1880. Do onda bila je pokrivena krovom na četiri vode. Ovakovu ju prikazuje i slika, što se je do natrag nekoliko godina nalazila na oltaru u kapelici Porođenja ili Jaslica u šumi, koju je god. 1724. naslikao domaći slikar pop Frane Juričev (Jurešić) iz Krka.

Opis što nam ga je ostavio Impastari o ovoj kuli u njegovoj brošurici o Košljunu mi mislimo, da je plod njegove mašte, i da potom nema nikakve realne podloge. Mi smo dakle uvjereni, da je košljunska kula sagrađena mnogo kasnije nego misli Impastari, i to na zidovima glavne kapele stare benediktinske crkve. I ako je bila građena kao obrambena kula, tad bi njezina gradnja po našem mišljenju padala jedva u doba uskočkoga ratovanja sa Mlecima, a to je dakle u dva zadnja desetljeća 16. ili pak u prva dva 17. stoljeća.

Sve do polovice 19. stoljeća posvećivala se je od uprave košljunskog samostana kapeli sv. Bernardina i kuli nad njom najveća pažnja. Kapela je bila držana i od samostanskih redovnika i od hodočasnika ili proštenjara kao svetište, a kula služila je kao veoma dobra izvidnica. Pogled s ove kule je divan i na Košljun i na Košljunsku dragu i na čitavu okolicu, koja Košljun okružuje.

Godine 1893. bio je još na Košljunu kao gvardijan otac fra Leonardo Matković iz Nerezina na otoku Lošinju. Nakon toliko dobrih stvari, što ih je na Košljunu izveo, odlučio se je i na to, da iz temelja popravi i kapelu sv. Bernardina i samostansku kulu. Njegova namisao bila je veselo pozdravljena i u gradu i na čitavom otoku Krku. Općinsko gradsko upraviteljstvo u Krku dosudilo mu je odmah za istu radnju pripomoć od 245 forinta, a od raznih dobro-

tvora primio je forinta 172.[3] Krčani su dakle i onoga puta pokazali koliko ljube svoje starine, i koliko im je do toga, da se sačuvaju od propasti, pa bi to sigurno učinili i danas, kad opet kula i kapela sv. Bernardina potrebuju, da budu radikalno popravljeni.

2. Kapelice u šumi.

Ostrvce Košljun privlačivo je i radi svojih malih crkvica ili kapelica u šumi. One zanimaju svakoga, koji dolazi na Košljun. Ali osobiti utisak ostavljaju u dušama Bogu odanog prostog naroda, koji toliko rado hodočasti ovamo i zato, da pohodi ove crkvice sagrađene u sijeni krošnjatih stoljetnih crnika, e da u njima ispuni svoje zavijete učinjene Bogu, i da se sabrano i pobožno pomoli za svoju vremenitu i vječnu sreću.

Do danas još stoje na nogama na Košljunu u šumi tri male crkvice. Četvrtu su srušili pred svjetski rat. Na mjesto, gdje se je ona nalazila, sada se diže velika gomila kamenja, iz kojega su htjeli sagraditi lurdsku špilju. Bilo bi puno bolje, da nisu dirali u ovu kapelicu, a da su za lurdsku pećinu odabrali zgodnije mjesto u maloj šumi pod takozvanim frankopanskim crnikama.

Košljunske kapelice u šumi nisu nova stvar. Sve su one podignute pred više stotina godina, One su najuže spojene sa najljepšim i najmiilijim franjevačkim tradicijama, i kao takove po svojem postanku povezane su uz kapelice, kojima se ponose poglavita franjevačka svetišta u Grečiju, na Fontekolombu i na Alverni. Po njima je Košljun i postao franjevački Košljun, a to je franjevačko svetište; pa je zato i on s njima srastao, a one s njime. Dužnost je potom redovnika košljunskog samostana, da se za uzčuvanje i uzdržanje ovih kapelica najbrižljivije staraju.

Kapelica sv. Jerusolima.

Ova kapelica nalazi se u Maloj šumi kod južnog ugla vrta, koji se nalazi pred samostanom. Do nje se dolazi putem, koji vodi na istočnu brodaricu. Uskim, i s obe strane obzidanim putićem dolazi se najprije do njezinog dvorišta, u koje se ulazi sa sjeverne strane na veoma uski ulaz. Sam pogled na ovo dvorište, koje ima još dva ulaza, jedan s južne, a drugi sa zapadne strane, rađa u srcu neko čuvstvo puno najdublje kršćanske mistike. Sigurno ga je zamislila neka duša potpuno odana kontemplativnom životu. Ovo dvorište prikazuje grad Jerusolim. U zidu, koji ga paše sagrađene su male niše (narod ih zove poklončići) za postaje K r i ž n o g a p u t a. I zato mi držimo, da je i dvorište samo, a i postaje Križnoga puta, koje se nalaze u njemu, sve skupa bilo sagrađeno g. 1726., kad je papa Benedikt XIII. svojim apostolskim pismom proširio oproste križnoga puta u Jerusolimu na 14 postaja, koje budu podignute bilo gdje, na uspomenu onih u Jerusolimu.

---

[3] Vidi Samostansku knjigu računa g. 1893. mjesec svibanj.

I mala kapelica sa još manjom četverouglastom apsidom podignuta na zapadnoj strani dvorišta veoma je originalna. Iz vanka upadaju u oči njezini kosi pobočni zidovi, a u nutrini mali oltar sagrađen prema uzoru oltara na grobovima mučenika u katakombama sa arkosolijem ili kriptom (grobnicom) pred sobom. U grobnici, koju zatvara drvena rešetka leži drveni kip »tijelo Isusovo« s pokretnim rukama, koje mu stoje položene uz bokove Ovo je Isus u grobu, skinut s križa. Ovo je sv. Jerusolim. Ovako narod zove čudotvorno Raspelo, što se časti u maloj kapelici Jerusolim na Košljunu. Visina kipa nešto je manja od srednje visine čovječjega stasa. Glava i lice veoma su detaljno i lijepo izrađeni. Lice na sebi nosi utisnutu pretešku bol, a priklopljene oči neku nadnaravnu smirenost. Pred nekoliko godina dozvolili su, da se čitav kip na novo bojadiše, i tako je s njega izčezla ona starina, koja mu je davala mnogo veći čar.

Kapelica sv. Jerusolima na Košljunu imala je do nedavna na svome pročelju zvonce, kojim se je svakog petka u 3 sata navještala smrt Isusova, i u kojega se je zvonilo svaki put, kad je u kapelici imala da bude sv. misa. Ova kapelica prima svoje svijetlo kroz mali prozorčić u zidu na dnu apside i kroz vrata s rešetkom od željeza u gornjoj polovici.

Kapelica sv. Jerusolima na Košljunu veoma je stara. Vjerojatno je, da njezina starost siže u prve godine boravka Franjevaca na Košljunu. Usmena predaja veli, da su Franjevci, kad su došli na Košljun (god 1447.), sobom donesli veliko raspelo, a to je valjda ovo, što se danas časti u kapelici Jerusolim. Izgleda dakle, da su oni već negdje prvih godina nakon svoga dolaska na Košljun sagradili i ovu malu kapelicu, da u nju smjeste svoju svetinju.

Da je kapelica Jerusolim postojala u drugoj polovici 16. stoljeća, i da se u njoj častilo Čudotvorno Raspelo, zato imamo sigurni dokaz u najstarijoj sačuvanoj knjizi samostanskih računa. U istoj knjizi nalazi se ubilježena ova stavka: »1594. travanj: prvo dobili smo od milostinje kod klanjanja Križa na Veliki Petak u Jerusolimu lira 18.[4] Ova svotica novca poklonjena sv. Križu od vjernika, koji su došli na Košljun, da se na dan uspomene Isusove smrti pomole u njima toli miloj kapelici Jerusolim, za ono doba, kad je novac mnogo vrijedio, jer ga je u rukama naroda bilo veoma malo, nije malena, te nam potom svjedoči, da nije bio malen ni broj onih, koji su onaj dan najviše iz grada Krka došli, da se poklone čudotvornom Raspelu.

Međutim čašćenje sv. Jerusolima na Košljunu još je više poraslo nakon g. 1723., kada se na 25. ožujka, i to na dan Cvijetnice u ovoj maloj kapelici dogodilo čudo, o kojem je uspomena bila napisana na malom pergamentnom listiću, koji je bio položen u kriptu,

[4] 1594. aprile: primo ricevessimo di elemosina in adoration della Croce venerdi santo in jerusalem L 18.

i čiji se prepis također na pergamentu do danas sačuvao u samostanskom arhivu. Uspomena je napisana u talijankom jeziku, a u hrvatskom prevodu glasi: »U ime gospodinovo. Godine našega spasa 1723. dne 25. ožujka na Cvijetnu Nedjelju, naš je otac Jerolim (Parčić) iz Vrbnika samostanski vikar pošao, da čita svetu misu u Jerusolim, i na veliko svoje iznenađenje opazio je, da Presveto Raspelo prolijeva iz očiju obilne suze, i da mu ispod trnove krune izlazi obilan znoj. Oznojila su se bila i dva anđela, što su bila na grobu. Po misi otac Vikar pozvao je Ivana Vasilića pok. Franja, koji je u rečenoj crkvici slušao misu, da dođe bliže i da vidi čudo; koji, kad je ugledao Presveto Raspelo, kako plače, povikao je: Ajme Gospodin plače! i započeo je i sam gorko plakati. I malo poslije pođe onamo također Antun Lale pk. Ivana i vidio je na isti način Presv. Raspelo, gdje prolijeva iz očiju suze, i gdje se znoji po glavi kao i dva anđela. Pođoše potom onamo svi svećenici i ostala braća iz samostana, i viđeše isto veliko čudo. Za čudesni događaj doznali su još isti dan u gradu Krku, i okolo večernje dohrlilo je mnoštvo ljudi, da vide čudo. Suze su potom bile obrisane pamukom i pohranjene u jednoj maloj staklenici, koja je bila postavljena u kriptu do Presv. Raspela na uspomenu potomstva. — Tako je: fr. Jerolim koji i gori. — Tako je: fra Ivan iz Krka bivši provincijal vidih čudo. — Tako je: ja fra Andrija iz Krka bivši definitor vidih kako gore.«[5] Iz jedne uspomene, koja je na 25. srpnja god. 1828. bila zabilježena u Knjizi vječnih sv. misa (Libro dei legati) doznajemo, da se je onda još u kripti, u kojoj leži Čudotvorno Raspelo, nalazila gore spomenuta staklenka, i da se je u njoj nalazila pergamena, na kojoj je bila zabilježena gornja uspomena, i da je uz pergamenu u istoj bio sačuvan i pamuk, kojim su bile posušene suze s očiju čudotvornog Raspela. Ovu uspomenu zapisao je svojom rukom u knjigu vječnih sv. Misa sam otac fra Josip Žic iz Krka, koji je od

[5] Nel nome del Signore: L'anno di nostra salute 1723. addi 25. marzo essendo la Domenica delle Palme il nostro Padre Girolamo da Verbenico vicario del convento e andato a dire la santa Messa in Jerusaleme e con suo gran stupore vide, che il Smo Croce fisso versava dagli occhi abbondanti lagrime e sotto la corona di spine usciva gran sudore, come pure sudavano anco i due angeli convicini, e dopo la messa il Padre Vicario disse a Zuane Vassilich q. Francesco che in detta chiesa ascoltava la messa che venisse a vedere il prodigio il quale vedendo lagrimare il Smo Crucifisso esclamo: Ohime il Signore piange, et egli si diede subito in un divotissimo pianto, et poco dopo vi ando Anche Antonio Lale q. Zuane e vide parimenti il Smo Crocefisso grondante dagli occhi le lagrime e versante dal capo il sudore come anco gli angeli; vi andarono poi tutti i sacerdoti et altri religiosi del convento e videro l'istesso gran miracolo. Si divulgo poi il fatto per la città, e concorse verso il vespero moltitudine di gente per vedere il prodigio: le lagrime furono asterse col bombace e riposte in un vasetto di vetro dentro la medesima cassa del Smo Crocefisso a memoria de posteri — Cosi é fr Girolamo qual di sopra — Cosi é fr Giovanni di Veglia ex Prole vidi il prodigio — Cosi é io fr. Andrea di Veglia ex deftre vidi come supra. — Pergamena u samostanskom arhivu.

god. 1804. do 1812. bio provincijal franjevačke provincije sv. Jerolima u Dalmaciji, a onda mnogo godina gvardijan košljunskog samostana. U njoj se kaže, kako je na 25. srpnja god. 1828. bila u samostanskom blagovalištu održana duhovna rasprava, na kojoj je uz samostanske redovnike bio prisutan i Poštovani gosp. Don Jakov Rimboldo. Govor je bio o Presvetom Raspelu, koje je poznato pod pučkim nazivom Jerusolim. Dok se raspravljalo dade otac Lovre iz Krapnja ovu izjavu: »u kripti u rečenom Jerusolimu nalazi se mala staklenka i u njoj je pergamena, na kojoj je ispisana uspomena na čudo, što ga je učinio isti Jerusolim«. Otac Josip zatražio je, da mu se dade pergamena, i kaže u svojoj uspomeni, da ju je pročitao i onda prepisao u knjigu vječnih sv. misa. Ovaj prepis oca Josipa može se i danas čitati u istoj knjizi. Svoj zapis u knjizi gorispomenutoj otac Josip zaključio je ovako: »Neka se upamti, da se gorispomenuta pergamena i pamuk još i sada nalaze u staklenci, koja se nalazi u kripti u kapelici Jerusolim.«[6]

Nakon čuda, koje se zbilo u kapelici Jerusolim na Košljunu 25. ožujka 1723., kad je, kako svjedoče mnogi svjedoci, kojih svjedočanstvo se ne može da prezre, Presveto Raspelo ondje pohranjeno proplakalo, postala je mala kapelica sagrađena u sjeni krošnjatih stoljetnih crnika najmilije i najuvaženije svetište grada Krka i čitavog otoka. Narod je ovamo hodočastio, i molio se najzaufanije pred Čudotvornim Raspelom, tražeći u njega sebi pomoć u svim nevoljama i potrebama. I u općenitim nevoljama, a osobito kad bi velika suša zavladala na otoku Krku, te se bilo bojati nerodice na poljima i pomora kod blaga, a potom i glada kod ljudi, letile su nade svega naroda nastanjena na otoku u Jerusolim na Košljunu. Kad bi se dakle za sušnih godina po svim župama i mjestima na otoku Krku već bile obavile javne molitve za željenu i potrebitu kišu, i kad bi već vrbnička, krčka i dobrinska župa bile obavile svoje zavjetne procesije u svetištu Majke Božje na Gorici nad Baškom; ako kiše još uvijek nije bilo, tada bi se ocu gvardijanu na Košljunu obraćali u ime naroda ujedno i stolni kapitul s biskupom i providur t. j. mletački upravnik otoka u Krku sa svojim podčinjenim kaštelanima

[6] Copio-Memoria 25. luglio 1828. Cassione fuori di Veglia. Fatta in questa sera in publico refetorio conferenza spirituale alla presenza del Reñdo Signor Don Giacomo Rimboldo sopra il Smo Crocefisso detto volgarmente Gerusaleme il Padre Lorenzo di Crappano asseri esservi nella cassa di detto Gerusaleme un vasetto di vetro con entro una Pergamena in cui trovasi memoria d'un miracolo fatto dallo stesso Gerusaleme qual pergamena fatta presentare e consegnare nelle mie mani, ho io qui sottoscritto letto, e qui registrato le seguenti parole fr Giuseppe di Veglia gvardiano (prepis uspomene). — Notisi pero che sudetta pergamena, e bombace tuttora trovasi nel vasetto di vetro nella cassa del sunnominato Jerusaleme. Knjiga legata u samostanskom arhivu.

NB. Onaj koji piše ove retke, sjeća se veoma dobro kad je kao pitomac učio na Košljunu, da su u maloj staklenci, koja je danas prazna, bili još i pergamena i pamuk i da je ista bila voskom zapečaćena.

u pojedinim kaštelima na otoku zato, da Čudotvorno Raspelo iz Jerusolima podigne i na križu razapeto prenese u veliku samostansku crkvu, gdje neka pred njim sa čitavom svojom redovničkom obitelji obavi trodnevnu pobožnost popraćenu nemrsom i postom. I nebili kroz tri dana urečenih pobožnosti pala toliko potrebna i željena kiša, došlo bi četvrtog dana rano u jutro na Košljun veliko mnoštvo naroda u lađicama, i iz Košljuna krenula bi procesija morem u Krk. Vodili su je košljunski redovnici noseći sobom u lađi, koja je bila zato lijepo iskićena zelenilom i crkvenim barjacima, Čudotvorno Raspelo. U Krku na obali dočekali bi procesiju kapitul s biskupom i providur s svojim činovnicima i sa pretstavnicima plemenite općine skupa s velikim mnoštvom naroda. Iz obale krenula bi velika procesija u stolnu crkvu, gdje bi se pjevala sv. misa i držao prigodni govor. Pobožnost bi se potom zaključila s molitvama za potrebitu kišu, a onda bi sav narod okupljen u Krku u procesiji otpratio Presveto Raspelo do obale, odakle bi lađice s jednim dijelom naroda otplovile na Košljun, da onde pohrane Presv. Raspelo, noseći u srcima čvrstu nadu u njegovu pomoć.

Vjera i nada stanovništva otoka Krka u pomoć Čudotvornog Raspela na Košljunu bila je u ovakoj prigodi neograničena. Još i danas, u ovo doba, kad je vjera i kod ovog naroda mnogo oslabila, i kad je i kod njega opao mnogo zanos za svoje svetinje, čuje se kao predaja starih, da se nije nikada dogodilo, da su sa Presv. Raspelom na Košljunu obavile gornje pobožnosti, a da božje milosrđe nije uslišalo zaufane molitve puka svoga i poslalo mu potrebiti dažd u takovom obilju, da su se napunili svi z d e n c i i l o k v e a to je sva p o j i l a na otoku, i da se je namočila zemlja na volju naroda, te je potom i prestala nesnošljiva vrućina, od koje je prijetio pomor i ljudima i životinjama.

Dao Bog, da se ona živa vjera otaca obnovi u srcima njihovih potomaka, i da se potom ponovno obnovi kod naroda na otoku Krku obamrlo čašćenje Presvetog Čudotvornog Raspela ili svetog Jerusolima na Košljunu.

Čašćenje Čudotvornog Raspela na Košljunu kroz deset godina nakon što je proplakalo podiglo se do takove visine, da je odatle godine 1735. došlo do nekih nesuglasica između Franjevaca Konventualaca u Krku, kapitula krčke stolnice i Franjevaca Obsluživalaca na Košljunu. Radilo se o pitanju prvenstva ili precendencije na dvijema najvećim zavjetnim procesijama u gradu Krku, koje bi se obe vodile u vrijeme velikih suša, a to je bila procesija sa sv. Moćima sv. Križa, koje su se čuvale u crkvi Konventualaca i procesija s Čudotvornim Raspelom, koje se je častilo na Košljunu. U pitanje ušao je mletački dužd, koji je kao nasljednik Frankopana u posijedu otoka Krka naslijedio od njih i sva prava i povlastice »j u s p a t r o n a t a« na sve crkve, samostane i crkvene nadarbine (beneficia) kao njihov kolator. Da se dakle pitanje riješi

i da se s razmiricama dođe na kraj, dužd A l v i ž P i z a n i izdao je posebnu dukalu na 12. prosinca god. 1735. U dukali je prema prestavci arciđakona kapitula krčke stolnice i na temelju crkvenih propisa propisao red apariranih svečano i ne apariranih svijetovnih svećenika, redovnika Konventualaca samostana sv. Franje u Krku i redovnika Franjevaca Obsluživaoca iz Košljuna, »u procesijama, koje su se prema nastojanju općine krčke u slučajevima velike suše običavale držati s Močima sv. Križa, koje su se čuvale u crkvi Konventualaca Minorita sv. Franje i s Raspelom iz Jerusolimu koje se časti u crkvi Minorita Observanta van grada, koja se redovito zove sv. Marija od Košljuna«. Ovaj propis, koji sadrži pet tačaka, kako se kaže u samoj dukali, dao je dužd zato, da spriječi, da se unaprijed ne ponove nesloge ili upadice (discrepanze) između stranaka, a to na veliku sablazan vjernika (non senza scandalo di quelli habitanti). Pizani dakle traži u dukali od stranaka, da se slijepo pokore njegovim propisima; a zato se i pozivlje na vlast, koju ima, da u stvarima određuje kao patron krčke crkve (Interponendovi per tanto l' autorita del ducal patronato Nro in virtu e vigore delle presenti ordiniamo, e commandiamo quanto segue).[7]

Zavjetna procesija sa Čudotvornim Raspelom što se časti u Jerusolimu na Košljunu, u slučaju kad bi ljetna suša pretisnula otok Krk, mnogo je starija od razmirica, što ih je dužd Alviž Pizani g. 1735. morao da miri. Pošto je ova procesija bivala od godine do godine naručena od pretstavnika vlasti na otoku, prema želji svega stanovništva, to je za nju bivala svaki put samostanu doznačena milostinja ili n a g r a d a u novcu z a s l u ž b u. Prvi put našli smo ovakovu nagradu unešenu u knjigu samostanskih računa god. 1765. u kolovozu. Stavak odgovarajući glasi ovako: »1694. kolovoz: primili od slavne (općinske) blagajne za službu Presvetog Raspela u Jerusolimu lira 36.12.« I nakon Pizanove dukale nalazimo ubilježene slične stavke u istim savremenim knjigama. Tako god. 1744. imamo potpuno istu stavku kao gori ubilježenu na 28. rujna, dok g. 1765. u srpnju slična stavka glasi ovako: »primili od slavne (općinske) blagajne za o b i č a j n u službu u Jerusolimu lira 37.4«[8]

Da se je čašćenje Čudotvornog Raspela, a potom i ljubav napram maloj kapelici Jerusolima na Košljunu uzdržala do najnovijeg vremena živa u srcima stanovnika otoka Krka, to nam tumači i plemeniti čin krčkoga biskupa I v a n a - J o s i p a V i t e z i ć a, koji

[7] Pruepis dukale Alviža Pizani nalazi se u arh. samostanskom. Na istom se veli da je prepisan iz knjige dukala, što se nalazi u maloj pisarni. Potpisan je: Francesco Dres Can.re Ducale.

[8] 1694 agosto: ricevuti dalla magnifica camera per officiatura del santissimo di Gerusaleme L 36.12. 1744 setttembre 28. detto: ricevuti dalla magnifica camera per officatura del Santissimo Crocefisso di Gerusaleme L 36.12.

1765 giuglio: ricevuti dalla magnifica camera per solita officiatura di Gierusaleme L 37.4. Ib.

*

je g. 1877. dakle godinu dana prije svoje smrti dao 100 austrijskih forinta u zlatu Ivanu Fiorentinu u Krku, da budu kao glavnica za kamate, kojima će se popravljati prema potrebi mala kapelica. Uspomenu na ovaj plemeniti dar biskupa, koji je toliko ljubio Košljun, da je na njemu svake godine ljetovao i da je zato samostanu kroz sve vrijeme svoga biskupovanja predao i ostupio sve svoje dohotke u selu Stara Baška, ubilježio je pod nadnevkom 25. siječnja g. 1876. u knjizi samostanskih zadužbina ili vječnih misa otac fra Honorato Ozretić iz Splita provincijal, koji je ujedno svim mjesnim starješinama stavio na srce dužnost, da se uvijek najbrižljivije skrbe za uzdržavanje i popravljanje male bogomolje, eda tako želja i nakana plemenitog i visokog crkvenog dostojanstvenika bude uvijek poštovana.[9]

Kapelica sv. Porođenja Isusova ili Jaslice.

Poznavatelji franjevačke prošlosti i duha sv. Franje dobro znadu, kako je on silno volio Božić, blagdan, na koji crkva slavi Isusovo porođenje. Ta koji od Franjinih štovatelja ne zna za gradić Grečijo u rijetskoj dolini, u blizini kojeg je sv. Franjo oživotvorio podpomagan od Ivana Velite gospodara onog gradića svoju poletnu i punu poezije misao dočaravši u noći od 24. prosinca god. 1223. narodu onog kraja sa svojim jaslicama živu sliku one velike betlehemske noći, u kojoj se je Isus, Bog i čovijek porodio na svijet, da čovječanstvo odkupi od grijeha. — Ista misao podignula je i malu kapelicu Porođenja ili Jaslice na Košljunu.

Bilo to onda, kad su redovnici košljunskog samostana u dubini svoje duše osjećali ljepotu franjevačkog idealizma i kad su svoj život gledali, da što bolje usklade sa životom sv. Franja svoga oca i utemeljitelja, i kad su u svojoj samoći uživali slast one svete mistike, koja je prožimala srca njihove braće, koja su živjela u Grečiju i na Alverni: bilo to onda, kad je i naš hrvatski narod osjećao u sebi mnogo jači polet za vjeru, za pobožnosti i vjerske manifestacije. Cvale su onda crkvene bratovštine, koje su se među sobom takmile, koja će od njih doprinesti više slavi lijepih služba i crkvenih proslava. Na Košljunu se je u ono doba na najsvečaniji način slavila Sveta Božićna Noć. Tačno u pol noći služila se misa polnoćka. Pred misom bila je svečana noćna služba. Za ovu noć dolazilo je na Košljun mnoštvo svijeta, najviše iz grada Krka.

[9] Sua Signoria Illustrissima e Reverendissima Monsignor Giovanni-Giuseppe Vitezić vescovo di Veglia lascio al convento di Cassione un capitale di fio 100 V. a. investito presso Giovani Fiorentini con intenzione che coi censi del detto capitale sia riparata la capella del SS. Crocefisso e conservata decentemente. Un tanto si raccomando ai RR. PP. Superiori del convento di scrupolosamente attendere parche sia sodisfatta a pieno la piissima intenzione dell Illustrissimo Prelatc-Cassione li 25 genajo 1876. Servo nel Signore fr. Onorato da Spalato M. Provinciale. Vidi Knjigu legata u samostanskom arhivu.

a onda i iz ostalih mjesta na otoku. Najljepše i najmilije od svega u onoj noći bilo je slikovito slavljenje Porođenja Isusova. Košljunski redovnici oponašali su u svemu prizor, što ga je sv. Franjo prvi dao upriličiti u malenom Grečiju u rijetskoj dolini. Na putu od samostana na pristanište nalazila se je mala kapelica Porođenja na dlaku slična onoj u Grečiju. Za Božić bi se ova kapelica svečano okitila. U njoj su bile smještene Jaslice: koljevka bez djetešca i do nje s desne strane kip sv. Josipa, stojeći na nogama, a s lijeve kip Presvete Bogorodice Marije, koja kleči. U jaslicama nisu falili ni vol, ni magarac. Ova se kapelica do božićne pol noći nalazila u potpunoj tami i oko nje je vladala gluha tišina. Tek kroz misu polnoćku, kad je k njoj uz pjevanje anđeoske himne »Slava na visinah Bogu...« krenula svečana procesija, razbila bi se ondje na jedanput tišina, i mala kapelica bi se našla u moru svijetla. Čas najveće radosti u onu svetu noć bio je onaj, kad je svećenik ulazio praćen od svečane poslužbe u malu kapelicu, da maleno djetešce Isusa, što ga je kroz procesiju nosio na rukama, položi u jaslice. Od velikog oduševljenja, koje je onda ovladalo srcima svih prisutnih, probila se uzduhom skladna pjesma »U se vrime godišta, Mir se svitu navišta...« koju je pjevalo razdragano mnoštvo. Košljun je onu noć bio živ! Pod njegovim stoljetnim crnikama izmjenjivala se molitva i pjesma. Na njemu se obnavljali ujedno veliki i zanosni prizori Svete Noći i u Betlehemu i u Grečiju.

I kroz sve dane Božićne Slave mala kapelica Porođenja, bilo je mjesto, kojega su pohađali proštenjari, i na kojem su klečeći molili maleno djetešce u jaslama, u kojem su i oni gledali kao nekad pastiri i kraljevi svojega kralja, svojega Boga i svojega Otkupitelja, kojemu su donosili darove svoje, tražeći od njega na uzvrat blagoslov i sveti mir.

Košljunska kapelica sv. Porođenja ili Jaslice jednako je stara kao i kapelica Jerusolima. I ova ima oltar kao i ona. I u ovoj pobožni hodočasnici traže, da im se čita sv. misa, kao u onoj. Već god. 1651. u studenom našli smo u knjigama samostanskih računa ovu stavku: »primili smo milostinju za sv. misu u kapelici Porođenja od 1 lire.«[10]

Za ovu kapelicu bili su negdje u drugoj polovici 16. stoljeća dobavljeni krasni kipovi: djetešce Isus, Presveta Bogorodica i sv. Josip, i još k tomu glave: vola i magarca. Klasičnu ljepotu ovih jaslica zapazio je i Dr. Artur Schneider, profesor umjetnosti na zagrebačkom sveučilištu, te ih je dao i u cijelosti i u detaljima snimiti za galeriju slika Jugoslavenske Akademije u Zagrebu. Ove jaslice sigurno su bile primljene na dar od nekog nepoznatog darovatelja, jer u knjigama samostanskih računa nismo našli nigdje stavke, koja govori, da su bile nabavljene.

[10] 1651. novembre: ricevuti per una messa nella capella del presepio 1 l. U savremenoj knjizi samostanskih računa.

Da ova mala kapelica postane još zanimivija, i za domaće ljude još privlačivija, g. 1724. naslikao je za njezin oltar pop Frane Juričev (Juriceo) rodom iz Krka novu palu. Na ovoj pali, koja je polukružna, slikar je naslikao Presvetu Bogorodicu s djetešcem Isusom na krilu i sv. Ivana Krstitelja (Ecce Agnus Dei), preteču Isusova. Više je zanimiva ova slika po krajoliku (peisažu), kojega se vidi u pozadini. Ovaj peisaž je potpuno domaća stvar. Na njemu se vidi Košljunska draga sa njezinom okolicom. Na bistrim i plavim vodama u drazi pliva kao zelena bašta njezino mezimče, mali Košljun, usred kojega zaštićen visokom šumom od svakoga vjetra nalazi se stari samostan i crkva. Na ovoj slici, koja ima svoju historičku vrednost, vide se naslikana i dva tornja. To je jedan toranj crkveni, a drugi je samostanska kula nad kapelom sv. Bernardina, koju je još onda pokrivao krov. Na ovoj slici nalazi se naslikana i mala tablica, a na njoj se čita ovaj natpis: Prē INEELIX FRANCISCVS JVRI || CEO IN CAR || CERE PINXIT. 1724. (Svećenik nesretni Franjo Juričev naslikao u tamnici god. 1724.). Među Franjevcima provincije sv. Jerolima, kojoj pripada i košljunski samostan postoji predaja, da je slikar Franjo Juričev, bio franjevac sin iste provincije, i da je radi nekih disciplinarnih prekršaja bio zatvoren u samostansku tamnicu sv. Franje u Zadru, gdje da je naslikao ovu svoju sliku. Međutim izgleda sigurno, da je on bio svjetovni svećenik, i da je kao politički okrivljenik neko vrijeme bio zatvoren u tamnicu za političke krivce u Zadru. On je inače za Košljun naslikao još i ove slike: sv. Petra Alkantarskog za prvi oltar na lijevoj strani u velikoj samostanskoj crkvi i po tom onaj ciklus od pet slika, koje su resile prsobran starog pjevališta u crkvi, i koje se sada nalaze u samostanu. Od njega je i velika pala na glavnom oltaru u župskoj crkvi u Baški-Primorje. Franjo Juričev, ne pripada nikako u red klasičnih slikara. vjerojatno je, da je bio u slikarstvu samouk, te po tom samo diletant.

. U novije doba htjeli su od pristaništa do samostana imati širi put. Da izvedu svoj projekt presjekli su kapelicu Porođenja po polovci, i tako je ona ostala bez pročelja i bez vrata, a potom njezin oltar i njena oltarna slika i Jaslice ostali su izloženi kiši i svakom nevremenu, koji su brzo na svemu, a osobito na slici popa Juričeva pokazali svoju razornu moć. Slika je i ako prekasno bila iz kapelice uklonjena, i sada se jako oštećena čuva u samostanu.

Kapelica sv. Franje.

Ova kapelica sagrađena je uz put, koji od samostana vodi na jugoistočnu brodaricu. Veoma je jednostavna. Nešto je veća od kapelice Jerusolim i Porođenje, ali bez prozora. Potrebito svijetlo prima kroz rešetku na vratima. I ona ima oltar te se i u njoj služi sv. misa.

I ova kapelica postoji već god. 1654. U knjigama samostanskih računa nalazimo u siječnju iste godine ovu stavku: »potrošak u siječnju 1654: za jedan kip, koji je bio naručen za crkvu sv. Franje u šumi lira 20.«[11] I danas se u ovoj kapelici nalazi na oltaru u kripti ili u grobu kip sv. Franja. Vidi se dakle da je ova kapelica bila sagrađena zato, da redovnike, koji budu živjeli na Košljunu i vjernike, koji budu ovamo dolaziti na oproštenje podsijeća na Velikog Oca i Patrijarhu franjevačkih redova i ujedno najodabranijeg Viteza Kristova, kako nakon slavno dovojevanog boja mirno počiva u grobu i sniva tihi san čekajući na slavno uskrsnuće.

U ovoj kapelici završavala se u prošasta vremena svečanost sv. Franje na 4. listopada. Kad je sunce već sa svoga dnevnoga puta salazilo na zapadu, odilazili bi samostanski redovnici iz velike samostanske crkve u procesiji pod barjakom u ovu kapelicu i ovdje bi obavili onu čustvenu pobožnost poznatu pod imenom: »Transitus Beati Patris Francisci« (Prelaz sv. Franja u nebo).

Kapelica sv. Ane ili Porođenja Marijina.

Ovo je bila najmanja kapelica. Ona nije imala oltara, nego malu nišu, u kojoj je bila slika: Sv. Ane s Bl. Djevicom Marijom. Ova kapelica nalazila se je u velikoj šumi, uz puteljak, koji je od kapelice sv. Franja vodio na veliki kameni stol, koji se nalazi u velikoj šumi u hladovini gustih i krošnjatih crnika. Ona je g. 1913. bila porušena. I danas se na njezinom mjestu nalazi gomila kamenja, koje je, kako smo već prije kazali, ondje bilo nagomilano zato, da se s njim sagradi lurdska špilja.

Uspomenu na ovu kapelicu nalazimo u knjigama samostanskih računa već god. 1641. I ova kapelica bila je jednako pohađana kao i druge od svih hodočasnika, koji su dolazili na Košljun. Njezin mali oltarić bio je uvijek posut sličicama svetaca i šumskim cvijećem. U ovu kapelu hodočastile su pak osobito mlade majke i mlade porodilje, a to najviše zato, da od majke Presvete Bogorodice isprose obilje mlijeka svojoj mazunčadi: djeci, koju su već rodile, ili čije su rođenje čekale.

III. RIZNICA CRKVE SV. MARIJE.

Crkva sv. Marije ima svoju lijepu i prostranu riznicu. Ovakva, kakova je danas, sagrađena je god. 1694. Za njezinu gradnju i uređaj potrošila se svota od 2381 lira i 16 soldina. Potrošak se nalazi ubilježen u savremenoj knjizi samostanskih računa u posebnoj noti, gdje su pobilježeni svi pojedini troškovi. U noti se također veli, da je novac za ovu gradnju bio ušteđen od oca fra

[11] Spesa di genaro 1654.: per una statua (grotta?) fatta per la chiesa nel boscho di s. Francesco L 20. Ib.

Danijela iz Krka, koji je dva puta bio provincijal i jedanput provincijalni vikar franjevačke provincije sv. Jerolima u Dalmaciji, a više puta gvardijan na Košljunu. On je god. 1694. na 28. lipnja predao Andriji Buonmartino, sindiku i prokuratoru košljunskog samostana, za spomenutu gradnju 2883 lire. God 1696. bila je riznica potpuno dovršena i uređena. I veliki ormar od ariža bio je na svom mjestu. Drvo je za nj bilo nabavljeno u Hrvatskoj (terraferma = na kopnu), a željezarija u Mlecima. U Mlecima su bile nabavljene i velike kvadratne opeke za pločnik, koje su u novije doba zamjenjene cementnim pločama. Kao radnici spominju se: majstor Bernardo stolar, braća Petar i Andrija Graničari (Granizani) zidari i majstor Luka Kuzmina bojadisar (pitore). Ormar, onda određen za riznicu, još je i danas na svom mjestu, samo je nešto poružen novim krparijama. Osobitu pažnju pobuđuju lijepo izrađene brutvele na vratnicama, ružice na ključanicama i ručice na ladicama. Sve je ovo lijepo izrađeno u baroknom slogu, koji je u ono doba bio u porabi. Radi većeg efekta je pokositreno, tako te se i danas lijepo doimlje oka.[1] Uz gori spomenuti drveni ormar za crkveno ruho, rubeninu i ostali potrebiti pribor, nalaze se u ovoj riznici još tri predmeta, koji na sebe svraćaju pažnju. To su: u zidu uzidana velika kamenica za pranje ruku, veliki stol od brušena kamena[2] i slika sv. Petra alkantarskog, koja visi na zidu. Suđe, ruho i rubenina crkve sv. Marije na Košljunu, ne može se po svome bogatstvu i vrijednosti usporediti sa suđem, ruhom i rubeninom velikih crkava stolnica, ali ipak ono ima vrijednost radi svoje starine. Prvo suđe, ruho i rubeninu dobila je crkva sv. Marije od bogatih zakladnika. Oni su ovu svoju zadužbinu opskrbili svim, što je bilo potrebno za crkvenu službu. Ali duga uporaba, zub vremena, koji sve po malo uništava, a katkada slaba pažnja i ne razumjevanje za starine, k tomu mnogo puta zanešenost za novim, krivi su, da je sve propalo osim jedne pikside iz pozlaćenog srebra za čuvanje posvećenih Čestica. U knjigama samostanskih računa, u mjesecu studenom 1678. u prihodu ubilježeno je: »primljeno za jedan starinski kalež prodan u Mlecima Lira 122«; opet u svibnju 1681.: »primljeno za razne hrbine (rottammi) iz srebra nađene u riznici i prodane u Mlecima lira 193.10«; a g. 1795. u studenom bilo je prodano više starinskih vela i kazula za svotu od 669 lira.

Za potrebito suđe, ruho i rubeninu skrbili su u svako doba samostanski dobrotvori, a i samostanski gvardijani. Oni su se starali i za drugi potrebiti crkveni pribor, koji je služio za ukrašenje crkve na veće svečanosti i u dane proštenja. Kad je god. 1497. na 6. lipnja fra Bernardin Zorgulo pravio prije svoje profesije oporuku, odredio je, da se neki njegov vinograd po smrti njegove matere

[1] »spesi in 500 quadri et 80 triangoli per il salizzo Lire 175.10; etc. Knjiga Samost. računa.

[2] 1722 februio: spesi per dati a maistro Bartolo. Ibid.

proda, i da se dobivenim novcem za crkvu na Košljunu kupi kazula i pluvijal od crvene svile.[3] Neka Marija, žena Jerolima Bono iz Mletaka, koji je bio poznat po nadimku Kaliger, u kodicilu ili nadostavku svojoj oporuci, što ga je dala napisati 16. travnja 1522. po javnom bilježniku ili notaru Jerolimu Kraja (Craja) naredila je, da se 90 dukata, koje joj je dugovao neki Leonardo Mafei iz Verone i kamati od njih, dadu redovnicima sv. Marije na Košljunu i da oni za ovaj novac dadu izraditi jedan procesionalni križ iz dobra srebra,[4] a to je sigurno onaj, što se i danas nalazi u našastaru crkvene srebrnine. God. 1547. sjetio se u svojoj oporuci košljunske crkve i fra Egidije de Culla (Ćula) iz Krka. Uz ostalo naredio je u njoj, da se neki njegov vinograd kod crkve sv. Petra blizu grada Krka proda, i da se onim novcem kupi kalež od dobre kovine i još toliko paramenata, koliko ih se za preostali novac bude moglo dobiti. Dalje u istoj oporuci veli: ako bi pak crkva ili samostan imali potrebu od kakovih popravaka, dozvoljava, da se isti novac potroši u te popravke.[5] Obilnim darom od 30 zlatnih dukata obdario je g. 1652. crkvu na Košljunu pop Antun Klarić, naredivši u svojoj oporuci, da se novcem od njega ostavljenim nabavi jedna zastava za ophode. Za ovu zastavu platio je samostan nekom Kontariniju u Mlecima lira 255.8.[6]

I samostanska uprava nabavljala je rado od pretičaka predmete potrebite za crkvu. Tako je god. 1594. bilo kupljeno u Mlecima novo svetohranište za lira 148 i 16 soldina. Ono se do god. 1718. nalazilo na glavnom žrtveniku, a potom je bilo preneseno u kapelu sv. Bernardina. Godine 1864. bilo je prodano crkovinarstvu sv. Kvirina u gradu Krku. U ožujku god. 1595. nabavio se jedan tabernakul iz srebra težak 21 uncu i 18.3 karata za lira 169. Iste godine u veljači bila je nabavljena i srebrna posudica za sv. Ulje. U isto vrijeme kupili su u Vrbniku jedan lakat karmizina, kojim su obložili iz nutra prema crkvenim propisima svetohranište. God. 1616. nabavila je samostanska uprava u Mlecima nekoje kaleže za svotu od 529 lira i 12 soldina, a god. 1639. u prosincu isto u Mlecima jedan lampadarij ili kandilo od srebra teško 95 unča. Za ovo kandilo izrađeno a traforo, koje se i danas nalazi među crkvenom srebrninom, platili su lira 957.10. God. 1640 bio je naručen i jedan glagolski misal, te se za njega potrošilo lira 27. Najljepši kalež izrađen u baroknom slogu bio je nabavljen u Mlecima god. 1678. Platilo se za njega lira 237.15. God. 1681. obogatila se srebrnina crkve sv. Marije s srebrnim gostaricama i sićem i škropilom za blagoslovljenu vodu.

---

[3] Oporuka pisana na pergamentu u sam. arhivu.

[4] »ad hoc ut conficiatur una Crux argentea que deferatur in processione per ipsos fratres (Kodicil na pergamentu pisan u sam. arhivu).

[5] Oporuka na pergamentu. Ib.

[6] Savremena knjiga samostanskih računa.

God. 1818. uredio je otac fra Josip Žic prema propisima državne austrijske vlasti našastar samostana i crkve na Košljunu. Uz njega, koji je onda bio gvardijan, morala su isti našastar potpisati i dva svjedoka ili rotnika. To su bili Ivan Žic i Nikola Ragužin. U ovom našastaru popisana je i crkvena srebrnina pod posebnom rubrikom skupocijenosti (effetti preziosi) i to pod slovom *c*: srebrnina (in argento).[7] U ovaj popis oca Žica ušla je sva srebrnina, što ju je onda crkva sv. Marije posjedovala osim lijepog procesionskog križa, koji je krasno izrađen, te potom ima i veliku umjetničku vrijednost.

Nisu mali ni izdaci, što ih je starješinstvo samostana sv. Marije na Košljunu izdalo za razne nabavke crkvenog ruha i crkvene rubenine. Tako je u listopadu 1684. kupilo u Mlecima za 60 lira nekoliko misnih košulja sa flandrijskim čipkama (ago di Flandria),[8] a god. 1685. u srpnju potrošilo je jednaku svotu za jedno misno ruho u trojke iz svile na cvijetove i obšiveno zlatnim trakom. God. 1696. u rujnu bila je nabavljena jedna svečana kazula od zlatne tkanine bijele i crvene boje, a god. 1730 nabaviše u Chioggi 37 lakata čipaka za oltarnjake i misne košulje. God. 1751. u rujnu bio je nabavljen jedan veliki oltarnjak za glavni altar, i stajao je 24 lire. God. 1755. u ožujku nabaviše novu zastavu za ophode, i dali su za nju lira 250.10.[9] Jedan papirić prilijepljen uz račune u ožujku god. 1757. nosi na sebi ovu bilješku: Nisu unešene ovamo dvije zavjese (padiglioni) koje su stajale lira 55 i jedan oltarnjak za oltar sv. Bernardina, stajao lira 25, ni novi misal, koji je zapadao lira 20, jer se sve ovo kupilo novcem, što ga je poklonio jedan dobrotvor. Ovako se primalo više puta raznih skupocjenih poklona ili predmeta za porabu crkve ili samostana, a da ih nijesu nigdje bilježili, te se tako ne zna za dobu, kad su bili nabavljeni, ni za njihovu cijenu.

Otac Josip Žic popisao je u svome našastaru pod br. 5. slovo *g* i ruho vuneno i svileno, a i svu rubeninu, koja se onda nalazila u crkvenoj riznici.[10]

Uz starije vrijedno crkveno posuđe, ruho i rubeninu dobila je crkva sv. Marije na Košljunu u novije doba dobrotom darovatelja i zauzimanjem samostanskog starješinstva dosta novog ruha i rubenine, a i nešto srebrnine, što se sve lijepo pazi i čuva, i na svoje vrijeme iznosi, t. j. na veće blagdane i proštenja, da se tako uveliča slava božja i pobudi pobožnost kod proštenjara.

---

[7] »I effetti preziosi. C In argento con o senza pietre preziose: 8 candillieri. Knjiga našastara u samostanskom arhivu.

[8] 1684. ottobre; per diversi camici con merletti l'ago di Flandria L 600.« Knjiga samostanskih računa u arhivu.

[9] Nalaze se u knjigama samostanskih računa osim ovih još mnoge druge stavke u kojima se govori o raznim nabavkama za crkvu, među njima dolazi i ova: »1758 maggio 9. dto spesi nelle Bandiere del campanile e nel ferro del cornizone L 16.« = za zastave na zvoniku ... L 16.

[10] »effeti preziosi : g : 10 corporali . . . etc. U našastaru o. Žica.

MATO POLONIJO:

NAJSTARIJI SAČUVANI INVENTARI BIVŠE STOLNE CRKVE U RABU

Provikarski-nadžupni ured u Rabu čuva arhiv bivše rapske biskupije, u kojem ima rukopisnih knjiga, zbornika i listina biskupske kurije, stolnog kaptola, bratovština, samostana sv. Justine i privatnika u Rabu. Nabraja ih franjevac o. Vladislav Brusić u brošuri »Otok Rab« str. 190—192. Među rukopisnim knjigama stolnoga kaptola nalazi se ondje u kožu uvezani kartular od 290 listova čvrste bijele hartije, ispisan gotovo čitav talijanskim jezikom, mletačkim narječjem. Na koncu manjka jedan list modrikastoga kartona, kakav dolazi na početku knjige pred tekstom kao nutarnji uvez. Prazni su listovi 82 i zadnji, dok čistih stranica ima više. Paginacija arapskim brojkama u gornjem desnom uglu počinje na trećem listu i svršava na listu 283. Tako nijesu paginirana 2 prva i 2 zadnja lista i još list koji leži među listovima 233 i 234, jer je prvotno bio pečatnim voskom prilijepljen uz fol. 233. Paginacija nije točna. Bila je ispravljena, ali samo dijelomice. Naime poslije lista 254 prvobitno je slijedio list 251 (mjesto 255) i ta se pogrješka provukla do kraja. Naknadno su bile ispravljene brojke 255 do uključivo 262, ali dalje ne, tako da br. 259—262 dolaze dva puta. Istrgnuti su listovi 94 i 95. Naleđica je prvoga lista prazna, a njegova prva stranica (čelo) nosi ovaj natpis: »M.D.LXXVIII Indictione VI.[a] In nomine Sanctissimae, ac Individuae Trinitatis Patris, Filij, et spiritus sancti, ac Gloriosissimae Matris, et semper Virginis Mariae, sub cuius titulo est haec Ecclesia Cathedralis Arbensis, nec non, et beati Martiris Christophori protectoris, et deffensoris huius Civitatis, omniumque sanctorum, et sanctarum Dei Amen.

In hoc volumine describentur omnia computa, administrationes, terminationes, capitula, et actus quilibet pro tempore producenda, facienda, emananda, describenda, et occurentes, concernentes, et concernentia administrationem, beneficium utile, et affictus introitum Ecclesiae Cathedralis praedictae: qui liber inchoatus est sub Episcopatu Reverendissimi in Christo Patris, et Domini Domini Blasii Sidinei Juris utriusque doctoris Tempore autem Regiminis Clarissimi Domini Joannis Francisci Sagredo pro

Illustrissimo ac Excellentissimo Ducali Dominio Venetiarum ut dignissimi comitis, et capitanei Arbi Insulae, et districtus principalium procuratorum et gubernatorum ipsius Ecclesiae: Procurantibus vero Reverendo Domino Presbytero Bartholomeo Conziza Archipresbytero, et Excellente Juris utriusque Doctore Domino Marino Nimireo. Qui liber foeliciter incipiat.

Caesar de Prata notarius publicus et Concellarius Praetorius.«

Na slijedećem (2) listu dolazi odluka 30. studenoga 1578, kojom biskup Blaž Sidineo i knez Ivan Sagredo (1577—1579) uz neke uvjete riješavaju Nikolu de Zaro dužnosti držati u zakupu crkvene prihode kroz treću godinu, jer je kroz prve dvije godine zakupa Zaro pretrpio znatan gubitak. Na listu pak 261 i 262 ispisana je odluka biskupa Teodora Zorzi (1621—1635) i kneza Petra Contarini (1622—1625), kojom se 30. kolovoza 1623. odobravaju crkveni računi za god. 1617/18, što ih je već god. 1618. kao crkveni prokurator bio prikazao primicerij Jeronim Zaro, sada biskupov generalni vikar. To je najmlađi spis u ovoj knjizi. Ipak pri koncu knjige dolazi kao zadnji račun svećenika Jurja Jurašića za upravnu godinu 1620/21 datiran 8. veljače 1621, pa je stvarno knjiga zaključena zapravo tim računom. Prema tomu naša knjiga obuhvaća razmak vremena od 30. XI. 1578. do 8. II. 1621. Kroz to su razdoblje bili u Rabu ovi biskupi: Blaž Sidineo (1569—1584) iz Zadra, franjevac Rabljanin o. Andrija Cernotta (1584—1588) i Mlečanin kamaldulez Paško Padavino (1588—1621), doktor teologije. Ovaj je g. 1603. u Krku kao »Suffraganeo e Luocotenente« zamjenjivao biskupa Ivana grofa a Turre, koji je boravio u Švicarskoj kao Nuntius apostolicus cum potestate Legati a latere. Njihovi se vlastoručni potpisi susreću u ovoj knjizi uz potpise savremenih knezova.

Sadržaj ove knjige: obračuni o godišnjim prihodima i rashodima stolne crkve i nekoliko dekreta o vođenju uprave, polaganju računa, o nagradi prokuratorima, decimarima, sakristanima, orguljašu i učitelju pjevanja, o spremanju i rasprodaji plodina, o čuvanju crkvenog posuđa i ruha i slično. Ima tu i popis crkvenih zemljišta od 1. IV. 1617. i (dva puta) vrlo opširni uvjeti dražbe o davanju u trogodišnji zakup crkvenih prihoda, raščlanjeni u 69 glava (capitoli).

U ovu su se knjigu imali unositi godišnji obračuni u roku od 8 dana po isteku upravne godine, koja je počinjala 3. veljače i svršavala 2. veljače slijedeće godine. Tu su registraciju obavljali kančeliri biskupov i knežev, koji su za taj posao primali iz crkvene blagajne po 2 lire. Oni su također sastavljali inventar uz nagradu od 7 lira svakomu. Jednaka se knjiga morala voditi također u kneževoj pisarni.

Nas u ovoj knjizi zanimaju samo inventari pribora i ruha stolne crkve i što je s njima u vezi. Sastavljali su se prigodom promjene sakristana ili prokuratora, dakle povodom primopredaje. Prema čestim izdancima crkvenih računa za sastav inventara imalo

bi ih biti više, no u ovoj ih knjizi nalazimo devet. Najstariji nosi na čelu nadnevak od 24. travnja 1579, drugi je iz g. 1582, treći od 15. ožujka 1589, četvrti od 15. svibnja 1590, peti od 3. listopada 1597, šesti od 14. siječnja 1602, sedmi nije datiran, osmi je od 1. ožujka 1611, a deveti od 14. veljače 1614. Radi kratkoće označićemo ih rimskim brojkama I, II .... IX. Pred inventarom VII stoji obračun za upravnu godinu 1602/3 odobren 22. veljače 1603, a za njim obračun za g. 1603/4 odobren 9. veljače 1604. Prema tomu ovaj je inventar bio sastavljen ili na početku ili na koncu upravne god. 1603/4. I zbilja među izdacima g. 1603/4 čita se na 1. veljače 1604. »Per tanti contadi alli spettabili signori Cancellieri per l' inventario fatto delle robbe in sacrestia L 14 s —«. Dakle sedmi inventar imao bi nositi nadnevak od 1. veljače 1604. Istim putem možemo utvrditi, da je intentar II bio učinjen 16. rujna 1581, a ne god. 1582, kako mu je druga ruka stavila na čelo.

Prigodom sastava inventara vagali bi se na tezulji (statera) srebreni predmeti jedan po jedan. U tu je svrhu g. 1580. bilo izdano lira 1 soldi 4. Uza sve to težine za iste predmete nijesu u svim inventarima jednake, a I, VIII i IX ih uopće nemaju.

Inventari su se sastavljali vjerojatno također prigodom kanonskih, osobito apostolskih vizitacija. Tako se među rashodima g. 1579. nalazi trošak od 1 l i 4 s za prijepis inventara, koji se uručio apost. vizitatoru Augustinu Valerio, veronskomu biskupu, koji je kasnije bio pozvan u kardinalski zbor. God. 1603. izdane su za troškove apost. vizitatora lire 4, za ukras crkve 1 l i s 8 te za vino za sv. pričesti tom zgodom 1 3 i s 6. Ovaj je to put bio (kako je sam dao napisati u dekretu 6. VI. 1603. o diobi prihoda zemljišta ubožnice sv. Nikole, čiji se prijepis nahodi na drugom nepaginiranom listu na početku naše knjige) »Michael Priolus, Episcopus Vicentinus, Dux, Comes, et Marchio, ac in tota provincia Dalmatiae Apostolicus Visitator Reformator, delegatus generalis, et specialis.« Slijedeći apostolski vizitator bit će također Vicentinac Oktavijan Gatzadori, nadbiskup zadarski (1624—1639), koji je pohodio Rab g. 1625, kad je naša knjiga već bila zaključena.

Niže ćemo ispisati prout stat et iacet inventar II, koji je učinjen, kako smo vidjeli gore, dne 16. rujna 1581. Dajemo mu prednost pred nešto starijim I, jer ima naznačenu težinu pojedinih srebrenih predmeta. Na ostale ćemo se inventare osvrnuti samo u koliko njega popunjavaju ili objašnjavaju, a to ćemo učiniti na odnosnim mjestima u opaskama ispod crte. U uvodu se kaže, gdje se i u čijoj prisutnosti obavlja popis predmeta. I veli, da je to bilo u sakristiji stolne crkve u nazočnosti zamjenika boležljivoga biskupa, kneza, natpopa, prokuratora i bisk. kancelara »multarumque aliarum personarum ecclesiasticarum, et saecularium«. U drugim se inventarima redovito spominju i sakristani (svećenici i viši klerici) kao »depositarij, et custodi di essi beni«. Samo VII nema

nikakva uvoda. Potpis kneževa kancelara ima samo I. Inače svršavaju redovito s riječju »Finis«. II nema toga.

1582

Hoc est inventarium omnium argentorum aliorumque bonorum mobilium Ecclesie Cathedralis huius Civitatis Arbe, confectum de mandato Clarissimi Domini Comitis, et Capitanei antedicti ad praesentiam suam et Reverendi Domini Bartholomaei Concizza Archipresbyteris et Vicarij procuratorisque dicte Ecclesie Cathedralis et spectabilis Domini Nicolai Zaro quondam Domini Hieronymi similiter procuratoris dicte Ecclesie et mei Christophori Nimirei filij spectabilis Domini Iosephi Vice Cancellarij curie episcopalis

Una testa di S. Christophoro[1] d' Arzento pesa onze quaranta tre e mezo, cioe 43½

---

[1] U drugim inventarima, koji navode težinu pojedinih srebrenih predmeta, glava sv. Kristofora teži 45 unča. Polovina unče ovdje i u III označuje se ravnom crtom među dvjema točkama; u IV ravnom crtom između dva ležeća znaka vrlo slična brojki 2 i s po jednom točkicom ispred i iza gornjeg znaka $\frac{.2.}{2}$; u V ravnom crtom između dva 1, t. j. $\frac{1}{1}$; u VI na sadašnji način $\frac{1}{2}$; u VII ravnom linijom među dva ležeća znaka slična brojki 2, ali bez točkica $\frac{2}{2}$. Arapke brojke imaju redovito točku sprijeda i straga.

IX ima dodatak »con la sua corona«.

U računima čitamo, da se zlataru Mateju de Marinellis 1. 2. 1589. dala 1 lira »per saldar il capo di arzento di S. Christoforo«. Možda amo spada i izdatak od 1 lire i 4 solda učinjen 1. 9. 1599. »per far conciar la Corona d'Arzento et la casselletta.«

Najnoviji inventar nadžupske crkve u Rabu iz g. 1926 u odsjeku »Moći svetaca« ima ovo: »1. Moći u prilici palme s relikvijarom od drva i s okrajcima srebrnima (4 komada); 2. Moći sv. Viktorije M. u staklenoj posudi; 3. Moći sv. Saturnina M. u staklenoj posudi; 4. glava sv. Abundija u drvenoj posudi; 5. Sv. trn s pločicom iz srebra sprijeda; 6. zub sv. Apolonije u staklenoj posudi sa staklom od žute mjedi posrebrnjenim; 7. glava sv. Kristofora. Škrinjica je ukrašena pločicama od srebra pozlaćenim, a na glavi je kruna kraljice Jelisave, žene ugarskoga kralja Ljudevita II, a na kruni visi križić, što ga darovao kralj Ladislav Napuljski (?); 8. Škrinjica zapečaćena s kostima sv. Silvina; 9. Škrinjica od drva s okrajcima od srebra; 10. glava sv. Hermolaja; 11. sv. Ananije i 12. sv. Azarije; 13. Škrinjica od hartije zapečaćena s kostima raznih svetaca i 14. druga s različitim starinskim krišićima od bakra i mjedi; 15. Smotak od platna zapečaćen s moćima raznih svetaca; 16. Moći sv. Križa okovane niklom; 17. 4 emajlovane pločice, od kojih je jedna fabrikat »Limoger« iz XIV vijeka, dok ostale 3 potječu iz XII vijeka, a pripadale su vjerojatno nekom moćniku; bizantska radnja.« O relikvijariju sv. Kristofora pisao je Dr. Dragutin Kniewald u »Bogoslovnoj Smotri« XVIII (1930) str. 260—264, W. Schleyer: »Arbe«..., Wiesbaden, 1914, i drugi.

Srebrnina se pod dva ključa čuvala u posebnoj škrinji u sakristiji. Uza nju je bila prikovana druga škrinjica od orahovine sa 4 ključanice za pohranu novca. God. 1621. bila je u Mlecima za 42 lire kupljena takva

Una testa d' Arzento di S. Abondo[2] pesa onze trenta tre e mezo, cioe 33½
Una testa de Arzento de S. Armoro[3] pesa onze trenta sie cioe 36
Una imagine della nostra Donna[4] d' Arzento con il zoco di legno sotto pesa onze cinquanta quatro e mezo 54½
Una imagine d' un Vescovo[5] d' Arzento pesa onze quindesi e mezo 15½
Una man d' Arzento de Santa Tecla[6] pesa onze vinti nove e mezo 29½
Una casseta con un Christo di sopra d' Arzento pesa onze undese e mezo 11½
Una croseta[7] d' Arzento pesa onze dodese 12
Un Turibolo[8] fornito d' Arzento pesa onze trenta cinque quarto uno 35¼
Doi croce grande[9] d' arzento

»cassa over scrigno con quatro seradure e chiavi«. Jedna velika starinska škrinja leži i danas iza glavnog ormara u sakristiji i služi za pohranu crkvenih predmeta.

[2] U drugim inventarima Abbondo, Abondio, Abundio, a teži 36 unča.

[3] U drugim inventarima također Almoro, Ermolao i Hermolao, s težinom od 30 unča.

[4] U I se veli: »Una figura di nostra Donna con il figlio in brazzo d'argento con il piede di legno«. U VI i VII teži 54 unče.

[5] Bit će ovo ono, što se u I navodi riječima: »Una imagine de S.to Hermolao d'argento con la sua mitria, et pastoral.« U III—VII teži 16 unča.

Rimski Martirologij ima na 27. srpnja spomen sv. Hermolaja svećenika mučenog u Nikodemiji pod carem Maksimijanom, dok biskupa tog imena ne pozna. Stoga s pravom II—IX imaju »imagine d'un Vescovo«, a ne kako I »imagine de Santo Hermolao«. Bit će, da je ta srebrna planketa predstavljala nekoga biskupa iz rapske vlastelinske obitelji de Hermolais, kojih je od g. 1260. do god. 1442. bilo šest.

[6] I ima: »Uno braccio di S.ta Tecla con il ditto grosso rotto«. U drugim inventarima teži 29 unča.

[7] I ima: »Una crosetta d'argento indorata con il suo piede«, u III—VII mu je težina povišena na 14 unča, a VIII i IX više nemaju ovoga križića.

[8] I ima: »Uno Turribulo d'argento grande fornito«, III: »Un Torribolo d'arzento il più grande. Once 37.« I u IV—VII ta kadionica teži 37 unča.

Samo malo niže imamo 1 manju srebrnu kadionicu od 22½ unče, kojoj III—VII označuje težinu s 22 unče.

[9] Kasnije dolaze: »Doi croce d'Arzento una con il pomolo d'Arzento e l'altra de rame«, onda »Una croce smaltada«, pa »Una di legno«. Pozniji inventari vele za ovaj drveni križ »da morti«. Dakle se upotrebljavao kod sprovoda.

U I dolaze: »Due croci grande d'argento indorate con le sue cane, et pomoli de rame«, onda odmah »Una croce grande d'argento indorata con tutte (!) le imagini pur d'argento« — »Una croce d'argento antica smaltata« — »Una croce d'argento vecchia, et racconciata con li botoni«.

Po VI i VII prvi veći križevi težili su po 11 unča, a manji 9 unča. U IX za ove manje križeve veli se: »Doi croce d'argento con il pomolo d'argento, et l'altra croce di argento con il pomolo di rame fu disfata per acomodar le doi sopradette« t. j. popravak većih križeva. Popravci križeva bili su prema računima česti i skupi.

Un altro Turibolo d' Arzento pesa onze vinti doi e mezo	22½
Un colombo[10] d' Arzento pesa onze otto	8
Una casseletta[11] de rame smaltada	
Un tabernacolo[12] d' Arzento onze tredese quarti 3	13¾

---

[10] I ima ovako: »Una colomba con le sue ali d'argento indorata.«

[11] Gore smo imali: »Una casseta con un Christo di sopra d'Arzento pesa onze undese«, a niže dolaze: »Doi cassete del S. Sacramento fatte di rame«. Mislimo, da su sve četiri škrinjice služile istoj svrsi. U I označene su ovako: »Una casselletta con uno christo d'argento da portar il sanctissimo sacramento« — »Una cassetta di Avolio (mjesto avorio = slonova kost, bijelokost) da portar il Sanctissimo Sacramento« — »Una cassetta di rame piccola indorata per ditto effetto« — »Un altra simile.« — U VII čitamo: »Una cassetta d'Argento + »Dui cassette de rame da portar il Santissimo Sacramento« + »Una Casselletta adornata de fora con figure de Santi d'argento«. — VIII ima ovako: »Una Cassetta con un Christo di sopra d'Argento«*— »Una Casselletta d'Arzento indorata« — »Doi Cassette del Santissimo Sacramento con il pe d'Arzento et di Cristallo«, a IX opet ovako: »Una caseleta d'arzento indorada« — »Una caseleta di rame smaltada« — »Una casela di rame indorata, et l'altra dissero esser stata disfata per non esser stata bona da niente.«

God. 1581. nabavljeni su »trè cordoni di seda per le casselette del S.º Sacramento«, g. 1589. »braccia tre di grogan rosso per la cassella del Santissimo Sacramento« i g. 1596. opet »cordoni de seda per le casele del santissimo«.

Jedna vrlo ukusna lesena škrinjica s bjelokosnim intarsijama čuva se u Rabu još dandanas. Poklopac ima oblik nisko odrezane piramide. Na prednjoj plohi ima metalnu ručicu za izvlačenje.

[12] Dolje opet: »Un tabernacolo di Christalo con il pe d'Argento«. I ima ovako: »Uno tabernaculo di cristallo con il suo piede d'argento, et crosetta in cima con alcume r e l i q u i e di S. Christophoro.« — »Uno altro tabernaculo d'argento con la sua crosetta indorato«, a IX ovako: »Un tabernaculo d'argento indorato con una crose sopra«. — »Un altro tabernaculo d'argento con il vaso dentro di o g l i o S (a n t) o ed una Croce sopra.« — »Doi tabernacoli con il pe di argento uno, et l'altro con il pe di crestalo.«

G. 1589. izdano je za pozlatu tabernakula 4 lire i 2 solda; g. 1609. za popravak srebrnog tabernakula i nekog križa 5 l i 10 s i g. 1611. za popravak srebrnog tabernakula 3 l .10 s. Iste je godine nabavljen u Mlecima troškom od 102 lire i 11 soldi jedan »Tabernaculo d'Argento indorato«. Koncem g. 1621. bili su uz 2 kadionice, ladicu i križeve popravljeni i pozlaćeni također »doi tabernacolli d'Arzento«.

Mislimo, da se tu radi o kristalnoj pokaznici (monstranci, ostenzoriju, tabernaculum gestatorium), koja je zajedno služila kao moćište. U inventaru zborne crkve u Cresu (Cherso) od 16. svibnja 1637. imamo: »Ostensorij, in forma di Reliquiarij, con li suoi Cristalii no. 2«. God. 1668. ima ondje još samo jedan »in forma di Reliquiario«. U novljanskoj su crkvi g. 1515. bile dvije monstrance s relikvijama (Starine XXXIII, 14), pored još danas postojeće monstrance za nošenje Svetotajstva na Tijelovo (»Croatia Sacra«, 1936, str. 103/106 sa slikom).

Dalje tu imamo tabernakul, u kojem se nosilo ulje za bolesničko pomazanje. U švicarskom gradu Luzern nosi se od pamtivijeka Svetotajstvo bolesnicima u ostenzoriju i papa Ksist IV odobrio je g. 1479. tu praksu (Wetzer-Welte: »Kirchen-Lexikon«... sv. VII, str. 252). Slovenski mjesečnik »Kraljevstvo Božje« 1938, br. 1, str. 11, veli, da nalik ostenzorijі, koje ono zove sakramentarіјi, dolaze sada sve više u porabu. Ujedno donosi fotografiju takva sakramentarija, u kojem gornji dio kupe

Una navicella con la sua chiuchiara, pesa onze undese e mezo 11½
Un calice d' Arzento[13] pesa onze vinti tre 23

služi za nošenje sv. popudbine, a dolinji bolesničkog ulja. Nacrt je učinio prof. Plečnik.

Iza kako je Sv. Zbor Obreda 28. studenoga 1594. zabranio katedralama čuvati Svetotajstvo na glavnom oltaru, svetohranište se prenijelo u kapelu Božjega Tijela, gdje se nalazi i dandanas. Godine 1598. naime nabavio se u Mlecima za 100 dukata = 624 lire tabernakul i postavio na oltar netom spomenute kapele. Za nj se kod kuće troškom od L 383 s 14 napravio šator (paviljon), a potom se preuredila sama kapela. God. 1609. učinila se u njoj drvena tavanica i uresila slikama, koje su g. 1619. bile »levati, et accomodati li quadri del soffitado del corpus Domini«. Istodobno se dala učiniti nova oltarna slika (pala). Stolar (marangon), koji je učinio tavanicu i palu, bio je stranac, jer mu je bilo plaćeno devet nadnica po 9 lira za vrijeme, što je bio na putu. Radio je pak na tavanici 29 dana i zaradio lira 261. Za pravljenje ljepila crkva mu je dala potrebnu »cola Caravella, formaggio, Biacha, Trementina« (Recept za pravljenje ljepila!). Povrh je isti stolar za palu dobio 38 dukata.

[13] Ovdje se spominje 9 kaleža. I razlikuje 6 pozlaćenih kaleža srebrnih sa srebrnim pliticama, 6 sa srebrnom čašom i bakrenim podnožjem i jedan isto takav kalež sv. Jelene u rukama vikarovim. III ih ima 14, od kojih se jedan nalazi kod Pavla Antuna Baduara, drugi (sv. Jelene) kod vikara Stjepana Cortese, a treći kod Šimuna Bilačića, kapelana kneževa. IV ih ima 14 i na rubu piše: »manca un. Calice«. V ima 14, VI pak 12 uz ove dvije opaske: »Uno calice novo con la patena tutto d'argento fù permutatto per altri doi calici vecchii d'argento basso, quali pesavano onze 39. in circa, et furno stimatti per il q. m. Matio orese lire .166., qual calice, et patena novo pesa onze 16½«. Za zadnji kalež primjećuje: »Uno calice con pedata, et patena di rame, et la Cupa d'argento, che fù lasciatto dal Rever(en)do primo Cerio Picico alla Capella de Santa Lena con conditione, che sia conservatto tra gli altri argenti della Chiesa Chathedrale, ma che il Rettor di essa Capella possi celebrar ad ogni suo beneplacito in essa Capella, al qual testamento fù fatto del 1519. notaro d'Arbe il Reverendo prete Cristoforo Tolle, pesa con la patena onze 14.« VII ih ima 11 uz gornje opaske i »Un calice con dui pedate una de rame l'altra d'argento«. VIII i IX imaju samo 8 pozlaćenih kaleža i plitica od srebra.

Naravno da su kaleži s pliticama iziskivali popravaka. Tako su se zlataru Mateju de Marinellis g. 1592. dala 2 cekina kao materijal za pozlatu jednoga kaleža i plitice; g. 1596. 3 cekina za pozlatu 3 kaleža, a g. 1599. utrošene su 32 l za pozlatu čaša na 3 kaležima, g. 1606. lira 310 soldi 7 za izradbu 6 zlatnih kaleža, g. 1610. lira 310 za pozlatu uopće. Prodalo se pak ove godine 5 bakrenih podnožja u skupnoj težini od 5 librica samo za 6 lira.

Velik broj kaleža tumači se time, što je u Rabu na pr. 1608. bilo kod stolne crkve 12 kanonika (među njima 3 »prelati«: arhidjakon, arhiprezbiter i primicerij), 6 mansionara (kapelana), 6 djakona i više nižih klerika (zaghi). Ako njima pridamo župnike u Novalji i Loparu, onda smo nabrojili sav aktivni kler rapske dijeceze, jer je ostale vanjske dušobrižne postaje onda excurrendo providalo gradsko svećenstvo. Zato se ne može na Lun odnositi, što se u Starinama XXXIII, str. 551 pod imenom »Ponteilime« pripisuje tobožnjoj župi Lun. I Lun se naime providao iz Raba. Svoga kapelana u mjestu dobio je Lun istom u polovici 18. vijeka, a na župu podignut tekar god. 1870. (Vidi »Status personalis et localis dioecesis Veglensis pro a. 1935«.) Izvan pastve bili su g. 1603. u Novalji tri svećenika (Starine XXXIII, 559).

Un calice con la coppa d' Arzento pesa onze diese dal Reverendo Bochina	10
Un calice d' Arzento pesa onze sedeci	16
Un calice con la coppa d' Arzento pesa onze otto	8
Un calice tutto d' Arzento pesa onze diese	10
Un calice tutto d' Arzento pesa onze sei e mezo	6½
Un calice d' Arzento pesa onze sei	6
Una coppa d' un calice d' Arzento onze doi	2
Tre patene grande d' Arzento pesano onze 23 vinti tre	23

Sei patene de rame
Doi calici, le coppe d' Argento, con le sue patene restano fuori
Doi croce d' Arzento una con il pomolo d' Arzento e l' altra di rame
Una croce smaltada
Una croce di legno
Doi cassete del S. Sacramento fatte di rame
Un tabernacolo di Christalo con il pe d' Argento
Una Mitria[14] lavorada, con alquante piere false, et pendacoli lavoradi con otto campanelle d' Arzento

---

God. 1757. bio je kod katedrale broj kanonika, mansionara i đakona isti i 6 akolita. Na vanjskim pak postajama bilo je 5 svećenika glagoljaša i 1 subđakon. —

Nije bez važnosti veličina kaleža, koju možemo prosuditi po njihovoj težini. Najveći je bez plitice težio 23 unče, a najmanji 6. Razlika je prevelika, a da bi oba imala jednu te istu svrhu. Zato mislimo, da su onaj najveći od 23 unče i drugi od 16 unča služili ad praebendam potionem communicantibus. Za tu se svrhu doduše već god. 1593. rabio »il gotto grande« = velika čaša prema vrhu sve šira i g. 1621. bili su za 16 soldi nabavljeni »doi ghotti grandi per la Comunione«, ali su se zato ona 2 najveća kaleža (23 + 16 = 39 unča) kao suvišna g. 1599. dala u zamjenu za 1 novi kalež od 16½ unča, kako rečeno gore (uz nadoplatak od 5 lira i 9 s). Obzirom na njihovu svrhu valjda su i bili napravljeni iz lošije kovine = »argento basso«, te njihovih 39 unča nije vrijedilo koliko 16½ unča novoga kaleža. Da se pričesnicima davalo vino za rastešćanje (purifikaciju), jasno je iz crkvenih računa kroz čitavo razdoblje, koje obuhvaća naša knjiga, jer u njoj ni jedne godine ne manjka u rashodu barem jedna stavka »za vino za sv. pričesti«. Druge opet stavke govore o vinu za sv. mise ili za ampulice. Po količini utrošenoga vina u pojedinim zgodama možemo prosuditi, kada su Rabljani i da li su u većem ili manjem broju pristupali sv. pričesti. Bivalo to redovito u Velikom tjednu (osobito na veliki četvrtak) i o Božiću, a ponešto o Duhovima i prigodom jubileja, birme i sl. Tako je u rapskom provikarijatu u glavnom i dandanas.

Uvjeti dražbe crkvenih prihoda u glavi 18. obvezuju dostaoca »dar ogni matina vino bianco buono, et chiaro, et non muffa ne aceto tanto che sufficientemente basti per tutte le messe, et tutte le comunioni infra l' anno, dovendo dar il vino, et non il danaro«. Dakako da je isti bio dužan (gl. 64) davati sakristanima također pšenicu potrebitu za hostije i partikule kroz čitavu godinu.

[14] U I ova mitra nosi 9 srebrnih zvončića. Valjda se misli na ove zvončiće, kad se u obračunu god. 1580/81. navodi trošak za popravak srebra na bisk. mitri. U III se o njima kaže: »pendacoli, overo Campanelle d' arzento n^ro 8. le qual si devono cavar d' ordine di sop(radet)ti Monsr Vescovo. et Clarissimo Conte per far una pattena per un Calice«. Zato u

Una mitria de damascho biancho
Doi pax tecum di legno
Uno pluviale[15] di raso chremesin
Uno pluviale di Damascho biancho con suo capuzzo
Uno pluviale di veludo Chremesin con capuzzo verde vecchio
Uno pluviale di veludo Chremesin, figurado, Vecchio con il suo capuzzo
Doi pluviali di buchasin con suo capuzzo
Uno pluviale di samizo paonazo vecchio
Uno pluviale lavorado turchescho Turchin frusto
Uno pluviale di Veludo Chermesin con il S. Christophoro sopra il capuzzo et uno manipulo di quel medesimo (t. j. panno)
Uno pluviale di veludo Chermesin
Uno pluviale di raso verde con frisi d'oro, et suo capuzzo
Uno pluviale di pano d' oro con il suo capuzo d' oro sopra il qual sono perle
Uno pluviale di samizo di seda biancho con il suo capuzzo
Uno pluviale di zambelotto negro il suo capuzzo d' oro
Uno pluviale di Damascho biancho con il capuzzo di S. Gierolamo
Uno pluviale di raso Chermesin con il capuzzo della madonna
Una pianetta[16] di restagno d' oro con le sue strette, stola et manipulo

---

kasnijim inventarima dolazi samo: »Una Mitria lavorata d' oro con certe pietre false«, bez spomena zvončića.

I ima i treću mitru »de boccasino bianco«, a III—IX navode 1 mitru »di raso bianco«. G. 1601. bila je za 30 lira kupljena »mitria da raso biancho con le sue cordelle d' oro« (VI).

[15] I ima 17 plašteva, II 16, III i IV 13, V 16 s primjedbom, da je »pevial d' ormesin in rosso col suo capuzzo« nov, a plašt »di Damasco bianco col capuzzo di S. Girolamo con asoli d' arzento et maiette quattro d' arzento« da je bio rastavljen i upotrebljen za popravak drugih paramenata. VI nabraja 15 plašteva, među kojima 1 bijeli i 1 crveni novi. Pored toga se navode: »Doi fiochi di seda biancha lavoradi d' oro da metter à Piviali« i pred tima među plaštevima: »Uno panion de Damasco Cremese del Tabernaculo del santissimo sacramento con il suo pano con croce di pano d' oro«. VII ih ima 15 s opaskom, da su *2* »strazadi« i *2* »frusti« t. j. poderani, odnosno trošni. VIII ih broji 17, među kojima *2* stara i *2* trošna, i k tome: »Un Cappuzo con il suo groppo, et sopra di questo S. Gerolamo«. Ovo je jamačno ostatak onoga plašta, što je polag V bio raščinjen. IX navodi *20* plašteva, među kojima *2* stara bez kapuce. Kapuce su imale podstavu od debelog papira (carton). Bile su veće i manje, pa se katkad ove zovu »cappuzzini«, a one »cappuzzoni«.

[16] Polag III—VI bijela je planeta služila »per coverzer la pianetta d' oro«, a ona s nečijim grbom (arma) i s cvijećem bila je onda već »vecchissima«.

Strette (strictae), koje se kasnije zovu tunicelle, označuju dalmatiku i tunicelu. U VII se navode »Dui strette de ormesin rosso per la messa pontifical«.

Po V jedna »pianetta de veludo Cremesin« bila je razvrgnuta i porabljena za nove manipule, od jedne »pianetta de samiso bianco à seda a figure« napravio se 1 pluvijal s kapucom, a jedna »pianetta de raso zalo fu fatta nigra p(er) i morti«.

*

Una pianetta di veludo chermesino, con le sue strette, et figure d' oro, et perle
Una pianetta verde dorada scuro, con croce d' oro et strette
Una pianetta de veludo chermesin et strette
Una pianetta de veludo chermesin figurando
Unaltra di veludo chermesin con la croce frusta
Unaltra di veludo chermesin figurado
Unaltra di damascho chermesin con la croce d' oro et strette
Unaltra di samizo biancho di seda con le strette et croce
Unaltra di samizo paonazzo con le sue strette et croce
Una pianetta de tella negra vechia per li morti con la croce
Una pianetta de damascho d' oro con l' arma et fiori
Unaltra di damascho biancho con le strette stola et manipulo
Unaltra di Taffeta rosso con la croce et figure
Unaltra di veludo chermesin
Unaltra di zambelloto negra con le sue strette et figure d' oro
Una pianetta de samizo biancho di seda con Croce et figure
Unaltra beretina con croce Turchina per quaresima
Unaltra di tella biancha
Unaltra di Damascho Chermesino adornata d' oro
Unaltra di raso chermesino con la croce d' ormesin racamada
Unaltra di raso chermesin con croce di Damascho biancho
Uno manipullo di panno d' oro
Un altro di veludo chermesin
Un altro di veludo chermesin vecchio
Amiti tre doi forniti, et uno disfornito
Amito uno de panno d' oro frusto
Amito[17] uno de veludo chermesin con uno Agnus Dei et quatro letere, di perle Fatto
Una ombrella[18] di Cendado chermesin

Na mjesto istrošenih i raščinjenih dolazile bi nove planete, tako da IX ima samo tri manje nego II t. j. 20.

Sve se crkveno ruho i posude moralo nabavljati u Mlecima. Ipak su se redovito samo tvarine kupovale u Mlecima, pa bi se kod kuće pravili plaštevi, misnice, tunicele, stole, vela calicis, burse za tjelesnike i dr. kod domaćih krojača ili kod duvna. U ono se doba spominju kao crkveni krojači: Pavao Makarunić, Krsto Soldatić, Toma Robić, Antun Kalokiri, Franjo i Nikola Burighella i dr. Ruho su krpale te pravile i prale rubeninu (g. 1599. nalazimo u računima izdatak za pranje 1 pluvijala od samisa) benediktinke kod sv. Andrije apost. i franjevke trećoredice kod sv. Antuna op., dok su se benediktinke kod sv. Justine kao siromašne pučanke valjda držale za nedorasle tomu poslu.

[17] U VIII veli se jasnije: »Un amito di veludo Cremese con le sue perle dalle quali vi è fatto sopra un agnus Dei«. U V se kaže: »...col' Agnus Dei et 4 letere fatte di perle«. Čini se, da bi mjesto »lettere« imalo stajati »liste« = striscie = pruge.

[18] I ima: »Una ombrella di cendado cremesino lavorada à fiori d' oro«, koju VI i VII zovu »Vecchia«. Niže dolazi još »I ombrella di damasco verde«. U III imamo i treću »ombrella di raso rosso novamente comprata«, za koju IV i V kažu: »...ombrella di raso chremesin che puo portar un homo col

Un pezzo di raso turchin con panno d' oro[19]
Un panno di cendado chermesin con le sue figure[20]
Un altro di chermesin turchino
Un altro di Damascho turchino con le croce di perle[21]
Un altro di Veludo chermesin
Un altro di tella con la resurezione[22]
Un altro con la croce zala di chermesin
Un altro panno di cendado per li morti[23]
Un altro di Damascho biancho
Una pianetta di Damascho Violazo con le sue strette
Quatro camise di tella nove
Quatro telle d' amiti nove
Doi fazuoli con li quali si copre Il Santo Sacramento
Una gonella di Veludo con la Nostra Donna con le perle[24]
Un altra di samizo
Un altra di panno paonazzo
Vesticiuole della madonna de piu colori numero trenta nove 39
Stole doi di ormesin Turchino
Stolla una di Veludo chermesin frusta[25]
Tovaglie[26] suli altari, compreso li fazuoli sule collone n.ro vinti otto 28

---

suo baston dorato«, a VI i VII: »... per accompagnar il santissimo sacramento con il suo baston indorato«. VIII i IX vele, da je ova treća malena, a one dvije prve zovu »baldachini«. Ipak se samo za drugu veli »con li bastoni indoradi«. U računu g. 1606. nalazimo trošak za nabavu svile za popravak jednoga »baldachino«.

[19] IV ima: »Un palio di raso Turchin recamà d' oro«. V kaže: »... recamà con perle«.

[20] I ima: »... con sue figure dorate per altare«, III i IV vele »vecchio à figure«, a V dodaje: »per il sepulcro«; poviše ima: »Un panno turchin recamà d' oro per il sepulcro de raso«, za koji IX kaže, da je malen.

[21] U I se kaže, da nekoliko perla manjka, a IV ima napomenu pisanu drugom rukom: »vi e una sola banda di croce«. Dakle su s jedne strane perle bile već posve otpale.

[22] IV ima »di tella bianca«, V—VII »bianco«, VIII i IX »un paliotto bianco«.

[23] IV i V imaju: »Un panno di Cendato rosso da morti«.

[24] I ima: »... con le perle al Cavezzo«, IV—IX ne spominje više »perle«, a VII veli za nju da je »frusta«.

Za slijedeću suknju III veli: »di Samizo rosso vecchissima«.

Mjesto ove »gonne« (veste) i slijedećih 39 »vesticiuole« imaju VIII i IX samo: »Una veste della Madonna« i »4 panni della Madonna qual si porta attorno la Città.

Po VI i VII ta je Madona stajala na žrtveniku Božjega Tijela. Danas je u nadžupnoj (bivšoj stolnoj) crkvi više nema. U područnoj pak crkvi sv. Justine na pobočnom oltaru in cornu Evangelii ima sjedeći kip Bogorodičin s Djetićem. Obojica sa srebrnim krunama na glavi, u svilenim odjećama, pod zajedničkim plaštem.

[25] Ove stole u VIII više nema, nego se navodi nova: »Una stolla di panno d' oro«.

[26] I ima odijeljeno: »Tovaglie d' altare in tutto tra vecchie strazzate, et puoco bone et comprese le particolari n° trentatre, compresso anco li

Doi pezzi di spaliere[27] à broche brazza vinti sette 27
Pezzi tre di spaliere vechie à fiori
Uno pezzo di spaliera à brocha per sedia del Clarissimo Conte
Una spaliera di panno alto rosso per le donne[28]
Tapedi uno chagarino,[29] quatro damaschini et sette frusti sono in tutto n.ro dodeci — cioe 12
Candeliero uno di bronzo grande[30]
Candelieri di laton quatro
Candeliero in triangolo uno[31]
Anzoli doi indoradi di legno
Uno sechielo di laton per asperges
Doi sechi di rame per portar l'aqua
Uno sechielo[32] di rame per lavar le mani
Un adornamento per la sedia del Reverendissimo Vescovo di raso chermesin

---

fazuoli delle collonne« i »Mantili otto d'altare de quali tre sono lavorati di seda, uno di bombaso, et li altri schieti«.

[27] I ima točnije: »Doi pezzi di spaliere à brocche uno di brazza dieci, l'altro di brazza decissette quarti tre.«

[28] Za ovu III kaže: »per la Clarissima Contessa«, a IV i V imajù ovako: »Una spalliera di panno rosso con quatro arme per la sedia del frontal delle gentil Donne.«

[29] Za ovaj sag »di chagarino« IV—IX vele: »per la banca del Reverendissimo Monsignor Vescovo.«

Pod mletačkom vladavinom biskupi nijesu smjeli rabiti nebnice (baldakin), prijestolja sa stepenicama ni umbelle na procesijama.

[30] I veli, da je taj svijećnjak služio »per il cereo Pascale« = uskrsnu svijeću, a slijedeći »4 candelieri di laton« da su stajali na velikom žrtveniku. Svijećnjaci na pobočnim oltarima bili su valjda leseni, pa nijesu zavrijedili da uđu u našastar. Iz računa pak znamo, da su god. 1604. troškom od 21 lire bila kupljena tri para željeznih svijećnjaka, g. 1619. za 7 l i 12 s jedan par svijećnjaka od žute mjedi, a 1621. opet »sei candellieri con sei canole de laton«.

I danas u Rabu kao stalak uskrsnoj svijeći služi takav veliki svijećnjak od žute mjedi s drvenom jezgrom. Inače su u našim crkvama običniji polirani mramorni stupovi.

O uskrsnoj svijeći (paskvenici) veli 30. glava uvjeta dražbe crkvenih prihoda, da dostalac mora »dar ogni anno... il giorno del sabato santo uno cereo de lire trenta alla sutile, et grani cinque d'incenso grandi, et candele nove da tre al soldo, il quale cereo debba ardere tutte le feste principali per tutto l'anno, et in capo dell' anno quello avanzerà sia della chiesia«. U Mlecima bi se kupila svijeća od 30 malih librica, a onda bi je domaći »pittore« iskitio križem i nekakvim šarama. Na koncu bi se svijeća raščinila u svijeće i svjećice, koje bi se palile u redovitom bogoslužju u crkvi.

U računima g. 1593. i 1594. dolazi trošak za nekakve duplire zvane »stalnice«, što na o. Krku i danas znači ceroferarije s visokim dršcima (kopljima).

[31] V ima: »Candelieri doi grandi in triangolo de ferro da morti«.

[32] I ima dodatak: »con il suo gallo«. Odatle slijedi, da u ono vrijeme još nije bilo u prvoj sakristiji one lijepe mramorne umivaone (piscima) u udubini zapadnoga zida desno od ulaza. Mogla se pak nalaziti u kojoj drugoj crkvi.

Una ombrella di Damascho verde
Doi tonicelle de ormesin rosso
Un fazuol grande de brazza 10 per il crucifixo grande[33]
Una saliera con la cazza di laton per il batesmo
Libri[34] de piu sorte in un scancello in sachrestia, li quali sono statti venduti per esser prohibiti, con licenza del Reverendissimo Vescovo et Clarissimo Conte
Una Biblia[35] in quatro nelle mani del Reverendo Primincerio Baduar
Uno missale[36] novo

---

[33] IV i V imaju ovako: »Un fazol grande longo braza n^ro^ **10** da coprir li panni sulle stanghe«. Kasnije se više ne spominje.

[34] **I** ima samo: »Libri de piu sorte una cassa in sachrestia«. Među prihode crkvenih računa g. 1582. unesena je 16. ožujka stavka od 24 lire »per tanti libri di essa chiesa venduti per esser prohibiti giusta il sacro concilio Tridentino di ordine del R(everendissi)mo Monsignor Vescovo, et del Cl(arissi)mo Conte, et Capitaneo«. Nigdje se ne kaže, koje su to knjige bile. Svakako nijesu bile zabranjene apsolutno kao heretičke, kad se nijesu uništile, nego samo dalje rasprodale, jamačno privatnim osobama za privatnu porabu uz bagatelne cijene. Nema podloge mišljenju, iako nije nikako isključeno, da su to bile glagoljske ili hrvatske bogoslužne knjige. Zato mislimo, da su to bili, barem najvećim dijelom, stari lat. misali, breviri i korali, koji su prema odredbi tridentskog sabora bili stavljeni van javne porabe i zabranjeni, izakako je Pijo V štampao g. 1566. Cathechismum Romanum ad parochos, g. 1568. ispravljeni brevir i 1570. poboljšani Misal. Na to je rapski kler upozorio valida apost. vizitator Valier (Valerius), po čijem se nalogu možda i sastavio inventar I. Jedinstveni Martirologij obvezatan za kor izdao je Grgur XIII malo kasnije (1584), a Pontificale Klement VIII g. 1596.

[35] III i IV kažu, da je ta biblija stara i da se nalazi u rukama sveć. Fabijana. Bio je to Krsto Fabijanić.

[36] III i IV imaju 3 Misala, V—VIII 4, a IX ih ima 8, i to 4 stara i 4 nova. Pod starima bit će da se razumijeva izdanje Pija V, a pod novima izdanje Klementa VIII.

Iz račúna vidimo, da su se liturgičke knjige često popravljale i da ih je bilo više nego navode našastari. Tako je svećenik Nikola Vidović g. 1580. crkvi prodao za Misal željeza, koja je namjestio i Misal popravio sveć. Krsto Pizzico. Ovaj je iste godine popravio još 2 para nekih »velikih« knjiga, za koju se svrhu u Mlecima kupilo 15 araka pergamene. Slijedeće je godine popravio crkvene knjige sveć. Franjo Filoso, a meštar Nikola Burighella malomu Gradualu stavio dašćice i okove, omotavši ga crvenom kožom. Znak, da je postojao također veliki Gradual. G. 1581. potrošene su 44 l za boje, pergamenu i nagradu Filosu »per s t a m p a r i Psalterij«. G. 1582. popravio je nešto malo crkvene knjige Pizzico, a g. 1583. primio je Filoso 51 l za popravak knjiga u koru. Iste se godine nabavio 1 katekizam i 1 sveščić za upisivanje krštenika. Potom 1 veliki Misal. G. 1587. kupio je u Mlecima sveć. Ivan Slafković za 22 l dva nova Brevira, dok se za popravak Antifonara dalo Pizzicu l 5 s 8. G. 1588. kupio se 1 Misal i 1 katekizam, 1589. popravio se Psaltir u koru, g. 1591. nabavio se 1 Brevir, 1594. papir za upisivanje vjenčanih. Slijedeće se godine uvezao 1 Brevir. G. 1597. kupio se 1 novi Misal sa svilenim vrpcama i znakovima, 1598. 1 Baptismal za l 68 s 11 i 2 Brevira za kor. Ujedno su se popravile dvije velike knjige u koru i uvezali novi Breviri i Misali. U tu se svrhu nabavilo: colori, tavole, cordelle, cordon, corame grosso, bringhe, brocche, spago, carton, colla caravella, lame de latton. G. 1599. kupio se 1 novi Misal i od arhidakona Kolića 1 Brevir, a god. 1601. 1 Martirologij i po-

Doi Breviarij
Doi chatechismi
Tre fazuoli zali di seda[37]

---

pravio se 1 Brevir. God. 1602. nabavila je crkva 1 veliki Brevir za 11 lira i kupila od sveć. Nikole Kvirinića 1 veliki Misal za 12 l. Slijedeće se godine popravio 1 Antifonarij. G. 1606. nabavljeni su 1 Brevir, 2 Misala i za 90 l jedan Pontifikal, 1607. 1 Martirologij, 1609. 1 novi Brevir, 1611. 1 veliki Brevir i popravljen je Martirologij. God. 1613. kupuju se 2 velika Misala za mrtve, 1 veliki Brevir i »3 carte grande per l'altar« = kanonske tablice. G. 1614. pridolazi 1 novi Brevir, 1616. popravlja se Psaltir, 1617. opet se popravlja Psaltir, krpaju se kožnate korice na Antifonaru te kupuju 2 Brevira i 2 Sacra Convivia. 1618. kupila su se 2 Misala i svešćić papira za upisivanje vjenčanih i krštenih, g. 1619. opet 2 Misala i 5 kanonskih tablica, a 1621. 1 Brevir, 2 Misala mrtvačka i 1 kanonske tablice.

VIII i IX imaju 1 novi Caeremoniale (bez dvojbe Episcoporum).

Krštenja i ženidbe bilježili su u svešćiće, koji bi se kasnije uvezali u knjige. Tako je g. 1608. klerik Livić primio 8 s za šav knjige krštenih. Do nas su doprle iz onoga doba samo knjige krštenih od g. 1570. a Matice mrtvih sačuvale su se od g. 1670, a vjenčanih od g. 1809.

U računima nalazimo izdatke g. 1583. »per un librizzuol da batizzar L 1 s 6«, g. 1594. »per un libro comprato à Venetia chiamato Baptismal L 1 s 4«, 1598. »per uno Batismalo l 68 s 11«, 1599. »per un Libretto di batesimi L 1«, 1610. »per doi libri baptismali l 3«, 1617. »doi libreti del batesimo«. Bit će to bili obrednici (rituali = Ordo baptizandi).

Od spomenutih knjiga mogu se danas ondje još vidjeti ove:

2 korala (antifonarij i manual), veći i manji, pisana na pergameni, s koricama od drva, uvezana u kožu, mnogo krpana ostrišcima pergamene od starijih latinskih i glagoljskih codexa, navodno iz XIII. vijeka.

2 mlada Graduala na pergameni s drvenim koricama.

2 Psalteria, veći i manji, na pergameni u drvenim koricama.

1 Pontificale Romanum štampan u Mlecima 1572. Tvrdo vezan u kožu.

[37] Time svršava naš inventar. Pred potpisom kneževa kancelara ima i ovu primjedbu: »Le quali tutte sopradette robbe furono lassate in mano del Reverendo Bochina Procuratore con ordine di sua Magnificenza Clarissima che finita l' ottava di Pasqua li argenti si dovessero riponere nella cassa solita, et che le chiavi siano consignate alli Prelati giusta il solito, le altre robbe veramente da esser consignate alli sachrestani«. Sličnu opasku ima još samo VI.

Mladi inventari sadrže još koješta drugo manje vrijednosti, kao zvončiće za oltare i procesije, pozlaćena koplja za križeve, svjetiljke (ferali) za pratnju Svetotajstva i bolesničke pomasti, vela (fazuoli) calicis, pozlaćena kandila (cesendelli) od bakra ili mjedi, fazzoli per il scabel del altar grande, 1 palio da altare de coro d' oro, fornimenti di ferandina di seda colorada per i letturini, un faldistorio con doi cosini de cori d' oro, un pastoral indorato di legno. Pastorali općenito su u starini bili jednostavni i bezvrijedni. Danas se čuva u Rabu biskupski štap od srebra s drvenom »dušom« iz kasnijeg doba. Faldistorij je bio nabavljen za 57 lira, a njegovi »doi cussini di cuoro d' oro« za 4 lire god. 1606. Možda je to onaj, što još danas rabi kao sjedalica za pisaćim stolom u sakristiji.

U računima pak nalazimo izdatke za animette (pallette), ampulice, borse di corporali, purificatorij, vasi di stagno per tener ogli santi, 3 bossoli di ferro per l' oglio santo, casela dell' oglio santo, padiglion per il Corpus Domini, chiocha de latton, cisindelli della chioca, cisindello grande de vetro, cisindelli indorati, ceroferarij, casson nel qual si fa il san(issi)mo sepolcro, il feretro al SS. Sagramento, tre lampade dorate con sue borse di tella constanza turchina, fazzol del lettorino con merli grandi. Ovaj i još 3 drugi fazzuoli bili su nabavljeni g. 1608.

Dr. MIROSLAV VULIĆ:

PRAVILA GLAGOLJAŠKOG SJEMENIŠTA U PRIKU

Važna je uloga glagoljaškog sjemeništa u Priku, jer je steklo silne zasluge za odgoj hrvatskog svećenstva (popova glagoljaša). Original Pravila tog sjemeništa pisan je bosančicom, sadrži 24 stranice, podijeljena su na 35 poglavlja, a vlasništvo je Ivana Mandića Golubana iz Zakučca. Format: dužina 22 cm, širina 16 cm.

Priko se nalazi na teritoriju nekadašnje župe poljičke — naprama Omišu i tako nazvano od Omišana, jer se nalazi »priko« (preko) rijeke Cetine. Na njemu postoji već iz starohrvatskog vremena crkva sv. Petra. Kada su god. 1596. bili u Omišu, provincijal bosanskih franjevaca o. Marijan Haljinić i apoštol. vizitator o. Juraj Skorojević, svidi im se Priko, te odlučiše tu sagraditi samostan. Da li je ta odluka bila realizirana, nije poznato. (Pivčević Ivan, Sjemenište u Prijeku, Program C. K. Velike Gimnazije za škol. god. 1911—1912, str. 4—5, Spljet 1912).

Plemić Nikola Marinović, podrijetlom Poljičanin, sagradi god. 1674. na Priku hospicij za franjevce provincije sv. Jeronima i providi potrebita sredstva za uzdržavanje dvojice redovnika. Taj hospicij po odluci starješinstva bi sasvim napušten god. 1747. (Pivčević, dj. naz., str. 5—6).

Splitski nadbiskup Cupilli izvješćuje 1713. kongregaciju: »Clerus urbanus Sacerdotes 60 numerat, Clericos 15. — Clerus foraneus, Politiensis 125 circiter. Hi solum linguae Illyricae gnari probis quidem sunt moribus (neque enim ullam scandali suspicionem populus in Sacerdotibus tolerat), sed propter librorum et magistrorum defectum, inscitia laborant.« (Jelić Luka, Fontes Historici Liturgiae Glagolito-Romanae, saec. XVIII., str. 9, Veglae 1906.). Isti je nadpastir počeo graditi god. 1714. sjemenište za glagoljaše u Splitu, na Lučcu, kod stare crkve sv. Petra; nu njegova smrt omete izvršenje toga pothvata. (Jelić, dj. naz., str. 74). Pod prijetnjom suspenzije tražilo se od svećenika, naravno i od glagoljaša, da rješavaju razna pitanja i slučajeve duševnosti; ali smatralo se to nečim nemogućim radi oskudice knjiga, kako biskupu trogirskom Kadčiću zgodno odgovaraju kanonici u predstavci od 10. juna 1724. glede glagoljaša:

»... mentre la pena universale di suspenzione gl' incapaci a rispondere ex deffectu sufficientis litteraturae, o b l i g a r e b b e a d u n i m p o s s i b i l e. (Zapisnik kaptola trogirskog 1723—1746, str. 6—7). Ne samo oskudica knjiga i vrednijih učitelja, nego je također slabo djelovala na izobrazbu i odgoj ta okolnost, što su kandidati lako mijenjali učitelja, pogotovo ako je bio stroži te pazio više na nauk i vladanje. Stoga već nadbiskup Cosmi 20. listopada 1703. piše svom Vikaru u Poljicima: »...Di più aviserà i chierici, che non passino da maestro à maestro, mà siano fissi nel primo con la debita ubbidienza, e puntualità, perchè altrimenti non saranno ammessi al esame, quando si farà...« (Pastorale Cosmi n.° 10, str. 22—23).

Razne neprilike glagoljaša, ponajviše oskudica knjiga, potakla je Antuna Kadčića, da je kao trogirski biskup sastavio za njih i štampao u Bologni 1729. na hrvat. jeziku dobar priručnik moralke pod naslovom: »Theologia morals, seu Manuductor Illyricus . . . Alias Boggoslovje Dilloredno Olliti Rukovod Slovinski . . .« Napokon 21 godinu iza štampanja Kadčićeve moralke otvori se na Priku u preudešenom i bivšem franjev. hospiciju glagolj. sjemenište 14. veljače 1750. — zaslugom splitskog nadbiskupa Bizze. Tu će odsada đaci pod vodstvom dobrih učitelja dobivati solidniji odgoj i izobrazbu (Pivčević, dj. naz., str. 6—7). Između priručnika za naukovne predmete dolazi na prvo mjesto Kadčićev rukovod. Vidi 6. poglavlje Pravilnika. Prema 32. pogl. učitelj (meštar) mora izabrati za Casus-e Conscientiae dva događaja teška i to izvađena upravo iz Kadčićeva rukovoda. Ti će se slučajevi rješavati na skupštini poljičkog svećenstva. Koliko je bio uvažen i omilio tekst Kadčićeve moralke, vidi se iz 33. pogl., jer se svake godine u zavodu govori misa na obodnji dan za pok. Antuna Kadčića kao znak zahvalnosti glagoljaša prema njemu: z a v e l i k o d o b r o k o j e g a n a m j e u č i n i o u č i n i v š i k n j i g e b o g o s l o v n e z a n a s. — Isp. Farlati D., Illyricum Sacrum, tomus III., str. 563—564, Venetiis 1751—1755; bilješku 46 Pravilnika. — Ovi zavod ukinut je odlukom dvorske komisije nauka u Beču od 24. veljače 1820. Uspjelo ga ponovno otvoriti tek u siječnju god. 1854. i to najprije samo kao pučku četverorazrednu školu, koja nastojanjem biskupa Pini-a postade g. 1858. privatnom nižom gimnazijom, a g. 1862. i bogoslovnim sjemeništem za glagoljaše.

Uprava sjemeništa sastojala od tri lica: vladavac ili upravitelj = rektor, učitelj ili meštar (od talij. riječi mtestro), izvarsiti ili perfet (t. j. nadstojnik). Napomenuti je, da su sva trojica bili uistinu učitelji, jer su svi poučavali. U zadnje vrijeme četiri osobe sačinjavale su upravu. (Pivčević, dj. naz., str. 8; Maschek, Manuale del regno di Dalmazia per l' anno 1874—1877, Zara). Obično đaka bilo 50—60 (Pivčević, ibid.; Maschek, ibid.).

Pivčević (dj. naz., str. 8) govori o zavodu: »Uspjeh pitomaca bio je takav da je sjemenište s dana na dan sticalo sve veći ugled,

pa su se u nj sakupljali na uzgoj mladići ne samo iz spljetske nadbiskupije, nego i iz sve Dalmacije, kao i iz Bosne i Hercegovine.« Dakle gravitirali su ovom zavodu mnogi hrvatski krajevi!

Poznato je, da su austro-ugarske vlasti, dapače i sami car Franjo Josip, nastojali uništiti glagoljicu. Ivančić Stjepan pripisuje u zaslugu najviše glagolj. sjemeništima u Priku i Zadru, da se staroslovenska služba Božja održala. (Vidi Ivančić Stj., Povjesne Crte o samostanskom III. redu sv. o. Franje po Dalmaciji, Kvarneru i Istri i Poraba glagolice u istoj redodržavi, str. 156, Zadar 1910.)

Ministarstvo za bogoštovlje i nastavu naredbom od 10. veljače 1879. konačno obustavi poučavanje bogosl. nauka u Priku. (Pivčević, dj. naz., str. 10, 15—17; Jelić, dj. naz. saec. XIX, str. 156, 70). Kada su g. 1911. god. Poljičani bili opet ujedinjeni i dobili svoju općinu, kupiše staru sjemenišnu zgradu, u kojoj se od toga vremena nalazi općinski ured.

Glagoljaši su znatno doprinijeli, da je hrvatski narod u nekim mjestima sačuvao vjeru otaca svojih. U krajinama, gdje su oni postojali, nije se ćutila oskudica svećenstva. Oni su bili skromni i gorljivi radnici u vinogradu Gospodnjem. U nekim krajevima, kad je njih nestalo, ćutjela se oskudica svećenstva; a što ta oskudica znači, može nam poslužiti kao dovoljan dokaz uzevši samo jedan primjer iz Draganovićeve knjige: Massenübertritte von Katholiken zur »Orthodoxie« im kroatischen Sprachgebiet zur Zeit der Türkenherrschaft, str. 23, Roma 1937 (posebni otisak iz III. volum. »Orientalia Christiana Periodica«). Tako je u prvim decenijima XVII. stolj. živio u Crnoj Gori još velik broj katolika ne samo na obali nego i u brdima. U drugoj polovici istog vijeka već se ne zna za katolike. Citiram auktora: »Später, besonder zur Zeit der türkischen Herrschaft im Lande, blieb das Volk ohne Priester. Da es keine genügende Kenntnis seiner Religion hatte und doch seinen geistigen Bedürfnissen genügen wollte, empfing es die hl. Sakramente aus der Hand des orthodoxen Klerus, besonders der Mönche... Ohne sich dessen klar zu sein und ohne eigentlich zu wissen wie, trennte sich das Volk von der katholischen Kirche und verfiel dem Schisma.«

Tekst.

Naredbe i Uprave Šeminaria Slovinskoga U Priko prid Omišem dane od Prisvitl — i Pripoš — Gospodina Gospodina Pacifika Bice Arcibiskupa Splickoga U njegovomu parvomu pohođenju Učinjenu od ove kuće na 15 maja 1751.

Pog. 1.

Imadu doći na nauk otobra na — 14 — Ima svaki doniti najparvo život redovnički[1] sduhom crikvenim brez kogaje martav

[1] redovnik = ne znači ovdje pripadnika »ordinis religiosi« kao redu franjevačkom i t. d., nego naznačuje svećenika ili ovdje još točnije klerika.

svaki redovnik i smardi kakono tilo brez duše. Ima svaki doniti svoju postelju... (NB! Tri retka pri dnu iskidana, pa se ne zna, što je tu bilo napisano) haljine stvorene na način svitovnji štoje puno neuredno. Niko da nejma kape brune[2] nego carnu. Pristojnoje da svaki ima postole, ili najmanje firale[3] carne, ne inakje masti ponisto navlastito carljene.[4] Imadu imati svaki tabar,[5] ali kabanicu[6] carnu, ne marku jereje nepodobna. Svaki ima imati kanšu,[7] i kapu križatu.[8] Imase svaki daržati čist, a koji u ovomu pomanjka,[9] bitiće podložan pedipsi.

Nosiće svaki svoju ranu[10] jednako brašna od žita svakoga,

izvan svirka[11] oka[12]	120
brašna šeničnoga oka pet	5
vina zdrava oka	120
mesa (NB! Ovi redak većinom iskidan, pa se ne zna sve što je napisano)	15
ulja kvartučih[13]	5
sočiva oka	10
pinez libre[14]	3
darva kar šemenarski[15]	1

u koji idju omiška tri. Koga mira jest na velikih vratih od šiminaria prid crikvom. Širina kara kolikosu široka vrata, višina zasičena upragu nasridi koji stoji uzgor od podneva.[16] Kojibi donio veći dio

---

Život redovnički i život klerički odnosno život kako pristoji kleriku ili kandidatu svećeničkom.

[2] brun (od talij. bruno) = smeđe-taman.

[3] firale = sandale.

[4] ne druge boje, podnipošto osobito crvene.

[5] tabar (od talij. tabarro) = dugi kaput.

[6] Kabanica je ogrtač bez rukava dug, dolje dosta širok, sprijeda ispod vrata sapinje se jednom vrpcom. Sliči u formi »pluvialu«, kojim se svećenik služi prigodom blagoslova sa Presv. Sakramentom. U Poljicima su imali skupocjenu crvenu kabanicu knezovi i još neke bogatije osobe. Crvena boja na kabanici bila je znak radosti, pa se takve kabanice upotrebljavale osobito na pirovima. Mrke i crne kabanice bile su puno jeftinije od crvenih.

[7] kanša, kamša (od talij. camicia = košulja). Kanša ovdje znači roketu (cottu) i superpelicij, što sveć. kandidat ili svećenik nosi preko crkvenih funkcija.

[8] kapa križata = biret, križarica.

[9] pomanjkati = pogriješiti, ogriješiti se.

[10] rana = hrana.

[11] svirak (ovako se govori u donjim i srednjim Poljicima, dočim u gornjim Poljicima i Radobolji govori se sirak t. j. bez v. Računa se, da je svirak najslabija vrsta žita. Iza svirka dolazi bar i proso.

[12] oka = mjera koja iznaša 1 kg + $^1/_3$ kg, dakle 133 deka.

[13] kvartuč, kvartoč = po litre.

[14] libra = novac manji od cekina. Oko god. 1750 cekin je vrijedio 53 libre.

[15] šemenarij (od talij. seminario) = sjemenište.

[16] I danas se vidi zasječen zarez u pragu na glavnim vratima, koja stoje prema pročelju crkve sv. Petra. Čista šupljina vrata iznosi u visini 204 cm., u širini 150 cm. Zarez je usječen u visini od 130 cm. Kako se iz navedenoga vidi, dosta velika su bila sjemenišna kola drva.

prosa nego drugoga žita u muci,[17] ali šćetno vino, ali sir, ali meso ko donese maršavo, ali kako inako nepodobno, svaka od rečenih vratićemuse natrag, koji pak valja da nosi iznova. Svakase mire na kantar.

Pog. 3.

Svaki koji ulazi u šiminarie na nauk, ima dati kad ulize jedan cekin, a drugi kad izajde snauka. Aliti kad reče svetu misu. Ovese pineze trate[18] uzgradu, i u crikvu. Koji spavaju na daske šemenarske, aliti postelje, ima platiti šemenariu libar — 5. Usva godišća dok uči jedan put.

Bilobi dobro, ipristojno da imadu, i plaćaju likara spogodbom.

Pog. 4.

Vrime u kojese imadu ustavati svakoga miseca.
Otobra, i marča na jedanast urih ipo.
Novembra, i febrara na — 12.
Decembra, i jenara na 12 ipo.
Aprila na 10.
Maja na 9. Juna, i luja na — 8.[19]

Pog. 5.

Poklesuse ustali, svaki ima kleknut kod svoje postelje učiniće ukratko svoju običajnu molitvu, azatizim umitse, pak udilj ucrikvu na molitvu mišljenu,[20] kojase ima činiti iz knjig Tome od Kempise,[21] ali iz knjig razmišljanja svetoga Bonaventure svarhu muke Isusove, ali od knjig otca Bourš družbe Isusove, rečene misli karšćianske, ali od knjig dobre smarti. Zatim časove[22] uistoj crikvi svi od

---

[17] umuci = u muki = brašna. Mûka je stari oblik = samljeveno žito, od kojega se može ispeći kruh, i koje se može također na drugi način prirediti za hranu.

[18] trate = troše.

[19] Talijani su računali vrijeme (ure) od Zdrave Marije, a ova je bila ½ sata iza zapada sunca. Naravno da se tako računalo i na teritoriju mletačke republike, kojoj pripadala Dalmacija. Oblo uzevši zalaz sunca, ustajanje đaka prema današnjem računaniu vremena bilo je u ove satove: u oktobru i martu na 5¾, novembru i februaru na 6, decembru i januaru na 6¼, aprilu na 5, maju na 4½, junu i luju na 4.

[20] molitva mišljenja = meditacija.

[21] Knjiga Tome od Kempisa: Nasljeduj Krista, bila je prevedena više puta na hrvatski jezik. Vrlo zgodna za meditaciju, te se mnogo rabi i danas.

[22] časovi ili horae = jedan dio molitava, što svaki dan iz »Breviarium Romanum« moraju obaviti oni, koji su primili velike redove (t. j. subđakonat, đakonat i prezbiterat).

velicih redov: a od malih u učionici Gospine časove. Posli akoje studeno ogriatse zdopušćenjen izvarsitoga.[23]

Pog. 6.

Poklesuse ogriali poćiće u učionicu učit; prid koima vazda ima biti izvarsiti. Na svoje vrime nauk, aliti skula od štivenja, i od bogoslovja Kačića, koji nauk stoji, ali dura dvi ure kad veće kad manje; a koji ne nauči dobro svoga čtenja, i zabiliženja biće bičan po rukuh konopcem, ali sprutom, ali klečati nasridi i učiti što nije bia naučio dokle druzi uče aliće klečati nasridi dokle druzi obiduju, ili večeraju, ali štoje naj bolje činitga stati brez obida, ali brez večere, ali najmanje ustavitimu smok,[24] ali vino. Zato nastoj svaki naučiti da neupanete u rečene pedipse, zašto doistine nikomu neće biti odpušćeno.

Pog 7.

Po nauku prid misu letanie Gospine, i psalam Iz dubin za žakne koisuse potopili sedamjih na 6. novembra 1753.[25] — Po misi opet Iz dubina, i tako poslia jutarnje, časov, i večernje imase rečeni psalam govoriti uopćeno zasvih martvih virnih duše. Za ovime oblakšanje[26] do obida, a po oblakšanju obid. A doklese obiduje, ili večera jedan sveder ima štiti navlastito knjige rečene pogardienje od svita, oli ogledalo misničko, knjige dobre smarti, istinu katoli-

[23] izvarsiti = izvrsiti znači predstojnika, nadstojnika ili prefekta. Izvarsiti (koja se ovdje rabi kao imenica) je prevod od latin. riječi perficere (obaviti, izvršiti). Na potvrdu toga vidi 28. poglavlje: ....biće za odgovoriti izvarsiti, aliti perfet. Dočim za prevod imala je poslužiti latin. riječ praeficere.

[24] smok = sve ono, što se jede uz kruh, kao meso, sir, orasi i t. d.

[25] žakan (od latin. diaconus; od te riječi dolazi i dijak, đak) znači onu osobu, koja se priprema za svećen. stališ; znači svećeničkih kandidata. Na 6. novembra 1753. zadesila je zavod u Priku velika nesreća, jer se toga dana utopilo u moru južno od Omiša, prema potoku Brzetu, sedam đaka. Potok Brzet nije daleko od franjevačkog samostana na Skalicama. Na spomenutom potoku, koji ljeti presuši, vide se ruševine dviju mlinica. Brzet na južnoj (lijevoj strani graniči zemljištem industrijalca Palaveršića, koje je kupio iza rata od županske nadarbine omiške). Uspjelo mi je pronaći ne samo navedenu poziciju gdje su se utopili nego također ime dvojice utopljenika. Stoga citiram najprije iz Matice mrtvih župe Blato na Cetini od god. 1691 do 1820. (bosančicom): »Na 1753 na 6 novembra utopise p. žakan Dujam Babajić umoru kod Omiša pram Barzetom išnjim drugi šest djaka«. U matici mrtvih Kostanja od god. 1649.—1837. (bosančicom) zapisano: »Godišie Gñe 1753. novembra na 7. utopise djak p. Mijo Pupačić više Omiša išnjime još drugi 6.« Kako se vidi, pogrješno je označen dan nesreće u Matici Kostanjskoj. U starim matic. Omiškim nijesam našao ništa zabilježeno glede potonulih đaka. Iz 7. i 33. pogl. razabiremo žalost i pietet prema potopljenim đacima, jer su se svaki dan obavljale molitve za njih a na godišnjicu smrti sv. misa.

[26] oblakšanje = odmor.

čanstva, ili koje god druge knjige duhovne dane, ali nardiene od vladavca, aliti upravitelja, koje knjige štićese svake nasvoje vrime poredu.

Pog. 8.

Po obidu u litu spavaju, a zimi imadu malo oblakšanja. Poslia na misto od nauka oliti u učionicu svi, anasvoje vrime nauk od male Belarmine, akoisuje prošli čini jimse od velike, tojest kako nauče malu Belarminu, odma imaju učiti veliku.[27] Čtenja od breviara, aliti časoslova kojasu čtili na nauku prid obid, na nauku po obidu svaki svoje ispisano ima istumačiti u jazik materinski zada što štiu u knjički mogu malo po malo razumiti, i prinositi u materinski. Svaki još ima primiti po nikoliko mučni ričih knjički na nauk, kojese nahode uslovniku istumačene umaterinski jezik. Biće kad. i kad nauk od pisanja. Oni koji izlaze od velike Belarmine počeće učiti malo po malo nauk Petra Kanižia koije prilika katekižma.[28] Nauk po hobidu biće dug kakono i nauk pridobid.

---

[27] Bellarmino Robert S. J. 1542.—1621. God. 1923. proglašen blaženim, god. 1930. svetim. Njegovi su katekizmi: Dottrina cristiana breve 1597; Dichiarazione più copiosa della dottrina cristiana 1598. Ovi katekizmi bili su često štampani (manji 400 puta) i u 60 jezika prevedeni, pa i na istočne jezike. Upotrebljavani su bili u misijama. Napisani su po naredbi Klementa VIII., u obliku dijaloga, vrlo precizno i jednostavno.

Opširni Belarminov kršćanski nauk bio preveden na hrvatski jezik od Ivana Tomka Mrnavića te izdat od Propagande god. 1627. u Rimu. Knjiga je doživjela nova izdanja i to: u Veneciji g. 1669., u Rimu 1708., i opet u Rimu g. 1805. Naslov ovog (prvog izdanja) prevoda opširne odnosne velike Bellarmine jest na prvom listu latinskim jezikom: Uber Explicatio Doctrinae Christianae..., a na drugom je listu hrvatski: Istumacenge | Obilnie Navka Krstyanskoga...

Mala Bellarmina bila valjda kod nas najrašireniji katekizam. I ako je bio preveden i izdan već god. 1603. u Rimu od Aleksandra Komulovića i doživio kasnije mnoga izdanja, hrvatski bibliografi vrlo su slabo znali reći štogod o toj knjižici. To je uglavnom zato, što se prvo izdanje nije našlo u domaćim bibliotekama; a na njemu se jedino nalazi ime prevodioca, dok je na svim kasnijim izdanjima, ime prevodioca prešućeno. Splićanin Komulović bio svjetovni svećenik, a pri kraju života isusovac, živio od 1548.—1608. Ovo prvo izdanje prevoda poznato samo u dva primjerka, a naslov mu: Navch Charstyanschi Chratach...

Kasnija izdanja maloga Bellarminova katekizma u Komulovićevu prevodu štampana su ovim redom: 1628 u Rimu glagolicom (Levaković), 1629 u Rimu ćirilicom (Levaković), 1661 u Rimu (od Propagande), 1666 u Veneciji, 1702 u Veneciji, 1715 u Veneciji, 1758 u Veneciji, 1783 u Dubrovniku i 1880. u Dubrovniku. Štefanić Vjekoslav »Bellarmino — Komulovićev Kršćanski nauk« u Vrela i Prinosi, str. 1—50, broj 8, Sarajevo 1938.

[28] Kanisius Petrus 1521—1597. Rođen u tada njemačkom Nimwegenu, danas Holandiji. Bio je prvi njemački jezuit. God. 1864. poglašen blaženim, god. 1925. svetim i crkv. učiteljem. Između 30 njegovih djela ističe se njegov trostruki katekizam. Veliki za učene sa 211, poslije sa 222 pitanja pod

Pog. 9.

Ponauku večernja u crikvi, i jutarnja zasutra dan skupno svi velici. A mali Gospinu večernju, ijutarnju kakoje rečeno ozgora od časov naistomu mistu. Poslia oblakšanje, a na —24 — ure svi skupa ucrikvi imaju reći dil rozarija, i pivati Gospine letanie, i pisan zamartvi.

Pog. 10.

Pomolitvi liti večerati, tojest po Uskarsu, aliti od Uskarsa do s. Bonaventura. A od 14 otombra do Uskarsa po molitvi imaju učiti do dvi ure noći, poslia večerati, svakase čine u vrime večere kakano i za obidom, a po hobidu ipo večeri pojednu uru, alije polak najmanje svagda imaduse prigovarati štogod od nauka, a zatim svi ujedno imadu reći letanie Gospine, a po letaniah izkušenje duševno navlastito od dneva istoga kakoseje potratio, u koima mislima, riči, i dilih zavaršivši smolitvom; pohodi molimote Gñe pribivališće ovo, i ostala. Poslia spati svi niko neostajući među njima na noguh koibi razbio san spavajućima.

---

naslovom: Summa doctrinae christianae, g. 1555. Srednji za srednjoškolce sa 122 pitanja pod naslovom: Catechismus parvus catholicorum, god. 1558. Najmanji sa 59 pitanja za djecu i puk, 1556. Srednji se smatra najboljim. Do smrti Kanizijeve bijaše izašlo već 200 izdanja Kanizijeva katekizma i bijaše preveden na 12 jezika. Za dugo vremena bijaše to temelj religioznog odgoja za starije i mlađe. Kanizijevu sumu preveo na hrvatski Zadranin Šime Budinić, te izdao god. 1583. u Rimu latinicom i ćirilicom. Latiničko izdanje ima ovi naslovni list: Somma Navka Christianskoga... Da li je to djelo doživjelo još koje izdanje na našem jeziku, nije poznato. Nepouzdane su vijesti, da bi Budinić g. 1583. izdao u Rimu i manji Kanizijev katekizam. Up. Štefanić c. dj. str. 2—3.

Glede drugih važnijih tekstova, iz kojih se učilo u Priku, citirat ću Farlati-ja D., Illyricum Sacrum, Tomus III., str. 563—564, Venitiis 1751-1775, kako je Bizza propisao: »Natu grandioribus, qui politioris litteraturae et Philosophiae studiis perfuncti essent, explicari jussit Summam Theologiae moralis, quam ejus decessor Antonius Kadcich Illyrico sermone confecerat, typisque edendam curaverat... Ut vero tum ipsi, tum caeteri Presbyteri Illyrici, et curatores animarum haberent, unde rationem addiscerent, et materiam sumerent concionandi, itemque catecheseos tradendae; Conciones Paucichii in dies festos totius anni digestas, Sermones familiares Campadelli, et Catechismum Turloti in locutionem Illyricam converti jussit.« O Kadčićevoj moralci govori se u Uvodu. Dolaze dakle u obzir još: Pavicichj Dominik, Govorenja Sveta Chjudoredna... Varhu Svih Nedigljaa Od Godiscchja (prinesseno u Harvatski jezzik rukotvorje Ivana Kampadelli..), Mleci 1754.; Turlota Nikola, Blago Nauka Karstianskoga (Truud Glasovitij Latinski prinessen iz diackvoga, pak u Franzeski jezik, napokon u Slovinski po jednomu redouniku iz Dalmazie), Mleci 1770.

Po naredbi nadbiskupa Garaguina sastavio je učeni splitski svećenik Dalla Costa Angelo priručnik crkvenog prava za glagoljaše, i štampao ga u dva sveska u Mlecima g. 1778. pod naslovom: »Zakon Czarkovni«. Djelo je lijepo sastavljeno te je mnogo koristilo glagoljašima.

Pog. 11.

Vladavac, ali izvarsiti koji .... ligaju poćiće jedan uspavališće obaći, i vidivši kako spavaju, akoise najde raskriven biće pokriven sbičem, koićese naći u ruci pohoditelja, koje pohoditelje nejma manjkati za veće poštenih uzrokov.

Pog. 12.

Zatim mogu spavati vrimen[29] osam, aliti sedam, zašto liti spavase udne. Dva ujedno neimadu spavati, i ovo za veće uzrokov. Niti svitovni ljudi imadu se uvoditi u spavališće da onde spavaju među žaknima: dalijimse ima dati misto osobito, nitise u rečeno misto od spavanja imadu rečeni ljudi poniedan način uvoditi da onde jidu, ali piju, akobi koji u ovomu pomanjka nemarećise odove naredbe, biće pedipsan daćese po njemu moći svistiti druzi. Nitise imadu u ovu kuću primati, ali uvoditi ljudi zla glasa, i dila.

Pog. 13.

Neimajuse u ovu kuću primati pušćati, ni uvoditi žene niedne varsti, akolibi bila koja potriba neka niko po sebi ne bude imati smionost uvesti, ali pustiti ženu unutra, parvo ne upitavši vladavca od kuće, koi vidivši uzrok razložit, dopustiće ne za veće, nego za koliko potriba stiska nitise ima imati nikada koja služba za vele, ni za male u ovoj kući od žena poniedan način, niti primitise imadu na koji posal.

Pog. 14.

Imadu pripovidati po redu svi kojisu vridniji sve nedilje, i svetkovine korizme, i prisasćia, i kadgod i u druga vrimena priko godišća. Što svakako imase naslidovati, ko neće upasti u sarditost prisvitloga gospodina. Usve nedilje, i svetkovine zapovidane imase pivati parva, i druga večernja u crikvi, u iste dneve imase pivati sveta misa, vosak ako providi Bog, ibogorodica kako ufamo da hoće jereje dobar, jereje u vike milosarđe njegovo.

Pog. 15.

Kojisu u svetih redovih imaduse ispovidati, i pričestivati svako osam dana najmanje, a mali svakoga miseca, i nasve svetkovine Gospodinove, Gospine, na 12 apoštolih na s. Osipa, s. Ivana Kartitelja, i na sve svete. Biće sveđer pomlja, i nastojanje vladavca, ali meštra dase dobro budu ispovidati, tumačećijim često stvari potribne za dobru ispovid, i plodno pričešćenje. Svise imadu pričestiti

[29] vrimen osam = sati osam.

ujedno ukamše obučeni, namisi meštrovoj, aliti izvarsitoga. Prid ispovid, i pri pričešćenje štije koje knjige svarhu ispovidi, i pričešćenja naredjene, i dane od upravitelja, ali meštra. Svaku treću nedilju od miseca imadu hoditi skamšam na procešiun prisvetoga sakramenta ugrad jereje nedilja pris. sakramenta.

Pog. 16.

Svi imadu učiti pivati misu pištulu, vanđelie, i svako drugo pivanje odredieno na slavu Božju, i učiće oni druge koji znadu bolje od ostalih na ovo pivanje nastojaćese sveđer navlastito usvetkovine, nebudući u rečene nauka od drugoga.

Pog. 17.

Neimase jedan sdrugim rugati, ni srukama kretati, ali ticati ni prominivati imena, ni šalitise nepristojno zašto ova mogu biti uzrok od smutnje i nesklada. Neimadu šaptati po dva, alijih[30] poveće ni činiti koje ugovore. Zašto koji budu našasti u ovima pomanjkanji biće podložni muci od pedipse. Niti imaduse meju njima dvoitise ljubavi tojest: ljubiti veće jednoga nego drugoga, a navlastito zabranjujese nike ljubavi kojesu priko mire; ima biti ljubav općena meu svima kojaje ugodna Gospodinu vrutku od ljubavi vikovičnje.

Pog. 18.

Kada idju ugrad na pripovidanje, i na ispovid, i na druge posle duhovne, imadu hoditi dva, i dva po redu, stariji za mladjima. Na vrata od carkve davaće mladji starijima s. vodu, i prohodeći otar pris. sakramenta klanjaćese na desno kolino, tičući njime zemlju. Ovako klanjajući se skolinom, neimase glava priginjati nego glava sostalim životom ima stati uprav. Akolibi bio vanka Gospodin klanjaćese na oba kolina prignuvšise duboko životom. Imadu stati u crikvi tiho, i ponizno nevarteći glavom tamo, i ovamo, ali sočima striljajući po crikvi, nego paziti imadu u otar pri koji kleče, i zemlju prid sobom po isti način. Imadu hoditi priko grada tiho, ponizno, pamet gledajući nebo a oči zemlji. Svarhu ovoga imatiće priveliku pomnju izvarsiti koji biližitiće pomanjkanja svakoga za izličiti na vrime spokorom od zabludenja.

Pog. 19.

Dokle idju priko grada nejmase nigdi niko ustaviti, ni svratit snikim nego kada izajdu na riku, neka reče svoju potribu izvarsitomu, kojićega pustiti sjednim drugom kogamu dopusti izvarsiti, a ne koga on hotio bude, ovako ima biti svagda. A koibi iša vanka

[30] alijih = ili ih.

šemenaria kakono ugrad, ali nadrugo misto neupitavši meštra, ali izvarsitoga, ima biti jako pedipsan da može biti izgled druzima. Svaki neposluh, ali nepodobnost imase oštro pokarati, i pedipsati kako koga bude njegova zloća ista osudit. Takoćemu biti, koji kada bude karan za štokod, ali stavljen na pokoru počeobise opirati, ali ogovarati pridvostručićemuse pedipsa. Ako bude opiranje oholo, ali opogovaranje osorno koje gubi čast starijemu biće poslan van šeminaria. Svarhu svih ovih stvarih valja da izvarsiti ima veliku pomnju da nebi koji kod svojom zloćom izopačio ostale (što nedopustio Gospodin) nego sačuvao po milosardu svomu privelikomu sviuh nas amen.

Pog. 20.

Imadu svi iskati lemozinu[31] svakoga ploda za potribe ove crikve, i kuće; ovo kupienje učiniće svaki usvomu selu pomljivo, i bogoljubno, pokle skupi pridatiće odma vladaocu šemenaria.

Pog. 21.

Svaki žakan ima najmanje učiniti tri cila godišća u ovoj kući. Svaki što nauči priko sve nedilje, ima u subotu prikazati na nauku sve podpuno, a koji nenauči dobro teško njemu. U svetkovine nečinise nauk, ni u četvartak već akobi bia koji svetac priko nedilje, tadabo ima biti rečeni nauk učetvartak. Nauk dospiće luja na 14. U ovi dan dajuse oblakšanja. U vrime doklese nahode doma ima svaki služiti svoju carkvu, i svoga kurata, imadu učiti nauk karšćianski, jesu pod istom dužnostiu u svako vrime kadse nahode doma.

Pog. 22.

U vrime oblakšanja svaku nedilju biće narediena dva, ali tri, kojiće čuvat poredu šeminarij, i kojasu njegova. Koji nebi ktio doći čuvati svoju rednju a mogući platiće libar 15. Polak crikvi, a druga po družini skoimaje bia naredien. Akobi bio nemoćan ima na vrime oznaniti gospodina vladavca, i svoju družinu i poslavšijim štoje potribno, a ne oznanivši biće krivac. Odove službe nemožega oslobodit niedan drugi uzrok izvan nemoći.

Pog. 23.

Kojisu od malih redov služiće po redu crikvu ponediliju dana skamšam misu odgovarat, daržeći svaka ucrikvi čista, a navlastito kruh, i vino zdravo.

---

[31] lemozina (od talij.) = milostinja. Up. op.

Pog. 24.

Kuhači po redu po nedilju dana broj biće ih koliko naredi vladavac kruh kuhaće po redu, a koiga išćeti tojest izgore, ali ne ispeku dobro krivcisu za platit potpuno štetu. Istoje svakomu koji učini koju drugu štetu u stvari od šiminaria, aliti druževski, svaki krivac svaku štetu platiće.

Pog. 25.

Koji koga miseca dojde koliko u parve dnevi, toliko u posljednje, namiriće za oni cio misec; istoće biti akobi jedan u parve dneve od miseca izaša namiriće za vas. Parvi koliko daje doša u parvi dan, a drugi koliko daje izašao do najzadnjega dneva izvan otobra.

Pog. 26.

U učionici doklese uči, u gostilniku[32] doklese štie u vrime obida, i večere imase mučati, i koji pomanjka na misto vina piće vodu, ali izaći nasridu kakomu bude naredieno od starijih.

Pog. 27.

Blagoslov veliki i fale[33] koise nahodi na svarsi časoslova aliti breviara, imase govoriti prid obid, i prid večeru, a rečene fale po obidu, i po večeri kakoje onde zabiliženo za svako vrime priko godišta.

Pog. 28.

Uspavališću svagda posvu noć ima goriti svića, aliti svićnica, što akobi pomanjkalo biće za odgovoriti izvarsiti, aliti perfet, kogase pomlji veoma priporučie.

Pog. 29.

Žakni svako godište kadase skupe na nauk učiniće zabave duhovne[34] aliti ežerčičie za ponovienje duha koje zabave učiniće najmanje za tri dneva.

---

[32] gostilnik = mjesto gdje se gosti; dakle blagovaona, refectorium.

[33] Formula za blagoslov kod blagovanja nalazi se pri kraju Breviara pod naslovom »Benedictio mensae«.

[34] Zabave duhovne (duhovne vježbe, exercitia spiritualia) za 3 dana. Ovdje ežerčičie za ponovienje duha znače isto što i zabave duhovne, koje su trajale 3 dana. Inače ponovljenje duha (renovatio spiritualis, recollectio spir.) traje najviše 1 dan ili po dana u mjesecu.

Pog. 30.

Vazda kadse čuje imenovati prisveto Trojstvo, Isus i Marija činise poklon glavom bogoljubno i ponizno.

Pog. 31.

Ispovidaćese u ispovidnika koi bude naredien od pris. gospodina Arcibiskupa.

Pog. 32.

Gospodin meštar na svaku skupštinu ima slati dva događaja mučna izvadiena iz rukovoda Kadčića na koje događaje doniti imaju odgovore upisane u ovi šemenarie svi oni misnici kojisu izašli iz ovoga šeminaria.

Pog. 33.

Bi zastavien[35] ovi šemenarij na 15 febrara 1750. Zastavi ga pris. gospodin Arcibiskup Bica, zakoga govorise na obodnji[36] dan misa. Druga za pok. pris. gospodina Arcibiskupa Kadčića za veliko dobro kojeganamje učinio učinivši knjige bogoslovne zanas. Treća za pok. pris. gospodina Arcibiskupa Dinaričića kojije potvardio sve stvari istoga šemenaria. Za iste svaki dan govorise Otče naš i Zdravu Mariu. Četvarta misa govorise za diake gori rečene, a peta za sve dobročince ove kuće, i svaki dan Otče naš, i Zdravu Mariu.

Pog. 34.

Sve nedilje, i druge svetkovine zapovidne izvan svetkovina B. D. M. imaduse pivati letanie velike. A na Gospine svetkovine i

---

[35] zastavien, zastavljen = ustanovljen, otvoren, utemeljen. Da je nadbiskup Bizza ustanovio ovo sjemenište god. 1750., i da se za nj osobito brinuo nadb. Dinaričić, svjedoči također natpis od šest redaka, koji je stavljen nad glavna vrata g. 1761.

[36] obodnji dan = obhodni dan to j. dies aniversaria mortis. Osim mise za tri spomenuta nadbiskupa i za utopljene đake, govorila se jedna za sve dobročince. Među veće dobročinitelje jamačno spadaju svi upravitelji, rodom Poljičani. 1) Don Stjepan Tijardović bio je samo za kratko vrijeme; 2) Don Mihovio Božić, proveo čitav javni život u sjemeništu i tu umro; 3) Don Petar Kružičević, koji je za vrijeme francuske vlade doživio dosta neugodnih časova i morao napustiti zavod kroz više godina, volio je taj zavod i u njemu umro; 4) Don Marko Kružičević, sin velikog kneza Matija, bio je upraviteljem sedam godina, naime za vrijeme otsutnosti rođaka mu Don Petra, i kao učitelj proboravio u sjemeništu 19 god. Zadnjih godina opstanka zavoda bio je upraviteljem Don Andrija Matešan i mnogo se brinuo oko njega. O Božiću i Kružičevićima izaći će na vidjelo nekoliko crtica drugom prigodom.

u oči njih i u oči svih drugih svetkovina kakono u subotu imaduse pivati Gospine ... (NB! Dvije ili tri riječi nejasne) svaku svetkovinu pivaćese ... (NB! Nejasna jedna riječ) prid misu.

Pog. 35.

Ove naredbe imaduse štiti u gostilniku svakoga miseca kakono naredi aliti dekreta u svomu svetomu pohodienju ovoga šemenarija pris. gospodin Dinarica na 4 juna 1760.

JOSIP A. BUTORAC:

POPIS ŽUPA ZAGREBAČKE BISKUPIJE G. 1650.

(Sastavljen prigodom sabiranja milostinje za Zavod sv. Jeronima u Rimu)

Malo ima dokumenata o župama zagrebačke biskupije iz doba prije g. 1680. Zato su nam sve vijesti prije te godine dragocjene. Od osobite je važnosti popis župa zagrebačke biskupije, sastavljen jubilarne godine 1650. prigodom sabiranja milostinje za Hrvatski narodni zavod sv. Jeronima u Rimu.

Rukopis se sastoji od knjižice malene osmine. Ima osam ispisanih nepaginiranih listova i nekoliko praznih. Čuva se u zavodskom arkivu. Signature nema jer arkiv dosad još nije uređen. Svežnjić spisa, u kojem se rukopis nalazi, nosi naslov: »Patenti et certificati relativi alla questua fatta negli anni 1650 et 1651 in Croazia, Carniola et Stiria per quest' Ospizio.«

Popis je nastao na ovaj način. G. 1650. Zavod i crkva sv. Jeronima u Rimu nalazili su se u teškom stanju tako, da ni za redovite potrebe zavoda nije bilo novaca. Uprava zavoda potužila se svome kardinalu protektoru. Ovaj dne 1. srpnja 1650. izda preporučno pismo članovima Kongregacije sv. Jeronima u Rimu i to dalmatinskim svećenicima I v a n u G r i z o g o n u i Nikoli Kopriću te ih pošalje u Hrvatsku, da sabiru milostinju za zavod. Dne 29. srpnja već su bili u Varaždinu, gdje su od zagrebačkog biskupa P e t r a P e t r e t i ć a dobili drugo preporučno pismo na svećenike i vjernike njegove biskupije. S dva dakle preporučna pisma u ruci, svećenici Grizogono i Koprić išli su od župe do župe, od župnika do župnika. Negdje su dobili manje, negdje više, a na dosta mjesta — ništa. Svaki pojedini župnik napisao je svojom rukom u njihovu knjižicu, da li je što milostinje dao ili nije, koliko su dali župljani,

a koliko on. Dvojica se tuže na nerodicu, a ostali ne kažu, zašto ne daju ništa.

Na pretposljednjem listu nalazi se jednostavan popis župa, a o milostinji nema govora. Čini se, da je to samo projekt župa, koje treba obići. Kolektori nisu sve župe obišli, valjda zato, što je narod zbog nerodice i neprestanih turskih ratova toliko osiromašio, te je bilo malo nade u uspjeh sabiranja. — U g. 1651. sabiralo se u Sloveniji s preporukom ljubljanskog biskupa, prepošta u Rudolfsberthu i opata u Sittichu.

Sva se ta preporučna pisma, sastavljena u službenom obliku, providena pečatima, nalaze u arkivu Zavoda sv. Jeronima — u istom, već spomenutom svežnjiću. Zanimljiva su naročito pisma kardinala protektora i zagrebačkog biskupa, pa ih evo donosimo u odlomcima.

»Nos Iulius tituli sanctae Susannae Praesbiter Cardinalis Sacchetus nuncupatus. Venerabilis Hospitalis Sancti Hieronymi Illiricorum Almae Urbis Romae et illius Congregationis Protector. Universis et singulis patentes visuris, lecturis et audituris salutem in Domino. Ad charitatis et misericordiae opera Christi pauperibus, peregrinis nationis Illiricae Romam limina apostolorum visitandi causa petentibus et in dicto Hospitali receptis et admissis, quae maxima, et continua sunt, sine detrimento et intermissione exercenda aequum est providere, ut illud et in eo famulantes a noxis, quantum potest, liberentur. — Ad aures meas pervenit ... dictum Hospitale in extremam necessitatem reductum esse ob gravissimas et necessarias expensas ... (in) alimentandis et hospiito excipiendis pauperibus peregrinis nationalibus ex diversis mundi partibus Romam quotidie confluentibus necnon curandis infirmis peregrinis nationalibus statim post diuturnos in longaevo itinere passos labores in graves mortis etiam cum euidenti vitae periculo incidentibus; necnon in dotandis pauperibus puellis dictae nationis. Propterea... ministri et officiales asserentes se dicta opera continuare absque eorundum Nationalium auxilio non posse... RR. DD. — Joannem Grisogoni Spalatensis et Nicolaum Coprich praesbiteros Ragusiniensis respective dioeceseos et eiusdem congregationis confrates, et eorum praesentium latores, qui se in Bosniam, Dalmatiam, Croatiam, Slavoniam, Illiriam et alia loca Slavae et Illiricae Nationis ad effectum nomine dicti hospitalis quaestum apud pias ... personas faciendum, transferant, deputarunt...« U konceptu su imena po-

krajina zapisana ovako: »in Istriam, Dalmatiam, Croatiam, Carinolam, Styriam«.

»Nos Petrus Petretich, Dei et Apostolicae Sedis gratia episcopus Ecclesiae Zagrabiensis ... Alma congregatio hospitalis sancti Hieronymi Romae pro natione Illiricorum regionum, utpote Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Istriae, Carnioliae fundati, ... peregrinis nationis dictarum regionum ... hospitio excipiendo, singulos tribus diebus cibo, potu lectistitiisque sustentando . . . Crisogoni . . . Koprich . . . Quos utique omnibus Dominis Magnatibus, Nobilibus, Liberarum Civitatum Iudicibus et Magistratibus, Dominiorum tam saecularium quam ecclesiasticorum officialibus, civibus et cunctis utriusque sexus Christi fidelibus ... commendamus ... Parochis aliisque beneficiatis clericis serio committimus et mandamus ... Joanem Crisogoni et Nicolaum Koprich ... omni consilio, ope et auxilio odesse velint et debeant ...«

Popis sakupljene milostinje u župama zagrebačke biskupije:

Anno 1650 Augusti 16. In parochia Varasdiensi collectores divi Hieronimi pro Hospitali nationis Illiirici (!) adepti sunt Ranienses septuaginta cr. 10 quos reciperunt coram me Petro Jambrekovijch parocho et Vicearchidiacono Varasdiensi m. propria.

R. Dominus Petrus Poiatich Parochus S. Trinitatis in Stubisa Inferiori dedit pro eleemosina medium florenum, a parochianis autem nichil se recepisse affirmavit.

R. Dominus Tho. Palssy Parochus Sancti Giorgii Superioris Ztubicha a meis parochianis nec unicum obolum pro eleemosina percipi. In huius fidem hoc inscripsi m. p. Pro mea autem parte pono pariter tradidi di. 22.

Die 5 octobris Anno 1650 Reverendus D. Georgius Marinchich Parochus Sti Petri in Biztrisa dedit denarios 32, quatuor strofibi (?), unam mediam libram in cuius fidem manu p.[1]

Anno Domini 1650 die 7 octobris collectores sancti Hieronimi in parochia Osterchensi pro eleemosina nichil acciperunt, preter quod ego dederim 1 forines. Gundak, p. m.[2]

[1] Danas Marija Bistrica.

[2] Danas selo Martinšćica s kapelom sv. Martina u župi Lobor odgovara nekadašnjoj župi »Sveti Martin pod Oštrcem«. Martinšćina sada pripada poreskoj općini Oštrc.

Anno 1650 collectores Divi Hieronimi in parochia M a c e n s i perciperunt in eleemosinam di. 26. Item Raniensem unum. Andreas Zekirniak Parochus ... m. p.[3]

Eodem anno die 9 octobris. In Parochia B. Michaelis Archangeli M i h o v l i a n Collectores Romani pro Hospitali divi Hieronymi per me parochum susceperunt ex eleemosinis fior. unum ... x. r. ab qu. di 14. Ioannes Ierolim parochus eiusdem et vice Archidiaconus Zagoriensis pro m. propria.

Octobris 10. Ego Gregorius Zibin parochus Ecclesiae sancti Crucis in Z a c h r e t i e pro hospitali Romano divi Hieronymi 2 R. f. colligi. Ego vero ex mea parte eidem hospitali dedi 1 flo. hungaricam.

10 octobris. Ego Laurentius Dumbovicz Parochus SS. Trinitatis in R a d o b o y a Divi Hyeronimi ... collectores Romani pro hospitali ut supra perceperunt a parocho supra nominato pressum 1 f. M. Propria.

11 octobris. Collectores eleemosinarum pro domo S. Hieronymi Romana in parochia C r a p i n e n s i nichil acceperunt. Ioannes Paulihovich parochus loci eiusdem. M. propria.

11 octobris in parochia S. P. in C o n o b a Collectores Romani pro hospitali divi Hieronimy p. r. m. parochum nihil susceperunt. Gaspar Siger, m. pria.

12 octobris. Collectores elemosynae divi Hieronymi Hospitalis Romani ex parochia P r e g r a d i e n s i nihil acceperunt. Andreas ... parochus loci eiusdem m. propria.

12 octobris. Collectores divi Hyeronimi Roma nihil perciperunt a me parocho eccl. s. Georgii in D e s i n i c h. Ioanes Hubronich parochus ibidem.

13 octobris. Collectores hosp. s. Hyeronimi a parochia B. M. V. in T u h e l fundata nihil omnino perciperunt sed ego Georgius Lonchariich parochus ibidem a parte mea dedi elemos unum argenteum. Idem qui supra m. propria.

Die 13 octobris 1650 fateor collectionem nullam me a parochianis meis percepisse neque Patris Rdis ex hac nihil tribuisse, ego autem pro parte mea ad honorem sti Hyeronimi trado eleemosynam R. 2. m. propria.[4]

---

[3] Župa Mače.
[4] Čini se da je to župa Rozga.

13 octobris. ... collectores nihil adepti sunt praeter 1 gr ... 8 di. in cuius ... pono nomen meum: Ego Nicolas Tevnusych, parochus P u s c e n s i s, m. p.

17 octobris collectores d. Hyeronimi Roma a parochianis meis pro eleemosina perciperunt flor. 1, grossos 8, p — 4, unum dinarium. Ego Laurentius Illich administrator ecclesiae s. Viti in B e r d o v a c dedi fl. 1. Ego Ambrosius Mihulia m. propria dedi grossos 5.

Anno Dni 1650 die 18 octobris ego Georgius Kulionich administrator parochiae B. M. Virginis in Z t e n i e u e c s testor nihil me percepisse a meis parochianis elemosinae pro hostipitali sancti Hyeronimi Romano, pro mea autem parte do di 50 in cuius fidem haec M. propria.

Ego Martinus Posgai minister ecclesiae s. G e o r g i i s u p r a C h a h t u n i a i n A q u i s testor me percepisse ab utraque parochia denarios 60, ex parte vero mea do denarios 60 quos depono apud vicearchidiaconum Desni (?), parochum s. Michaelis, m. propria.[5]

Ego Thomas Liubetich, parochus s. Mariae Magdalenae, fundatae in S t r i g o v o, testor me percepisse a parochianis x. 2, ex meo adidi grosso 18. M. propria.

Ego Stephanus Iskovich, parochus s. Martini in K o m o r y testor me a parochianis percepisse 5 grossos, proprios addidi 4. M. p.[6]

Ego idem Petrus Fabri (?), parochus ecclesiae s. Marci in Z e l n i c z a et M u r a Z e r d i s e l s. Martini fateor me accepisse ab utrisque ecclesiae parochianis etenim: pro hospitali s. Hyeronimi Romae fundati 15 di. quibus ipsemet addidi 5 grossos. M. p.[7]

Ego Andreas Vinkovics, canonicus Zagrabiensis Archidiaconus Camarcinensis et ecclesiae sancti Martini in T u r n i s c h a fundatae parochus, fateor me nullam eleemosynam a parochianis meis pro hospitali sancti Hieronymi Romae fundati percepisse, uti ab a b j e c t i s s i m i s h a e r e t i c i s, sed ipse ex proprio dedi di. 32. M. p.[8]

---

[5] Župa sv. Juraj na Brijegu u Međumurju.

[6] Župa Sv. Martin na Muri.

[7] Danas župe Selnica i Mursko Središće.

[8] Danas župa Podturenj. Kroz 72 godine bila je u protestantskim rukama. Istom g. 1649. postao je tu župnikom zagrebački kanonik Vinković

Die 6 novembris. Ego Michael Fricseuich, parochus Szobotícensis, fateor me nullam penitus eleemosynam a parochianis meis pro hospitali divi Hieronymi Romae fundati percepisse, ex meo tamen proprio priori eleemosinae adiungo 30 di. M. p.

Eadem die. Ego Matthias Blasekovich, parochus sancti Georgii in Spinis in Insula fateor me collegisse a meis parochianis denarios 22 cum media libra »cara«.[9]

Die 6 novembris. Ego Georgius Blasinics, parochus oppidi Perlakiensis fateor me accepisse a parochianis pro hospitali s. Hieronymi Romae fundati cum aditamento meo fl. 1 et caram libram unam et mediorem.[10]

Ego Petrus Nagy, canonicus ecclesiae Zagrabiensis, vicearchidiaconus Bexin et parochus s. Michaelis supra Chaktornam fateor me percepisse elemosynam a parochianis meis 12 grossos pro hospitali s. Hieronymi Romae fundati ex proprio vero grossos 50 et caram mediam libram dedi. mp.[11]

Ego Andreas Somogy, parochus ecclesiae ss. Trinitatis in oppido Nedelja. Fateor me vero recepisse nullam eleemosinam a parochianis meis pro hospitali s. Hieronimi Romae fundata, sed ex propriis dedi di. 26.[12]

Ego Paulus Radonich, parochus s. Elisabethae in Zuhodol situatae, fateor me nil a parochianis meis percepisse pro hospitali s. Hieronimi Romae fundato, ex propriis dedi 10 d. M. propria.[13]

Anno 1650 13 novembris fidem facio nihil parochianos meos dedisse pro hospitali s. Hieronymi. Ludovicus Vuksanich, parochus Toplicensis. M. propria.[14]

Anno salutis 1650 die 15 mensi(s) novembris fateor ego Petrus Margartich, parochus s. Crucis in Crisovlian a meis parochi-

---

Andrija koji je velik broj krivovjeraca tokom g. 1649. i 1650. priveo u krilo katoličke Crkve (Izvještaj u arkivu Congr. de Prop. Fide u Rimu sv. 269 str. 23, Lettere riferite).

[9] Stara međimurska župa Sv. Juraj u Trnju.

[10] Prelog.

[11] Danas župa sv. Katarine u Gornjem Mihaljevcu.

[12] Međimurska župa sv. Trojstva nalazi se u Nedelišću.

[13] Danas župa Jalžabet.

[14] Varaždinske Toplice.

anis pro hospitali s. Hyeronimi grossos 28 me percepisse, in cuius fidifacio mp.

Anno Domini 1650 die 16 novembris fateor hac syngrapha me a parochianis meis piam eleemosynam pro hospitali Nationis Illyricae Romae fundati accepisse undecim denarios et 2 grossos, ex proprio quidem adiicisse duos den., utraque tradidisse Reverendis dominis collectoribus. Ioannes Kunich, parochus Vinicensis mp.

Ego Andreas Kusnich, parochus ss. Petri et Pauli in Peterianecs acquisivi ad hospitium s. Hyeronimi tres florenos a meis parochianis in cuius fidem haec manu propria.[15]

Ego Thomas Buyanovich, parochus ecclesiae s. Georgii martiris Mariasocs acquisivi ad hospitium s. Hyeronimi a parochianis meis 6 Ranienses et ex proprio dedi unum scutatum in cuius fidem haec mpp. — Insuper ego supradictus Thomas accepi a quadam pia persona decem grossos, quos tradidi eisdem RR. Colectoribus.[16]

Ego Ioannes Zriny, parochus s. Viti in Vidovsi dedi collectoribus s. Hyeronimi ex elemosinis collectis in mea parochia florenos in totum octo in cuius fidem mp.

Ego Mathias Gallovich, parochus ecclesiae s. Mariae in Biskupecz ad Varasdinum, collectoribus s. Hieronimi eleemosinam, a parochianis meis exhibitam, tradidi ad manus ... proprias phr. germanicos 8 in bona moneta, in cuius fidem mp. idem qui supra.

Ego Petrus Flegarich, parochus s. Eliae, dedi collectoribus s. Hyeronimi ex elemosinis collectis in mea parochia florenos 1 et medium et ex proprio dedi medium in cuius fidem manu propria.[17]

Item ego Gregorius Bundissich, parochus ecclesiae s. Viti in Magyerovo, dedi collectoribus sancti Hieronymi ex eleemosyna collecta a parochianis grossos 7 una cum propria mea in quorum fidem dedi manuscripto proprio.

Ego Stephanus Postics, parochus s. Mariae Magdalenae in Bissags dedi collectoribus s. Hyeronimi ex pecunia tam collecta

---

[15] Župa Petrijanec kod Varaždina.

[16] Župa Maruševec.

[17] Župa sv. Ilije u Obrežu kod Varaždina.

quam propria 8 g(r)ossos, in cuius fidem propria haec manu subscripsi.

Anno reparate salutis 1650 die 28 novembris. Ego Georgius Bredaricsh, parochus s. Ioannis in Zelina superior fateor me nullam eleemosinam a parochianis meis percepisse, [et hoc] ob sterilitatem anni praesentis, pro domo hospitali divi Hyeronimi Romae fundata, praeter den. 6 quibus adiungo de propria den. 18. Idem mp.

Anno Domini 1650 novembris 28. Ego Nicolaus Nihić, parochus s. Michaelis Arch. in Vgrov, dedi collectoribus s. Hyeronimi gros. 146 in cuius fidem manu propria subscripsi.[18]

Anno Domini 1650 die 29 novembris. Ego Franciscus Rokvich (?), parochus ecclesiae divae V. B. in Granessina fundatae, dedi collectoribus s. Hyeronimi grossos 8 et numos 2, ex propria autem pecunia dedi grossos 6.

Anno Domini 1650 die 30 novembris. Ego Vincentius Jellachich,, parochus ecclesiae s. Marci de Spinis, dedi collectoribus sancti Hieronimi grossos 10 et numos 9 ex manibus meis quod dederunt mei parochiani, idem qui supra, mp.[19]

Rdus Dominis Parochus s. Georgii in Vetere Chiche nihil aquisivit ex elemosina s. Hyeronimi propter devastationem agrorum nisi ex sua dedit quartale schutae.[20]

Rdus Dnus parochus Oborovicensis similiter nihil acquisivit manu propria.

A me Georgio Pogledich, parocho s. Georgii in Odra, acciperunt Rndi Dni col(l)ectores gros. 10. Mp.

A me, parocho s. Clara, Petro Ivanchich, perceperunt Rndi Dni collectores libram caram, item duos florenos et 7 gros.

A me parocho B. M. V. in Brezovicza nihil acceperunt, Fabiano Sylvano, mp.

---

[18] Vugrovac kod Zagreba.

[19] Čini se da odgovara današnjoj župi sv. Šimuna u Markuševcu kod Zagreba.

[20] Staro Čiče.

Ego Nicolaus Czulibar, parochus s. Georgii in Stupnik nihil perceperunt a parochianis meis nisi a me supra dicto 8 g(rososs) in cuius fidem . . . mp.

*

Rdus Dnus Episcopus Zagrabiensis pro eleemoyna S. Hieronymi dedit scuda decem.

Ills Dnus Com. Nicolaus Herdeodi scuda duo.

Ills Dnus Com. Georgius iunior Herdeodi aureum unum.

Generosus Dnus Gasparus Voicovich scudum unum.

Civitas Zagrabiensis dedit florens decem.

*

Na pretposljednjem listu popis župa:

Remetihe, Bissag, S. Ivan,[21] S. Maria u Chiuchieri, S. Mihag u Ugrond,[22] S. Maria u Zstenevis, S. Nedeglia,[23] Samobor, S. Lunard,[24] S. Maria in Hoich,[25] Martin,[26] S. Gjuragj[27], Berzovisa, S. Clara, S. Giurag Veli,[28] Gorisa, Ceci novi, i Stari,[29] Martinski Ves, Ivanich, Oborovo, Nart, Schitarevo, Sveti Marco u Turnischie.[30]

Zagorjie. S. Miclos sub monte,[31] S. Nedeglia,[32] S. Giurag na gorgnu Stupiku,[33] S. Petar na Bistru,[34] S. Martin pod Ostechem,[35] S. Anna na Lobor, S. Maria u Macigie,[36] S. Mihagl pod Macurscu

[21] Možda župa Sv. Ivana u Zagrebu.

[22] Vugrovac.

[23] Sveta Nedjelja kod Samobora.

[24] Župa Kotari.

[25] Sveta Marija Okićka.

[26] Sveti Martin pod Okićem.

[27] Možda Odra.

[28] Teško je odrediti bez temeljitijeg proučavanja Turopolja i Prigorja.

[29] Stare i Nove Čiče.

[30] Ložda Jakuševac koji ima župu sv. Marka.

[31] Bistra, župa sv. Nikole.

[32] Čini se da je »Nedeglia« pogrešno napisano mjesto: Helena pa bi ta župa mogla odgovarati Zaboku.

[33] Gornja Stubica.

[34] Danas Marija Bistrica.

[35] Oštrc ili Martinšćina u loborskoj župi.

[36] Mače.

goru,[37] S. Nedeglia u Radobougie, S. Cris,[38] v Crapinu, S. Petar,[39] Pregrad, S. Himbrich,[40] Divna Maria na Tabor[41], S. Giurag u Desinichie, u Tuhle,[42] S. Anna na Cesarza,[43] S. Giurag u Pusche,[44] S. Vid cog gospodina Cigulina.[45]

Na posljednjem listu:

Anna Margnanich, Anna Maria Herdeodi comitessae.

---

[37] Mihovljan.
[38] Začretje.
[39] Prišlin.
[40] Kostel, župa sv. Emerika.
[41] Taborsko.
[42] Tuhelj.
[43] Rozga.
[44] Pušća, župa sv. Đurđa.
[45] Brdovec, župa sv. Vida.

Izdanja Hrvatske Bogoslovske Akademije u Zagrebu, Kaptol 29.

I. DJELA:

I. Izdanja u nakladi HAB:

1. **Jelenić** fra **Julijan** dr.: **Povijest Crkve Hristove,** III. sv., din. 70.—.
2. **Spiletak Andrija** dr.: **Biskup J. J. Strossmayer na vatikanskom saboru,** din. 50.—.
3. **Zimmermann Stjepan** dr.: **Temelji psihologije,** din. 40.—.
4. **Kniewald Dragutin** dr.: **Pastirsko bogoslovlje,** I. sv., din. 100.—.
5. **Zimmermann Stjepan** dr.: **Psihologija za srednja učilišta** (Rasprodano).

II. Uvršteno među izdanja HBA:

6. **Mandić** fra **Dominik** dr.: **De legislatione antiqua OFM,** din. 60.—.
7. **Vlašić Petar** fra: **Psalmi Davidovi,** sv. II., din. 80.—; sv. III., din. 75.—; sv. IV., din. 75.—.

II. RASPRAVE:

1. **Šimrak Janko** dr.: **De relationibus Slavorum meridionalium cum S. Sede Apostolica** saec. XVII et XVIII, din 50.—.
2. **Šanc Franjo,** D. I.: **Sententia Aristotelis de compositione corporum** (Rasprodano).
3. **Marić Josip** dr.: **Celebris Cyrilli Alexandrini** formula christologica de una activitate Christi in interpretatione Maximi Confessoris et recentiorum theologorum. — Quaestio I. ad novam apologiam papae Honorii, din. 30.—.
4. **Zimmermann Stjepan** dr.: **Historijski razvoj filozofije u Hrvatskoj,** din. 12.—.
5. **Oberški Janko** dr.: **Atos i crkveno jedinstvo,** din. 20.—.
6. **Marić Josip** dr.: **Pseudo-Dionysii Areopagitae** formula christologica de Christi activitate theandrica. — Quaestio II. ad novam apologiam papae Honorii, din. 50.—.
7. **Vanino Miroslav,** D. I. dr.: **Povijest filozofijske i teologijske nastave** u isusovačkoj akademiji u Zagrebu, din 20.—.
8. **Živković Andrija** dr.: **Enciklike Pape Pija XI.** za moralno-socijalni preporod društva, din 35.—.
9. **Marić Josip** dr.: **Nova formulae christologicae** Leonis I. papae de Christi activitate interpretatio. — Quaestio III. ad novam apologiam papae Honorii, din. 30.—.
10. **Živković Andrija** dr.: **Eugenika i moral** (Rasprodano).
11. **Keilbach Vilim** dr.: **Problem religije,** din. 40.—.

III. NAUČNO-POPULARNA KNJIŽNICA:

1. **Gahs Aleksandar** dr.: **Krapinski čovjek i njegovi savremenici**, najnovija otkrića o vjeri pračovjeka, din. 3.—.
2. **Živković Andrija** dr.: **Jedinstvo kršćanske kulture**, din. 3.—.
3. **Barac Fran** dr.: **Djevica-majka i Spasitelj u sumerskoj religiji**, din. 3.-.
4. **Živković Andrija** dr.: **Kulturni boljševizam**, din. 3.—.

IV. POSEBNI OTISCI,

koji se mogu dobiti dijelom kod autora, dijelom kod HBA:

A. *Otisci iz »Bogoslovske Smotre«:*

1. **Barac Fran** dr.: † **Dr. Ante Bauer**, nadbiskup zagrebački, din 3.—.
2. **Gračanin Gjuro** dr.: **Odnošaji naravnog i nadnaravnog reda**, din. 20.—.
3. **Guberina Augustin** dr.: Nacionalizam **i katolicizam sv. Ćirila i Metoda**, din. 3.—.
4. **Šegvić Kerubin: Borba za hrvatsko bogoslužje** i Grgur Ninski ili skizma u Hrvatskoj i Dalmaciji, din 20.—.
5. **Spiletak Andrija** dr.: **Je li biskup Strossmayer bio liberalan katolik** ili pobornik pokreta za osnivanje narodne crkve?, din. 3.—.
6. **Guberina Augustin** dr.: **De conceptu Petrae** ecclesiae in ecclesiologia byzantina, din. 20.—.
7. **Spiletak Andrija** dr.: **Strossmayer o slobodnim zidarima**, din. 3.—.
8. **Živković Andrija** dr.: **Osnovne ideje »pozitivnog kršćanstva«** u Njemačkoj (A. Rosenberg: Der Mythus des XX. Jahrhunderts), din. 5.—.
9. **Spiletak Andrija** dr.: **Biskup J. J. Strossmayer i pravoslavlje**, din. 5.—.
10. **Gračanin Gjuro** dr.: **Naučni indeterminizam i mogućnost čuda**, din. 5.—.

B. *Otisci iz »Croatia Sacra«:*

1. **Mandić** fra **Dominik** dr.: **Duvanjska biskupija** od XIV—XVII. stoljeća, din. 50.—.
2. **Kamber Dragutin** dr.: **Kardinal Torquemada** i tri bosanska bogumila, din. 10.—.
3. **Ivančan Ljudevit** dr.: **Zagrebački Kaptol** (1093—1932), din. 10.—.